

Aproximació a l'estructura agrària de la comarca de Bages en el segle XVIII i primera meitat del segle XIX

Llorenç Ferrer i Alòs

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Universitat de Barcelona
Facultat de Geografia i Història

APROXIMACIO A L'ESTRUCTURA AGRARIA DE LA COMARCA DE BAGES EN EL
SEGLE XVIII I PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX.

Director: Dr. Emili GIRALT I RAVENTOS

Llorenç FERRER I ALOS
Memòria de Doctorat
Desembre de 1984

5. LES VIES D'EXTRACCIÓ D'EXCEDENT

Les vies d'extracció d'excedent que utilitzà la classe dominant bagenca en el segle XVIII foren diverses, derivades del procés històric de la formació social i de les relacions d'explotació i de força que establiren els diversos grups socials entre si. El procés històric bagenc encara poc conegut, havia provocat que una pretesa relació d'explotació entre els senyors feudals i la pagesia benestant, es convertís en favorable per aquest darrer grup social en el moment en que va aconseguir que la renda feudal fos poc onerosa i, al mateix temps, desvià part de l'excedent del seu destí amb la pràctica dels arrendaments de drets senyorials. D'altra banda, la relació d'explotació fonamental s'establia entre la pagesia benestant i els rabassaires, a conseqüència que els primers contrólaven la terra de fet i obliqaven als seqons a recórrer a la contractació agrària.

En aquest sentit les vies d'extracció d'excedent s'organitzaven a partir de cinc mecanismes:

- derivats dels drets senyorials i del domini alodial o directe.
- derivats de la contractació agrària que la pagesia benestant imposava a la resta de la pagesia.
- derivats de l'endeutament pagès i com a conseqüència de l'accés insuficient a la terra.
- derivats de la comercialització dels productes que afavoria sobretot a la burgesia urbana i a la pagesia benestant.
- derivats de la imposició municipal i estatal. Aquest darrer aspecte no l'estudiarem.

5.1 LA RENDA SENYORIAL

El concepte és realment ambigu i quan s'intenten clarificar els diferents components ho és encara més. La renda senyorial és una conseqüència de la imposició de drets per part dels senyors feudals vers la pagesia, alguns dels quals es poden racionalitzar a nivell territorial, altres a nivell jurisdiccional i altres és difícil d'encabir-los en qualsevol classificació (1). Aquests drets formen una xarxa molt complexa i difícil de destriar. Eva Serra, a partir d'un capbreu de Sentmenat aporta la següent classificació:

-drets senyorials: homenatge, sagrament de fidelitat, condició d'home propi, soliu i afocat.

-domini directe o alodial: lluïsmes, cens emfitèutic, delme.

-senyor del castell termenat: quísita, llòssol, forn, taverna, dret de l'aigua, etc. (2).

Malgrat aquesta complexitat (3) per l'estudi de la renda senyorial en el segle XVIII és fonamental introduir dues distincions:

-el domini directe o alodial que és un dret territorial i del qual deriven els establiments emfitèutics o cessions del domini útil a un altre grup social amb una enorme transcendència històrica.

-els delmes i primícies que malgrat el seu origen de contribució eclesiàstica esdevindrà un dels drets més importants en el segle XVIII

-La resta de drets, tinguin l'origen que tinguin, arribaran al segle XVIII molt devaluats.

L'estudi al Bages ha de delimitar el pes de cada component en l'ingrés senyorial.

A la contraportada del capbreu de St. Fruitós de 1596 s'enumeren els drets feudals que apareixien citats al poble i l'equivalència. Eren els següents:

-DECIMA: La dècima part.

-PRIMICIA: La trentena part.

-TASCA: L'onzena part.

-BATADURA: La quinzena part.

-BRASARIA: La vintena part.

-MITJA BATADURA: La trentena part.

-CALCHATURA: Tasca

-JOVA: 1 jornal de llaurar.

-TRAGINA: Treballar amb una bèstia tot el dia. El senyor feia la vida a l'home i la bèstia.

-INTESTIA: La tercera part dels béns mobles.

- EXORQUIA: "es per lo semblant la tersa part dels bens mobles"
- CUGUSIA: La tercera part del dot de la dona que comet adulteri.
- MAL CONDREU: "Se dona en satisfaccio y esmena que lo vicari o rector se premie en casa del parrochia una vegada lo any".
- FERMA D'ESPOLI: "es lo desé-dels bens mobles"
- MASOVERIA: "es dita que continga en si tantes terres quantas un parell de bous pot cultivar en un any" (4).

No hem estudiat en detall el capbreu però caldria veure si en aquesta població bagenca encara perduraven els mals usos com sembla deduir-se d'aquest llistat. La complexitat dels drets és evident, però és de finals del s. XVI i caldria saber si perduraven en el s. XVIII.

El 1636, els jurats de Castellgalí explicaven en síntesi els drets que el senyor tenia en aquell terme: "Primo, confessan que los habitants en dit terme y lo dit terme terratinents son obligats a pagar al seu senyor natural el delme de tots los fruits, los quals Deu nostre Senyor los dona en las terras, tan de pa, vi, oli y de tots grans y encara de llegums (...) De hortalisas es paga el delme sempre y quan el Senyor es present en lo dit terme y no altrament (...). La paga de dit delma es a la dotsetena de manera que resta al pages la onsenena part, acceptat de las olivas ques paga a la catorsena, restant la tretsena part del pages; empero de las terras que antigament solian pagar tasca, la paga del delme es a la desena(...). Per carnalates si el pages tindra ovelles anyelleras deu donar un anyell cada any, si cabras cabrideras un cabrit, si empero tindra cabras y ovelles sols se paga un nadó anyell o cabrit poguent triar el senyor (...). Si el pages tindra truñas porcelleras paga per delma un porcell encara que tingan moltes y litigan moltes vegades en un mateix any (...). Si empero en cualsevol de dits masos naxia algun vadell o vedella o polli o pollina se paga de consuetut antiquissima per qualsevol vadell o polli una polla de delme y per cualsevol vadella o pollina, un pollastre y aço per quiscuna vegada". Pagava també 6 ll. de quístia (rebaixades 4 ll de les 10 ll que es pagaven) i dues quarteres de civada de Rei (rebaixades 6Q de les 8Q) (5).

La relació probablement és incompleta com ho denoten els punts suspensius intercalats però, mostra la importància del delme, l'absorció de la tasca per aquest i altres drets que havien estat rebaixats.

El Mas de la Botjosa de Sallent pagava al Bisbe de Vic, 1Q 5q d'ordi, 1Q d'espelta en concepte de promeia (¿?) i tasques, 5q de vi en concepte de llòssol. Després pagava al Benifet de St. Miquel 7s. 7d., a la Sagrísia 6q d'ordi, al rector 3q de forment i per llòssol 5q d'ordi,

a Albera (¿?) una gallina, al benifet de St. Joan d'Artés 1q 2p d'ordi..., a St. Esteve, 14 s. de cens i alguns jornals a les terres de l'Església (6). D'aquest mas es dedueix no solament la diversitat de pagaments a senyors diferents i les quantitats petites que s'abonen sinó també la transformació d'alguns drets feudals que passen de pagar-se en espècie a pagar-se en diner com es produeix en les tasques i el llòssol.

A Navarcles^{an} el Capbreu de 1779-1781, quedaven 5 joves i 4 batudes que eren drets que es pagaven en espècie; en alguns censos s'especifica que eren la reducció d'un antic dret. Anton Aguilar pagava 5s per reducció d'una batuda i un feix de palla del Mas Maurell. En Valentí Soler pagava per una casa al C/ Otzet 5s del que s'especificava que eren de reducció de joves. Miquel Torras, pagès que posseïa una parcel.la del Mas Cura que s'havia desintegrat en el s. XVII, pagava 10s per reducció de joves (7).

La complexitat de la renda senyorial al Bages queda demostrada amb aquests exemples, així com la tendència progressiva a reduir a pagament en diner o en espècie, drets que abans es pagaven amb treball. D'alguna manera es procedia a la simplificació de l'esquema de drets senyorials.

Unes dades del Monestir de Poblet del s. XVIII permeten aproximar-nos al pes de cada component de la renda senyorial.

Delmes i primícies.	2303 ll 8s 1d	80,8%
Rendes de censos	383 ll 14s 6d	1,4%
Censals destinats a misses	614 ll 13s 9d	2,2%
Lluïsmes	317 ll 12s 3d	1,1%
Arrendament de béns immobles	385 ll	1,1%
Hisenda del Monestir i granges	3845 ll 4s 9d	13,5%

En aquestes dades apareixen els drets senyorials com a majoritaris en el Monestir de Poblet (el 86,5%). Destaquen però els delmes i primícies com absolutament majoritaris (el 80,8% dels ingressos totals) (8).

A Artés, el Bisbe de Vic, senyor del terme rebia (mitjana de 1771-1775) 171,4 ll de censos i 2421,05 ll de delmes i a Sallent, també del mateix senyor, 173,7 ll de censos i 2151,45 ll de delmes (9). Els censos suposaven el 7,5% del total.

L'evolució dels ingressos de St. Benet de Bages en el primer terç del segle XIX (10) mostra també aquesta tendència (Quadre 5.1). Dos conceptes del quadre no queden gaire clars a la documentació. Les Rendes Majors són els delmes que el primers anys eren arrendats i sols consten els terminis de pagament i després les quantitats recol.lectades. "L'Extraordinari" es referia als ingressos de les collites de la casa o arrendaments

com les herbes. És difícil distingir les partides i algunes vegades, com el període de 1814-1818, sembla que els conceptes es barrejaven. El quadre és, malgrat això ben explícit. Els censos i censals -no sabem el pes de cadascun- tenen un pes realment insignificant (del 0,8% al 2,4%), mentre els delmes, en el capítol de rendes majors suposen del 60 al 80% dels ingressos si exceptuem el quadrienni 1814-1818 que es redueix en benefici de "l'Extraordinari". El pes dels censos senyorials i antics drets feudals era molt escàs dins el marc dels ingressos senyorials de St. Benet de Bages.

D'aquestes dades de Sallent, Artés o St. Benet de Bages destaca la importància dels delmes en l'ingrés senyorial i, en canvi, l'escassa importància del domini directe o alodial, almenys quant als censos, si bé el lluïsmes -quantitat rebuda per cada traspàs entre emfiteutes- jugava un paper més destacat, almenys a St. Benet.

QUADRE 5.1
Renda senyorial i patrimonial a St. Benet de Bages.

ANYS	RENDES MAJORS	%	EXTRAORDINARI	%	CENSOS I CENSALS	%	LLUÏSMES	%	TOTAL	%
1801-1805	26352-5-11(*)	77,9	4271-3-8	12,5	805-13-3	2,4	2438-6-8	7,2	34047-9-6	100,-
1805-1809	24746-11-3	76,7	5303-1-4	16,4	344-16-7	1,1	1849-13-5	5,7	32244-2-7	100,-
1814-1818	18394-10-0	42,4	20316-8-6	46,9	325-19-1	0,8	4321-0-0	9,9	43357-17-7	100,-
1820-1824	16759-0-3	64,4	7109-16-4	27,3	631-18-2	2,4	1507-9-10	5,8	26008-4-7	100,-
1824-1828	13808-1-4	59,6	4472-11-7	19,3	495-10-5	2,1	4376-0-6	18,9	23152-3-10	100,-
1828-1832	15721-1-3	70,3	3439-9-10	15,4	374-5-8	1,7	2843-15-7	12,7	22378-12-4	100,-

(*) ll./s./d.

QUADRE 5.2
Censos que es paguen a Navarcles al monestir de St. Benet, 1779-1781.

	QUANTITATS	PREUS 1780 (*)
Cibada	5 q. 3 p.	1,3 ll.
Ordi/espeltós	17 q. 6 q. 3 p.	52,7 ll.
Forment	12 q. 6 q. 2 p.	68,75 ll.
Joves	5	
Batuda	4	
feix de palla	4	
Gallines	21	
Tasses d'aigua	3	
Cera	2 lliures	
Efectiu	15 ll. ld.	

(*) Utilitzem els preus del Mas Noguera i Mas Bargall de Monistrol de Rajadell.

El capbreu de Navarcles de 1779-1781 explicita què paga de cens cada peça de terra i és possible reconstruir la càrrega senyorial per aquest concepte (Quadre 5.2). Durant els anys que s'elaborà s'havia produït una fragmentació notable de la terra i els censos es repartien entre els nous

propietaris de les parcel·les. El Mas Cura, per exemple s'havia fragmentat en el s.XVII i en aquest capbreu el nucli originari del Mas era Josep Serra, pagès del Mas Serra que era el que pagava més censos (11). La resta de censos del mas estaven dividits entre 26 posseïdors. Cal suposar, que la renda senyorial es va mantenir inalterable fossin més o menys els qui pagaven. Caldria, en aquest sentit, comparar capbreus per detectar el possible enduriment.

De 1786 coneixem tot el que rebia el Bisbe de Vic com a senyor de Sallent (12): 7 Q. de blat, 60 Q.8q. de civada; 28 Q. 5q. d'espelta, 4 Q. 5q. d'avena, 26 xais, 18 capons, 33 gallines, 21 pollastres, 2 perdius, 2 formatges, 27 vellons de llana. Importava 378 ll. ls. 10d. No s'indiquen els censos en diner. Sudrià els valorava en 173,7 ll. Si considerem ambdues quantitats, els drets alodials de Sallent pujaven 551 ll. 8s. 10d.

Per Pladevall la producció total de Navarcles i Sallent el 1780 segons una estadística del Bisbat de Vic era la següent:

	<u>Navarcles</u>	<u>Sallent</u>
Grans	1830 Q.	3887 Q.
Vi	625 cargues	4493 cargues

Segons la mitjana 1778-1782 dels preus del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell (4,9 ll. el blat i 4,38 ll. el vi), l'ingrés total de Navarcles i Sallent pujava 11704,5 ll. i 38725,64 ll. respectivament. La renda senyorial derivada del domini alodial -si exceptuem els lluïsmes- suposava 1,2 % a Navarcles i 1,4 % a Sallent (13).

A partir d'aquestes dades es dedueix l'escassa importància de l'ingrés senyorial al Bages, si considerem els ingressos derivats dels establiments emfitèutics, sense considerar els lluïsmes. Aquesta constatació avala el caràcter feble d'aquest contracte vers els pagesos de mas que pagaven quantitats irrisòries als senyors feudals. Al mateix temps eren els menys afectats pels lluïsmes perquè el mas no solia canviar de mans tan sovint com les parcel·les dels petits pagesos. Així mateix cal destacar la poca importància dels censos en metàl·lic i el predomini en ambdós pobles dels censos en espècie que es revaloraven amb la conjuntura.

5.1.1 Els delmes.

La historiografia assenyala sobre aquest tema diverses qüestions:

a/ Era l'ingrés de la renda feudal més important (14).

b/ La seva percepció presenta molts matisos; des de la part proporcional que significa a cada lloc, a qui cobra realment el delme, així com matisos derivats de la participació de l'Estat en la repartició del delme, mitjançant la "Casa Major delmera" (15), i el descens en els ingressos.

c/ La lluita pagesa contra aquesta percepció i la defraudació pagesa en el primer terç del segle XIX (16).

d/ La supressió en el primer terç del segle XIX d'aquesta renda i els problemes d'adaptació dels perceptors a la nova situació (17).

e/ La participació d'arrendataris en el seu cobrament que provoca una desviació de la renda feudal cap a altres grups socials (18).

f/ La utilització del delme com a font per a l'estudi de la producció agrària (19).

No estudiarem en detall tots aquests aspectes pel Bages sinó que els abordarem essencialment des de la perspectiva de l'ingrés senyorial.

Estudiem dos aspectes: quina part de la collita suposava i qui rebia el delme.

A Navarcles, l'Enquesta de 1716 deia el següent: "Sobre las terras de la Parroquia de Navarcles no se troba per lo present altre imposicio o drets que delme y primicia lo qual se paga de 23/3 ço es vint franques y tres per lo delme y primicia y dit delme se reparteix entre el rector de la Parroquia y lo Ilustre Sr. Abat de St. Benet, ço es 2 per dit Sr. Abat y una per lo rector" (20). A Talamanca es pagaven de 34 parts, 4, de les quals dues eren pel rector (21). A Calders, el Mas Torracabota pagava de delme i primícia, de 27 parts, 3; el delme era cobrat pel Mas Arola i la primícia pel Rector (22). A Castellgalí, hem vist que el delme era la dotzena part dels fruits si exceptuem les olives que pagaven la catorzena part i les terres que antigament pagaven tasca, ara pagaven la desena part (23).

Aquests quatre exemples de punts del Bages diferents mostren la complexitat en la taxa del delme que oscil.lava entre la setena i la dotzena part segons els indrets. Aquesta taxa incorporava també la primícia. En la contractació agrícola sempre es fa referència al pagament previ del delme i de la primícia, a qualsevol altre exacció.

En alguns exemples es detecta un cobrament unificat del delme encara que després es repartís entre diversos senyors. Cal destacar, que aquest cobrament conjunt dels drets era més eficaç de cara a l'ingrés que no pas una extracció per separat (24).

El segon aspecte que cal ressaltar de la percepció del delme al Bages

és, com s'ha assenyalat a la resta de Catalunya (25), que no únicament l'Església els cobra, sinó també senyors laics. Al Bages, malgrat no estiguem en condicions d'elaborar un mapa global del cobrament dels delmes, podem aportar algunes notícies en aquest sentit. A Viladecavalls, per exemple rebien els delmes, el Cabildo de la Seu de Manresa, la Companyia de Jesús, el Rector de Calders, el Mas Arola de Calders, el Dr. Josep Amat i el Dr. Narcís Graell (26). A Talamanca era el senyor de Talamanca (27). A Cardona, el duc de Cardona (28). A Manresa, St. Fruitós, Santpedor, St. Joan de Vilatorrada, Valldelshorts, Joncadella i St. Martí de Torroella, els delmes de les veremes eren cobrats per l'Ajuntament (29).

Igualment l'Església continuava amb el control de delmes: a St. Benet en pagaven els de Santpedor, Navarcles, Sant Fruitós i Rocafort (30). I el Prefecte de la Sta. Cova cobrava els delmes de Castelladral (31).

Per tant, de l'extracció del delme -situada al voltant de la desena part o superior a aquesta- se n'aprofitaven tant els senyors laics com els eclesiàstics, sense poder delimitar la proporció entre uns i altres.

Hi havia però, un segon nivell de beneficiaris quan el cobrament del delme era arrendat per una quantitat fixa de diners. El preu es fixava en funció de la collita que s'acostava i dels preus del mercat que s'intuïen. El senyor es trobava amb una quantitat de diners fixa als dits i s'estalviava els maldecaps d'una administració directa sovint menys rendible que l'arrendament. Per a l'arrendatari, el negoci es produïa si les previsions fetes eren encertades, si sabia especular en el mercat i si extreia el màxim d'excedent possible de la pagesia. Com més s'acostava al nivell màxim d'exploació, més elevat podia ésser el negoci. L'extracció d'excedent a la pagesia a partir dels delmes tenia doncs, dos beneficiaris, els senyors laics o eclesiàstics i els arrendataris.

Utilitzarem per a l'estudi dels arrendaments dels delmes les úniques sèries que disposem que provenen dels Llibres del Racional de l'Ajuntament de Manresa. Cada any es posaven a subhasta un seguit de drets municipals dels quals s'obtenien els ingressos per a la hisenda municipal i entre aquells hi trobem els delmes de les veremes, el delme de grans i el trentè de grans de les terres de regadiu. Els dos primers són delmes clàssics, el tercer era un impost damunt del regadiu per poder mantenir la sèquia. No tenim però, les quantitats recol·lectades, sinó solament el preu de l'arrendament i els arrendataris. Des del punt de vista de la producció serveixen poc, des del punt de vista de l'ingrés van molt bé. Són municipals i no senyoriais

però el mecanisme era idèntic.

- El delme de les veremes: A principis del segle XVIII en els Llibres del Racional de l'Ajuntament de Manresa hi consta l'ingrés de cinc arrendaments de verema que territorialment coincidien en parròquies veïnes de les rodalies de Manresa. Eren els següents:

. Veremes del "Sagrest": delmes de verema dels termes de Santpedor i St Iscle. Es pagava la desena part de la collita.

. Veremes del Gros: delmes de les veremes de la parròquia de Manresa. També la desena part.

. Veremes de St. Fruitós i Valldelshorts: delmes de les veremes de St Fruitós i la Valldelshorts. La desena part.

. Veremes de Joncadella i St. Martí de Torroella: delmes d'ambdues parròquies a la desena part.

. Veremes de St. Joan de Vilatorrada i Salelles: delmes d'ambdues parròquies, a la desena part.

Aquests delmes organitzaven una corona d'extracció d'una extensió més àmplia que la parròquia estricta de Manresa. El seu cobrament era arrendat en una subhasta pública normalment per una sola collita. A partir de 1734, l'arrendament de Salelles i St. Joan s'incorporava al del Gros, perquè tenia un volum econòmic molt petit. Des del nostre punt de vista, l'àrea territorial afectada no canvià durant el segle XVIII i, cal tenir present que analitzem uns delmes d'una àrea on la vinya havia tingut un desenvolupament prematur com hem vist a l'hora d'estudiar els conreus. La sèrie s'acaba el 1812. Els delmes probablement es van continuar cobrant però la comptabilitat municipal canvià de sistema i no hem pogut donar continuïtat a la sèrie, la qual cosa no ha permès estudiar la decadència del delmes i la transició a un altre sistema d'hisenda municipal. Una recerca més pregona podria resoldre-ho.

A nivell metodològic hem acumulat les xifres absolutes de cada sèrie i del total hem obtingut un índex 1726-1741=100 el mateix utilitzat per Vilar per la sèrie de preus a fi de facilitar la comparació. Es pot veure el quadre 5.8 i el gràfic E.1 (32).

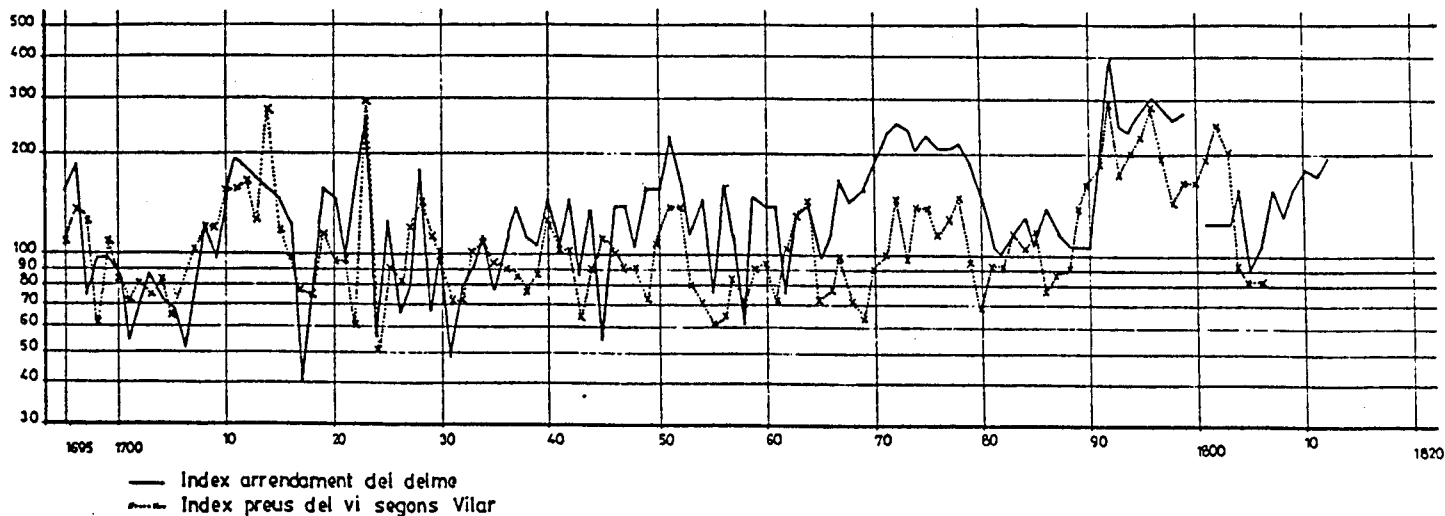
El gràfic presenta els següents trets:

1.- Fins el 1765, típica evolució de dent de serra molt típic dels productes vitícoles sotmesos a profundes oscil·lacions. Destaca en aquest sentit la punta de 1723 i la davallada de 1724. Malgrat això la corba manifesta una tendència a l'estabilitat amb un to lleugerament alcista, com es veu en

el gràfic de les mitjanes mòbils (E.2).

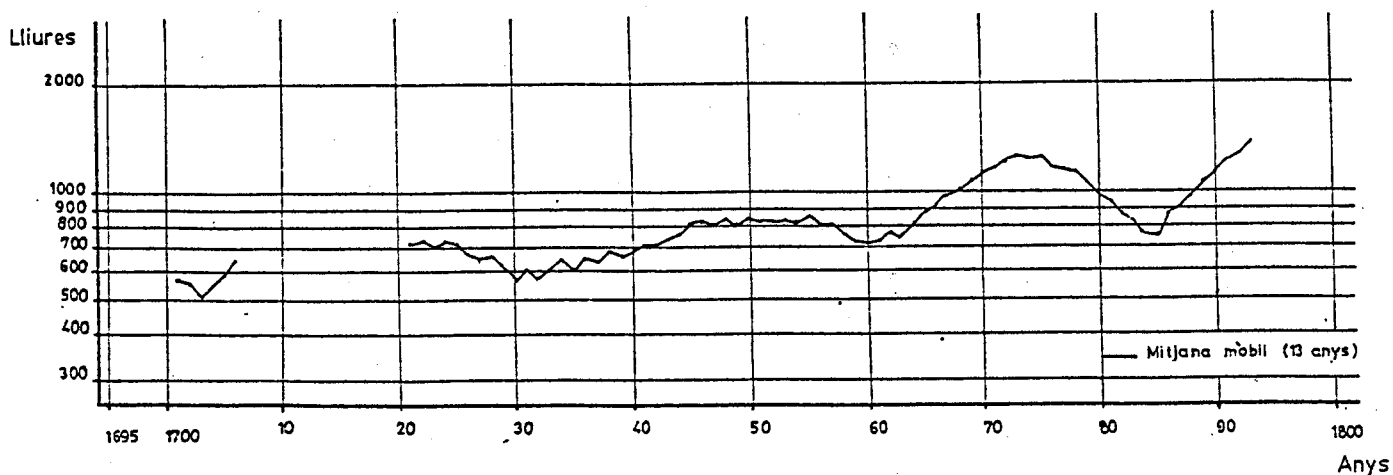
GRAFIC E.1

Evolució de l'arrendament del delme de les veremes de les rodalies de Manresa (1695-1812). Index: 1726-1741= 100.

GRAFIC E.2

Evolució de l'arrendament del delme de les veremes de les rodalies de Manresa (1695-1812). Mitjana mòbil de 13 anys en lliures.

2.- S'observen alguns períodes clarament alcistes o a la baixa. Per exemple, el període 1692-1708 és de baixa i, en canvi, el període de la guerra 1708-1715 és clarament alcista, degut probablement a la pròpia guerra. Fins el 1767-1780 no tornem a trobar una altra període d'alça; 1781-1790, un de baixa i el més alt és de 1791 a 1800 per davallar clarament a continuació.

3.- Els preus són fixats pels negociants, per tant, té un contingut de previsió del que passarà, però també de consideració dels preus. La corba dels preus segueix una tendència paral·lela a l'arrendament. Les mateixes puntes per dalt i per baix, si exceptuem un període, el de l'alça de 1767-

Evulció de l'arrendament dels delmes de les veremes dels voltants de Manresa (1692-1812).

ANY	SAGREST	GROS	ST. FRUITOS VALLDELSHORTS	SALELLES ST. JOAN VILATORRADA	TORROELLA JUNCADELLA	TOTAL	INDEX 1726-1741= 100
1692	100,2 (1)	227,45	145	14,15	17,15	503,95	81,2
1693	95	245	260,2	14	17,15	631,35	101,7
1694	--	--	--	--	--	--	--
1695	225	410	260	(14,4)	48,5	(957,9)	154,3
1696	217,5	700	220	7	23,5	1168,-	188,2
1697	--	--	--	--	--	476,-	76,7
1698	145	305	80	25	43,5	598,5	96,4
1699	170	320	53,5	22,5	36,5	602,5	97,7
1700	125	215	165	13	29,5	547,5	88,2
1701	75	140	91	8,5	22	336,5	54,2
1702	105	154	130	17	30	436,-	70,2
1703	135	194	160	18	35	542,-	87,3
1704	120,5	150	130	19,5	42,25	462,25	74,5
1705	105	165	120	17	26	433,-	69,8
1706	80	127	90	9	17	323,-	52,-
1707	120	152,5	177,5	(13,6)	(25,8)	(489,4)	78,8
1708	190	275	225	(20,9)	(39,5)	(750,4)	120,9
1709	155	215	195,5	16,5	27,25	609,25	98,2
1710	145	420,5	303,7	30	45	944,2	152,1
1711	290	440	334	30	75	1169,-	188,3
1712	280	425	336	32,5	55	1128,5	181,8
1713	--	--	--	--	--	--	--
1714	195	--	--	--	50	--	--
1715	225	310,5	286	30	71	922,5	148,6
1716	140	355	200	19	45,5	759,5	122,4
1717	55	100	80	6	(15,4)	(256,4)	41,3
1718	110	200	190	8	25	533,-	85,9
1719	210	362	320	17	65	974,-	156,9
1720	190	360	305	17	40	912,-	146,9
1721	60	300	170	(10,5)	(24,8)	(565,3)	91,1
1722	190	380	290	10	42	912,-	146,9
1723	395	600	485	30	81	1581,-	254,7
1724	125	110	65	6	34	340,-	54,8
1725	182	300	207,5	13	65	767,5	123,7
1726	120	130	109,5	6	30	395,5	63,7
1727	162	190	124	5,5	23,5	505,-	81,4
1728	320	433	260	(18,1)	77,5	(1108,6)	178,6
1729	104	135	130	19	22	410,-	66,1
1730	160	260,5	155	27	40,5	643,-	103,6
1731	66,5	100	125	5,75	6	303,25	48,9
1732	142	150	141	11	41	485,-	78,1
1733	150	168	175	19 (2)	55	567,-	91,4
1734	165	250	219		62,75	696,7	112,3
1735	145	134,5	154		50	483,5	77,9
1736	200	165,5	190		65	640,5	103,2
1737	270	229,5	240		70	809,5	130,4
1738	175	260	205		55	695,-	112,-
1739	196	230	180		63,75	669,75	107,9
1740	260	305	258		83,75	906,75	146,1
1741	180	210	200		40	630,-	101,5
1742	245	350	200		131	926,-	149,2
1743	146	190	155		50	541,-	87,2
1744	230	298	230		71	829,-	133,6
1745	70	90	82,5		97,5	340,-	54,8
1746	222	330	206		102,5	860,5	138,6
1747	265	265	205		132	867,-	139,7
1748	148	270	178		60	656,-	105,7
1749	290	305	270		92,5	957,5	154,3
1750	270	320	270		90	950,-	153,1
1751	365	470	373		162,5	1370,5	220,8
1752	310	330	273		100	1013,-	163,2
1753	176	260	180		90	706,-	113,7
1754	225	350	240		100	915,-	147,4
1755	130	190	100		65	485,-	78,1
1756	240	375	245		116	976,-	157,2
1757	182	245	175		95	697,-	112,3
1758	95	182	45		55	377,-	60,7
1759	235	348	233,3		107,5	923,8	148,8
1760	235	291	233,3		107,5	866,8	139,7
1761	235	291	233,3		107,5	866,8	139,7
1762	118	196,5	120		31,5	466,-	75,1
1763	170	356	198		58	782,-	126,-
1764	270	312	199,5		82	863,5	139,1
1765	208	210	122		70	610,-	98,3
1766	221	255,5	141,5		79,5	697,5	112,4
1767	285,5	340,5	245,5		140	1011,5	163,-
1768	225	300,5	255		105	885,5	142,7
1769	263	322,5	256		110	951,5	153,3
1770	335,5	388,5	325,5		130	1179,5	190,-
1771	416,5	426	395,5		157	1395,-	224,8
1772	426	500	438,5		150,5	1515,-	244,1
1773	426	480	410		150,5	1466,5	236,7
1774	365	406	360		121	1252,-	201,7
1775	401,5	461,5	401,5		140,5	1409,-	226,4
1776	377	402	406		111	1296,-	208,8
1777	372	400	418		111	1301,-	209,6

continuació quadre 5.8

ANY	SAGREST	GROS	ST. FRUITOS VALLELSHORTS	SAELLES ST. JOAN VILATORRADA	TORROELLA JUNCADELLA	TOTAL	INDEX 1726-1741= 100
1778	365	410	421		114	1310,-	211,1
1779	305	362	379		94	1140,-	183,7
1780	222	276	300		80	878,-	141,5
1781	150	235	240		55	680,-	109,6
1782	143	175	243		58	619,-	99,7
1783	195	212	243		41	691,-	111,3
1784	220	232	289		41	782,-	126,-
1785	147	208	260		43	658,-	106,-
1786	180	238	320		82	820,-	132,1
1787	170	201	270		70	711,-	114,6
1788	166,6	214,7	215,7		55	652,-	105,-
1789	166,6	214,7	215,7		55	652,-	105,-
1790	166,6	214,7	215,7		55	652,-	105,-
1791	277	350	350		105	1082,-	174,3
1792	583	732	867		197	2379,-	383,3
1793	351	501	535		110	1497,-	241,2
1794	346	401	562		132	1441,-	232,2
1795	440	432	564		143	1579,-	254,4
1796	452	444	726		178	1800,-	290,-
1797	464	478	608		172	1722,-	277,4
1798	459	357	604		180	1600,-	257,8
1799	515	404	543		195	1657,-	267,-
1800	---	---	---		---	---	---
1801	180	299,6	186,3		96,2	762,1	122,8
1802	180	299,6	186,3		96,2	762,1	122,8
1803	180	299,6	186,3		96,2	762,1	122,8
1804	200	250	442		100	992,-	159,8
1805	200	75	250		50	575,-	92,6
1806	200	100	292		62,5	654,5	105,4
1807	300	202	400		52	954,-	153,7
1808	154,75	202	400		50	806,75	130,-
1809	330	175	400		75	980,-	157,9
1810	350	200	465		100	1115,-	179,6
1811	325	211	465		108	1109,-	178,7
1812	325	250	500		125	1200,-	193,3

(1) Les quantitats venes expressades en lliures.

(2) A partir d'aquí l'arrendament de Salelles i St. Joan, apareix conjuntament amb el Gros de les veremes.

(3) Les xifres entre parèntesi dels arrendaments de Salelles i Torroella han set calculades a partir d'extrapolar-lo de l'any anterior de l'arrendament que teníem. Quan no en teníem cap dels dos, de la suma de la resta d'arrendaments i relació amb l'any anterior.

1781 que comença abans de la puja de preus i s'acaba després, però la puja es queda per dessota de l'arrendament que marca un període d'alça clar. És un espai temporal de bones perspectives que fa tirar cap amunt els arrendataris. L'alça de finals de segle, en canvi, va totalment lligada als preus. El paral·lelisme és colpidor (33).

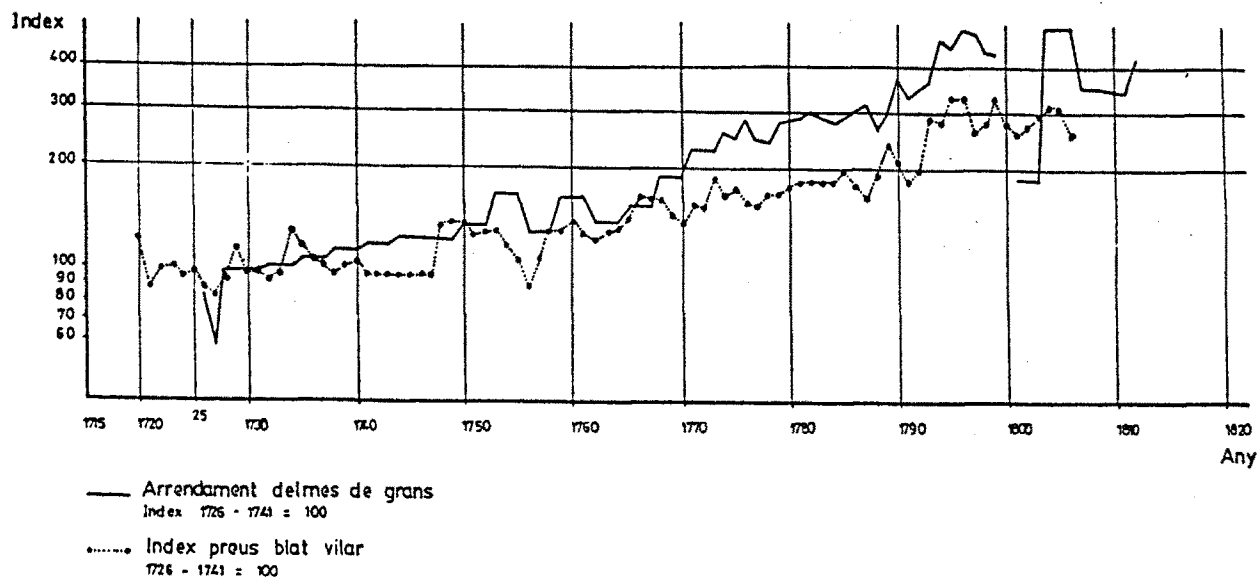
4.- No es nota en aquesta sèrie la tendència a la defraudació a partir d'un moment determinat, potser perquè no anem més endavant o potser perquè es considerava com un impost municipal i no tenia tant de sentit la defraudació.

L'estabilitat que mostra la mitjana mòbil i el paral·lelisme assenyalat entre arrendament i preus, menys algun període, confirma l'estabilitat del conreu en aquesta àrea; si l'àrea de vinyar s'hagués estès molt, la corba s'enfilaria per damunt dels preus, tot i el paral·lelisme, però sol córrer per damunt, la qual cosa matisa l'estabilitat.

- El delme dels grans. S'arrendava en aquest cas el delme dels grans que es collien a la Ciutat de Manresa. L'arrendament comença el 1726, les dades anteriors des de començaments del segle XVIII són fragmentàries i difícils de calcular perquè sovint els grans eren recaptats directament (34). Fins el 1770, el delme s'arrendarà cada tres anys per arribar a convertir-se després en anual. La taba de l'any 1756-1759 aclareix que un cop l'arrendatari havia recollit el delme, havia de redelmar -és a dir, prendre la seva part- el Capítol de Canonges de la Seu i de la resta l'arrendatari podia disposar-ne a la seva voluntat (35). Per tant, el total de l'arrendament no es referia al total de grans sinó a la part que corresponia a l'Ajuntament. El quadre 5.9 i el gràfic E.3 recullen l'evolució de l'arrendament. Hem utilitzat com en el cas de les veremes, els preus que dona P.Vilar pels grans i hem utilitzat el mateix índex de referència. L'evolució de la corba és molt clara; fins al 1768 la tendència és d'un lleuger creixement si bé seguint paral·lelament l'evolució dels preus. A partir d'aquest any, coincidint curiosament amb el pas de l'arrendament anual, l'arrendament del delme tiba fort cap amunt deixant ben enrera els preus. En el punt màxim ha multiplicat per cinc el seu valor mentre els preus sols ho han fet per tres. A començaments del segle XIX una forta davallada, recuperació i una tendència a la baixa quan s'acaba la sèrie.

GRAFIC E.3

Evolució de l'arrendament del delme de grans a Manresa (1726-1812)
Índex 1726-1741= 100.

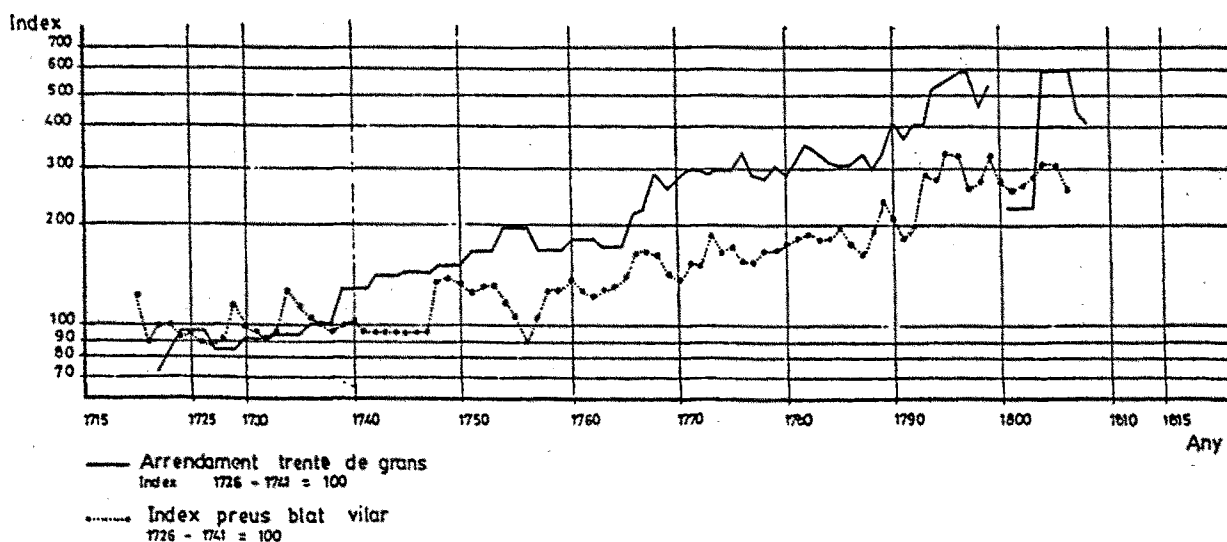

És complicat explicar-se la causa de la tibada cap amunt en uns productes més aviat estancats com eren els cereals a Manresa. Un augment de la producció és poc probable, tal vegada els rendiments de les terres de rega-

diu hagués millorat, però és difícil. Més aviat estem pensant en unes bones perspectives en gairebé tots els negocis -no oblidem que aquesta tibatada l'hem constatada també a la vinya- que permeten arriscar més i, tal vegada, les possibilitats especuladores dels cereals en una comarca que precisament n'estava mancada. Caldria però, investigar més a fons el motiu pel qual els arrendataris podien pagar per damunt de l'evolució dels preus.

- El trentè de grans. No era pròpiament un delme. Era una trentena part dels grans que es collien a les terres de regadiu de la sèquia de Manresa i probablement algunes altres terres regades 536). Amb el producte que s'obtenia l'Ajuntament estava obligat a mantenir els utilitatges de regatge. No és doncs un delme però sí una extracció proporcional a la collita. El quadre 5.10 i el gràfic E.4 recullen l'evolució de l'arrendament del trentè.

GRAFIC E.4
Evolució de l'arrendament del trentè de grans del regadiu de Manresa (1723-1812)
Index 1726-1741= 100.

L'evolució és paral·lela al delme de grans, potser més decidida. L'hem comparat com les altres amb els preus de Vilar, en aquest cas del blat. Les etapes que es dibuixen són clares:

- Estabilitat de 1722 a 1738 amb un paral·lelisme absolut amb els preus.
- El 1738 es dona una tibatada cap amunt i de nou una estabilitat fins el 1765, ara ja per damunt dels preus.
- Una nova tibatada, la més allunyada dels preus, fins el 1788.
- La darrera alça, seguint l'evolució dels preus però per damunt; la possible tendència a la baixa posterior gairebé no és recollida per la corba.

Com en el cas del delme, l'arrendament s'ha multiplicat al llarg de la

centúria per sis, mentre els preus ho han fet per tres. Com dèiem anteriorment és difícil de saber les causes, si les perspectives de negoci o si els rendiments augmentaven i, per tant, es produïa una intensificació de l'àrea de regatge.

De les corbes es pot extreure que l'ingrés senyorial derivat del seu arrendament s'incrementà al llarg del segle XVIII no sols seguint fidelment l'evolució dels preus, sinó per damunt del creixement d'aquells a conseqüència de les perspectives de negoci i d'especulació, i a conseqüència de l'extensió de l'àrea conreada que augmentava el volum total de les collites. Sobretot en el període 1760-1780 l'ingrés derivat de l'arrendament fou realment positiu.

En el segle XIX els delmes van davallar, sobretot per la resistència camperola a fer-los efectius. De forma contundent aquesta tendència apareix en l'evolució de l'ingrés senyorial dels Cardona (37). A Sant Benet de Bages, si considerem les rendes Majors com les que recullen l'ingrés provinent del delme es produeix a nivell absolut una disminució. Es passa de 26000 ll. a 15000 ll. (V. Quadre 5.1)

5.1.2 Els ingressos derivats del domini directe.

Hem analitzat més amunt l'escàs pes que els censos emfitèutics tenien a Navarcles i a Sallent damunt la producció total i el mínim percentatge que significaven a Sant Benet de Bages. Els lluïsmes -o dret a cobrar un percentatge sobre el preu del traspàs o venda d'un domini útil- varen augmentar la seva importància a partir del moment que es generalitzaren les compra-ventes i s'incrementaren els establiments a rabassa al llarg del segle XVIII. A St. Benet de Bages, els lluïsmes suposaren del 5,7% al 18,9% dels ingressos quadriennals del segle XIX.

No es pagava lluïsmes quan la transferència era per herència i fora de Barcelona era el comprador qui el pagava (38). El problema pel senyor consistia en assabentar-se de les vendes que es produïen. Per això s'havia desenvolupat la firma per raó de senyoria, que perquè la venda fos vàlida s'havia de comunicar el senyor el qual tenia 30 dies per a utilitzar el dret de fadiga.

Es plantejaven pel seu cobrament almenys tres problemes: no comunicar al senyor la venda realitzada per no pagar lluïsmes; declarar un valor infe-

rior al contractat per pagar menys i clarificació de les noves situacions contractuals (cases noves, rabasses, etc.) de cara al lluïisme.

En l'època de desenvolupament d'un nou grup social, el mecanisme millor pels senyors era la capbrevació o nou recompte dels drets senyorials del senyor. A St. Benet a finals dels segle XVIII s'iniciaren capbrevacions per tot el senyoriu (39). A Navarcles el 1779-1781, a St. fruitós 1750-1751 i 1782-1791, Manresa 1750-1759, 1783-1791, Talamanca 1800 etc. (40). I els advocats del Monestir així ho recomanaven: "No hay duda en que VM puede obligar a los subenfitetas, que posehen a titulo de rebassa morta en hazer escritura autentica de los establecimientos y en cobrarles el tercio segun el estilo del pais y lo puede mediante llamarles a cabrevar, como fuera de la cabrevacion; pues lo hemos echo fuera de cabrevacion en este año con el Baron de Balsareny de quien soy abogado contra diferentes de su baronia..." (41).

L'any 1800, un pagès de St. Fruitós de Bages que s'havia establert com a rabassaire fou conminat pel Monestir de St. Benet perquè confessés i capbrevés censos, lluïsmes i altres drets dominicals endarrerits. El pagès va al·legar que mai havia sentit a dir que el Monestir fos el senyor directe i fou un tribunal, que resolvia sobre temes d'emfiteusi nomenat pel mateix Monestir, que el va condemnar a pagar 69 ll. que no tenia i li va ésser confiscada la terra que posseïa (42).

En un contracte d'establiment de pati per a edificar casa es pactava "que en atenció entre lo Monestir de Sant Benet de Bages de una y la universitat y particulars de dit lloc de Navarcles de part altra se disputa si deu o no imposarse cens a favor del Sr. alodial per rahó de lo fabrica de novas casos" (43).

Aquests exemples indiquen una nova problemàtica plantejada a conseqüència del creixement del segle XVIII. Els senyors intentaren jurídicament aprofitar-se de les noves relacions contractuals per mantenir o augmentar el seu nivell de renda.

A l'entorn dels lluïsmes volem respondre tres qüestions:

- a/ Les compra-vendes que pagaven lluïisme
- b/ El percentatge que cobrava el senyor sobre el valor de la venda.
- c/ La desigualtat interna d'aquests percentatges.

Per això utilitzarem una sèrie de St. Benet de 1757 a 1818 (44), però solament els lluïsmes que afecten a individus de Navarcles (un total de 207). El llibre anotava el que es pagava de lluïisme i una breu referència al con-

tracte que l'originava. Permet, doncs, respondre a les qüestions plantejades.

-Quines compra-vendes pagaven lluíisme? Els senyors havien aconseguit que es pagués lluíisme de tot tipus de transferències no hereditàries (V. quadre 5.11). El motiu que més vegades apareix és el de compra-venda de terres, segueix l'establiment a rabassa morta (hem vist més amunt la carta de l'advocat), l'establiment o venda de pati per casa, la venda de les cases i les transferències a carta de gràcia que, malgrat que fossin provisionals, pagaven lluíisme. L'apartat d'altres mostra el nivell a què arribava el pagament: llicències per girar l'aigua de la teulada que generava una relació contractual entre dos veïns o llicència per replantar de vinya una rabassa.

QUADRE 5.11
Motius de pagament de lluíisme. Navarclès, 1757-1818.

MOTIU	TOTAL	%
Compra/venda de terra	46	22,2
Compra pati per casa	27	36
Establiment pati per casa	9	
Hort	13	
Venda a carta de gràcia	21	17,3
Cases	22	6,3
Rabasses	43	10,1
Venda rabasses i quarto	18	10,6
Altres	8 (*)	20,8
	207	8,7
		3,9

(*) 1- Llicència per girar l'aigua de la teulada.
3- Permutes.
2- Llicències per replantar vinyes.
2- Compra del davant de les cases.

Dels lluíismes que paguen els navarclins sols un es refereix a l'adquisició d'un mas, el Mas Datzira de Marfà, comprat per Francesc Graner, pagès. Aquest detall és significatiu. Els ingressos per lluíismes del senyor feudal (en aquest cas St. Benet) no provindran dels antics establiments emfitèutics sinó de la dinàmica interna dels rabassaires, que com veurem en estudiar l'endeutament estaven obligats a comprar i vendre contínuament.

-Percentatge que cobrava el senyor sobre el total de la venda. Segons Eva Serra, el lluíisme en el segle XVII a Sentmenat oscil·lava entre el 9 i el 25 % (45). Pel Bages continuem treballant amb l'exemple de Navarclès (quadres 5.12 i 5.13). El primer recull per dècades els lluíismes pagats i el total de les compra-vendes amb separació de les realitzades dins del terme municipal i les realitzades fora. Si posem en relació total vendes i lluíisme pagat tenim el percentatge que suposava el lluíisme. Les oscil·lacions per dècades van del 3,4 % a 14,2 % en els de dins del terme, mentre que és

QUADRE 5.12
Lluïsmes i percentatges pagats a Navarcles de 1757 a 1818.

DECADA	DINS DEL TERME						FORA EL TERME					
	Nº	NC	CENS	TOTAL VENDES	LLUISME	%	Nº	NC	CENS	TOTAL VENDES	LLUISME	%
1750-1759	22	1	-	1866,8	151,5	8,1	4	1	-	7135,-	216,8	3,-
1760-1769	36	1	-	4972,-	704,2	14,2	9	1	-	964,-	85,7	8,9
1770-1779	29	2	4	2956,-	285,2	9,65	7	3	1	1011,-	86,-	8,5
1780-1789	2	-	-	429,9	43,1	10,-	9	1	1	1285,7	133,9	10,4
1790-1799	8	1	4	2567,3	87,5	3,4	12	1	-	1840,6	145,1	7,9
1800-1809	4	1	1	5572,5	191,-	3,4	20	2	-	3826,-	397,6	10,1
1810-1819	4	-	-	5300,-	300,-	5,7	5	10	-	2915,-	292,-	10,-
TOTAL	105	6	9	23664,5	1762,5	7,45	66	19	2	18977,3	1347,1	7,1
				Nº	NC	CENS	TOTAL VENDES	LLUISME	%			
TOTAL GENERAL				171	25	11	42641,7	3109,6	7,29			

menys variable fora. El total, en canvi, ajusta els percentatges i el Monestir de St. Benet va obtenir en tot el període estudiat el 7,3 % del total de les vendes, xifra molt superior al 3 % d'interès que retribuïen els censals, però inferior a les xifres d'Eva Serra i a les que suggeria Tos, que oscil.laven entre el 20 i el 33,3 % (46). La casuística dels lluísmes és diversa. A vegades apareix la frase "feta gràcia" o "se li féu gràcia a ls.

8 d. por libra por ser hombre de bien y de pocas conveniencias" o bé "se li ha fet gràcia a 6 d. per ser pobre y haber servit al Monestir alguns anys".

QUADRE 5.13
Percentatges dels lluísmes de Navarcles, 1757-1818

%	1750-59	1760-69	1770-79	1780-89	1790-99	1800-09	1810-19	TOTAL	%
0 a 1	1	1	1	-	2	-	-	5	2,4
1 a 1,9	-	1	-	-	-	-	-	1	0,5
2 a 2,9	-	-	-	-	2	1	-	3	1,4
3 a 3,9	1	-	-	-	-	1	-	2	1,-
4 a 4,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5 a 7,4	4	10	5	-	2	-	3	24	11,6
7,5 a 9,9	-	-	2	-	-	-	-	2	1
10 a 10,9	20	30	25	10	14	22	5	126	60,9
11 a 11,9	-	1	1	-	-	-	-	2	1
12 a 14,9	-	-	1	1	-	-	1	3	1,4
15 a 19,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20 a 24,9	-	-	1	-	-	-	-	1	0,5
25 a 29,9	-	1	-	-	-	-	-	1	0,5
+30	-	1	-	-	-	-	-	1	0,5
NC	2	2	5	1	2	3	10	25	12,1
CENSOS	-	-	5	1	4	1	-	11	5,3
TOTAL	28	47	46	13	26	28	19	207	100,-

Si el percentatge global que va extreure el Monestir fou del 7,3 % la majoria de contractes pagaven el 10 % de lluísmes tal com es dedueix del quadre 5.13. El 60,9 % del total -i cal tenir present que el 12,1 % no consten

i el 5,3 % són censos dels quals és difícil detectar el percentatge- paguen del 10 a l'11 % i molt lluny -l'11,6 %- segueixen els que estan entre 5 i 7,5 %.

Així doncs, una taxa real del 7,3 % del total de vendes resultat de reduccions a la taxa de lluïsmes habitual que era del 10 %.

-La desigualtat interna dels lluïsmes. A partir d'aquest estudi de Navarcles hem elaborat el quadre 5.14, en el qual interrelacionem els lluïsmes segons els percentatges i el valor total de les compra-vendes.

QUADRE 5.14

Lluïsmes segons el percentatge i alor de les vendes a Navarcles, 1757-1817.

%	TOTAL LLUÏSMES	%	VALOR LLUÏSMES†	%	MITJANA
0 a 1	5	2,9	7030,-	16,5	1406,-
1 a 1,9	1	0,6	137,-	0,3	137,-
2 a 2,9	3	1,8	997,3	2,3	332,4
3 a 3,9	2	1,2	2750,-	6,5	1375,-
4 a 4,9	-	-	-	-	-
5 a 7,4	24	14,-	7222,1	16,9	300,9
7,5 a 9,9	2	1,2	395,-	0,9	197,5
10 a 10,9	126	73,7	21871,6	51,3	173,6
11 a 11,9	2	1,2	150,-	0,4	75,-
12 a 14,9	3	1,8	729,65	1,7	243,2
15 a 19,9	-	-	-	-	-
20 a 24,9	1	0,6	41,5	0,1	41,5
25 a 29,9	1	0,6	190,-	0,5	190,-
+ 30	1	0,6	1127,5	2,6	1127,5
	171	100,-	42641,7	100,-	249,4

* en lliures

Els percentatges puguen perquè no considerem els que no consten. El quadre dibuixa clarament una tendència, el 73,7 % de lluïsmes que paguen el 10 % suposen, en canvi, el 51,3 % del capital. Curiosament, però, per dessota del 10 % hi trobem el 21,7 % dels lluïsmes els quals signifiquen el 43,4 % del capital, és a dir que les compra-vendes més elevades són les que paguen els lluïsmes més baixos i al revés, per damunt de l'11 % trobem el 4,8 % dels lluïsmes i el 5,3 % del capital. La mitjana dels que paguen el 10 % és de 173,6 ll. Mentre que la mitjana global és de 249,4 ll. En canvi, per dessota del 10 % hi ha 34 lluïsmes amb una mitjana de 500,8 ll. La conclusió que es desprèn és la penalització a nivell de pagament de lluïsmes a les petites compra-vendes, la qual cosa significa un altre element de diferenciació social, perquè les petites vendes i compres són realitzades pels grups socials inferiors.

Als arrendaments de drets senyorials se'ls solia aplicar una clàusula que els lluïsmes quedaven exempts de l'arrendament: "Item. Així mateix se reserva dit señor arrendador tots los lluismes, tersos y foriscapis se li deuen y que en avant se li deuran " (47). El caràcter aleatori de la gene-

ració d'un lluïisme i la diversitat de montants aconsellava el senyor administrar-lo directament.

Malgrat les dades precàries sobre l'ingrés senyorial al Bages podem avançar algunes línies de conclusió. En primer lloc, una estabilitat dels drets feudals antics pràcticament reduïts als derivats del domini eminent que, per altra banda, eren gairebé insignificants sobre l'ingrés total. L'únic dret que s'expandí fou el lluïisme que era pagat sobretot pels nous grups socials que es consolidaren en el camp bagenc. En segon lloc, la importància del delme i la primícia com a elements derivats de l'ordre feudal i fonamentals en l'ingrés senyorial. No només es revaloraven en funció de l'evolució dels preus sinó que participaven en l'expansió dels conreus i en tercer lloc, la participació d'altres grups socials en el cobrament dels drets senyorials en forma d'arrendament que, al mateix temps que procuraven recaptar el màxim possible el dret adjudicat i duïen l'explotació pagesa fins a les darreres conseqüències, permetien una desviació de l'excedent pagès de la noblesa i l'església cap a la nova burgesia en formació.

5.143 Els arrendaments de drets feudals.

La pràctica dels arrendaments de drets senyorials a Catalunya ha estat amplament estudiada per P.Vilar (48). Com que no disposem de sèries que permetin estudiar l'evolució de l'ingrés encara que les sèries municipals acostin a una tendència similar als resultats de Vilar, centrarem la nostra atenció en tres aspectes:

a/ L'extensió dels arrendaments al Bages.

b/ La pràctica dels subarrendaments.

c/ Els grups socials que hi participaven.

a/ L'extensió dels arrendaments al Bages. La pràctica dels arrendaments de drets era molt freqüent. Les nostres dades, extretes dels protocols notariais semblen confirmar-ho encara que no siguin exhaustives.

-El 1761, el Senyor de Rajadell, Vallformosa i Vallhonestà, Sr. Caetano Maria de Pinyatell arrendava per quatre anys a Ignasi Raurich, pagès, Frances Coromines, paraire i Josep Borrell, paraire de Manresa els censos, delmes i els fruits de l'heretat dels castells per 6810 ll. els quatre anys (49).

-En Pau Amat i Picalques, senyor de St. Vicenç de Castellet arrendava

els delmes, censos i altres fruits per tres anys (1761-1763) a Carles Vorrés, botiguer de teles, Simó Dalmau, negociant i Josep Bovets i Josep Grau, velers de Manresa, per 827 ll. 13s 4d, els tres anys (50). De 1770 a 1773 els arrendava a Pau Fàbregas, botiguer de "panyos" de Manresa per 900 ll. (51).

-Carles Sobrevals, majordom de St. Benet de Bages arrendava els delmes i censos de Navarcles per 730 ll. per tres anys (I-V-1730 a 30-I-1773) a Pere Oliveras i Jaume Graner, pagesos de Navarcles i a Josep Llor, veler de Manresa. El de Rocafort pujava 520 ll (52). Els delmes i censos de St. Fruitós, Valldelshorts, Torroella, Maians i altres terres eren arrendats durant el mateix període per 2250 ll. els tres anys a Joan Vallcendrera, pagès; Jaume Pla, adroquer i Joan Ponsgrau i Ignasi Manxarell de Santpedor (53).

-A Sallent., segons Fortià Solà la pràctica dels arrendaments dels drets senyorials era habitual des dels segles XIV-XV. El 1715 els censos -únicament?- de Sallent, Castellnou i Santpedor s'arrendaven per 2000 ll. El 1778, els de Sallent, Artés, Castellnou, Santpedor, Horta i Caldes de Montbui, 7200 ll. (54).

-El cas de Moià és utilitzat per P. Vilar dins dels arrendaments dels drets reials (55).

-Els drets de la Sta. Cova de Manresa fora del Bages eren arrendats a Simó Dalmau, negociant i Damià Dalmau, veler el seu fill i per Josep Puig i Tella, pagès de Taradell (56).

-Josep March, botiguer de "panyos", de Manresa, familiar del Tribunal de la Inquisició, arrendava per tres anys els fruits del Canonicat que pertanyien a l'esmentat Tribunal de la Seu de Manresa (57).

Aquests exemples aïllats geogràfica i cronològicament mostren l'extensió de la pràctica dels arrendaments al Bages com la fórmula gairebé única de fer efectiva la renda senyorial. Aquesta mateixa pràctica s'observarà amb gran exhaustivitat en el cobrament dels drets municipals no sols de Manresa sinó d'altres pobles de la comarca. A part dels senyors feudals, altres grups socials s'aprofitaran d'aquesta pràctica.

a/ La pràctica dels subarrendaments. Sembla que era realment molt freqüent a partir d'alguns contractes recollits. Anem a veure aquests exemples:

-Tomàs Ignasi Soler i Mariano Pelfort, botiguers i Joan Torras, tintorer de Manresa eren els arrendataris per l'any 1770 dels delmes, cen-

sos i primícies del canonge cambrer de la Seu de Manresa. Varen subarrendar a Pere Pujol, paraire de Santpedor els delmes i primícies de verema que es collissin el 1770 en el terme de Santpedor, St. Fruitós i vinyes de Joncadella i Torroella. El preu 335 ll. (58).

El cas més clar de subarrendament és el de Francesc Tubau i Teixidor, pagès de la Pobla de Lillet que a la vegada ja era un subarrendatari (59). El Sr. Manuel Azedo "Administrador General de la Real Gràcia del Excusado" per dos anys havia subarrendat a Francesc Tubau i Teixidor, els delmes i fruits de les Cases Majors Delmeres del Bisbat de Vic. Aquest al seu temps va subarrendar les parròquies del Bisbat. El quadre de subarrendaments era el següent:

-Joan Coll, comerciant	Artés, Aguilar, Horta, Talamanca, Vacarisses, Serraià, Ferrerons, Llussà, Monistrol de Calders, Avinyó, Marçanell, Guardiola, Viladecavalls. 1711 ll. 5s
-Josep Mas, botiquer d'Igualada	Arquencola, Castellfollit i Maians. 525 ll. 10s
-Andreu Canals, pagès de Santpedor	Olzinelles, Serraià. St. Benet, St. Iscle, Castellnou, Calders. 1044 ll.
-Tomàs Parera, veler de Manresa	Castellar 128 ll.
-Miquel Balet de Manresa	Manresa i Santpedor. 500 ll.
-Francesc Torras, corder de Manresa	Sallent, Oló, Merlès, St. Joan de Vilatorrada, Vallhonestà, Castellbell i Sta. Eugènia. 1237 ll.
-Josep Ginabreda, argenter i Josep Santpere, veler	Cornet 180 ll.
-Josep Font, pagès de Manresa	Navarclés 94 ll.
-Anton Morros, blanquer de Manresa	Fals 332 ll.
-Francesc Torras, corder de Manresa	Fonollosa 184 ll.
-Sebastià Riu, veler de Manresa	Salelles i Castellgalí. 300 ll.
-Francesc Coromines, paraire de Manresa	Monistrollet, Rajadell, Vallformosa St. Mateu de Bages. 606 ll.
-Joan Torras, tintorer de Manresa	Joncadella 260 ll.
-Tomàs Fàbreças, sabater de Manresa.	Oristà, Terrassola, Estany, St. Joan d'Oló, Moià, Granera. 788 ll.
-Pere M. Casamitjana, paraire de Manresa	Balsareny 104 ll.

-Josep Amorós, veler de Manresa	St. Fruitós de B., St. Martí de Torroella Viladordis, Serrassans i Merlès	610 ll.
-Ramon Aris, corder de Manresa	Mura, St. Feliu Sasserra.	298 ll.
-Joan Dalmau, corder de Manresa	Súria, Castelladral i Castell- tallat.	510 ll.

Hem citat sols aquells que corresponien a alguna parròquia bagenca. El total subarrendat pujava 9411,75 ll.

Aquest tipus de contractació presenta dos aspectes: el primer que permetia obtenir una rendibilitat a l'arrendatari sense fer res, simplement subarrendant en parts més petites per un preu en conjunt més elevat. Calia, però, tenir capital disponible per realitzar l'operació; el segon, que democratitzava la participació en els arrendaments perquè el capital necessari per accedir a una part disminuïa i els grups socials que hi podien participar eren més amplis. El benefici es reduïa com més avall en l'escala es baixava perquè a proporció el preu del subarrendament s'elevava. Per a rendabilitzar el subarrendament calia maximitzar tot el possible l'extracció d'excedent al camperol. Amb aquesta perspectiva la renda senyorial es deuria realitzar gairebé al 100%, però esdevé un element decisiu el percentatge que es desviava cap a altres grups socials a conseqüència de la pràctica dels arrendaments i subarrendaments.

c/ Els grups socials que participen en els arrendaments. En l'estudi que féu Vilar dels arrendaments del Patrimoni Reial amb l'acumulació de totes les professions, de 1000 individus, 239 eren pagesos benestants, 264 de professions comercials, 400 menestrals urbans i 74 membres de professions liberals (60). No disposem de sèries completes que permetin fer un estudi similar, solament de drets de Manresa que són sèries municipals.

Dels diferents arrendaments descrits fins ara hom obté la sensació que és la menestralia urbana de Manresa amb tendència a enriquir-se la que hi participa activament amb un paper marginal de la pagesia. Aquesta mateixa burgesia la trobem en alguns dels arrendaments citats per Vilar:

-Drets d'Agramunt:

- 1716 Joan Novas, paraire.
- 1753 Miquel Coma, blanquer.
Francesc Llor, veler.
- 1756 Simó Dalmau, comerciant.
Ramon Anglada, comerciant.
- 1783 Francesc Oller, corder.

Drets de Llívia;

1733 Miquel Cavalleria, claveter.

Lleuda de Puigcerdà:

1727 Miquel Cavalleria, claveter (garant.)

QUADRE 5.15

Professions dels arrendataris dels delmes de les veremes de Manresa.

PROFESSIO	1701-1725	1726-1750	1751-1775	1776-1800	TOTAL	%
Pagesos	22	27	22	13	84	19,5
Blanquers	25	9	13	21	68	15,8
Velers	7	7	14	7	35	8,1
Artesans	47	53	53	45	198	46,1
Artistes	12	2	-	3	17	4,-
Botiguers	3	1	8	-	12	2,8
Noblesa	-	-	-	-	-	-
No consta	6	5	1	4	16	3,7
TOTAL	122	104	111	93	430	100,-

QUADRE 5.16

Professions dels arrendataris dels sis diners per lliura i pes de Rei a Manresa

PROFESSIO	1701-1725	1726-1750	1751-1775	1776-1800	TOTAL	%
Pagesos	1	-	1	1	3	3,3
Blanquers	20	1	-	-	21	23,3
Velers	3	-	3	6	12	13,3
Artesans	32	8	6	2	48	53,3
Artistes	1	-	-	-	-	1,1
Botiguers	-	-	-	-	-	-
Noblesa	-	-	-	-	-	-
No consta	5	-	-	-	5	5,6
TOTAL	62	9	10	9	90	100,-

Per intentar concretar els individus que hi participaren hem elaborat els quadres 5.15 i 5.16 a partir de les professions dels arrendataris dels delmes de les veremes i dels arrendataris dels sis diners per lliura i pes de rei que era un dels més quantiosos de la ciutat. El percentatge final dels arrendataris de delmes a Manresa posa de manifest el pes dels artesans (46,1%) seguit molt lluny pels pagesos (19,5%) i a continuació els blanquers (15,8%). Es tracta de petits arrendaments que no pugen molts diners i són assequibles a ciutadans d'una posició social no privilegiada.

Les professions del quadre 5.16 insinuen:

-que en el primer quart de segle l'arrendament serà comunitari entre diversos individus mentre que els altres anys s'arrendava per a tres, d'aquí la disminució de participants.

-que els pagesos són gairebé exclosos de l'arrendament més quantiós.

-que els artesans continuen essent el grup més nombrós sense oblidar el pes dels blanquers a principis de segle i dels velers a finals.

Política d'arrendaments de la Família Fàbregas de Manresa durant el segle XVIII.

	SAGRESTI	GRÓS	ST. FRUITUS	JUNCADELLA	DELLE GRANS	TRIENTE GRANS	MESURA OLI	MESURA VI	SIS DINERS	SOU I 8 DINERS	ALGUARDENT	CARNICERIES	CLAS I TAVERNA	SOU PER QUARTERA	HAS DE L'ANGLA	HERETAT RIERA
1722																
1723		▨														
1724																
1725																
1726																
1727																
1728																
1729																
1730																
1731																
1732																
1733																
1734				▨												
1735																
1736		▨														
1737				▨												
1738			▨		▨											
1739					▨											
1740					▨											
1741	▨				▨						▨					▨
1742	▨				▨						▨					▨
1743	▨				▨						▨					▨
1744					▨							▨				▨
1745					▨											▨
1746					▨											▨
1747					▨											▨
1748					▨											▨
1749					▨											▨
1750					▨											▨
1751					▨											▨
1752					▨											▨
1753					▨											▨
1754	▨				▨							▨				▨
1755					▨											▨
1756					▨											▨
1757					▨											▨
1758					▨											▨
1759					▨											▨
1760					▨											▨
1761					▨											▨
1762					▨											▨
1763					▨											▨
1764					▨											▨
1765					▨											▨
1766					▨											▨
1767					▨											▨
1768					▨											▨
1769					▨											▨
1770					▨											▨
1771					▨											▨
1772					▨											▨
1773					▨											▨
1774					▨											▨
1775					▨											▨
1776					▨											▨
1777					▨											▨
1778					▨											▨
1779					▨											▨
1780					▨											▨
1781					▨											▨
1782					▨											▨
1783					▨											▨
1784					▨											▨
1785					▨											▨
1786					▨											▨
1787					▨											▨
1788					▨											▨
1789					▨											▨
1790					▨											▨
1791					▨											▨
1792					▨											▨
1793					▨											▨
1794					▨											▨
1795					▨											▨
1796					▨											▨
1797					▨											▨
1798					▨											▨
1799					▨											▨
1800					▨											▨

▨ Pau Fàbregas, sabater
 ▨ Tomàs Fàbregas, sabater
 ▨ Pau Fàbregas, botiguer

Alguns dels noms que apareixen, no tots, formaran part a la llarga de la burgesia urbana de la ciutat (Oms, Vilomara, Esbert, Dalmau etc.) i els arrendaments seran per tant, un mecanisme d'acumulació de capital per a aquests grups socials. Entremig cal destacar la presència d'una pagesia benestant que igualment s'aprofita d'aquests mecanismes per acumular i consolidar-se com a burgesia agrària.

La participació no es limitava a un únic dret sinó que el mateix individu podia arrendar-ne diversos. Un cas de màxima participació és el de la família Fàbreas exemplificat a partir de tres membres de la família - en Pau Sabater, pare; en Pau botiquer de "panyos" i Tomàs Sabater, fills-. Hem elaborat el quadre 5.17 en el qual dibuixem els arrendaments de drets municipals que realitzà durant el segle XVIII l'esmentada família. De 1740 a 1760 es produeix una autèntica allau d'arrendaments, sobretot d'en Tomàs, per minvar progressivament a continuació. És una família que de l'artesanat salta al món del comerç amb una certa força. La participació activa en els arrendaments fou una de les tasques especuladores que realitzà i en Tomàs es convertí en un autèntic especialista. És el cas més exaquerat però en trobaríem d'altres d'una participació abundant.

5.2 LA RENDA DE LA TERRA (61)

L'apropiació per part d'uns individus de la terra es converteix en una relació de força vers els individus que no en controlen. Les fórmules jurídiques que regulen l'accés a la terra d'aquests són els contractes agraris. La relació de força es converteix en relació d'explotació i per tant, s'origina una extracció d'excedent que circula a favor dels individus propietaris. En aquest sentit els contractes agraris regulen, donen caràcter jurídic i legalitzen la relació d'explotació. Aquestes relacions es poden modificar segons la capacitat de lluita i de resistència dels dos grups.

En el camp bagenc cal definir dues relacions de força fonamentals regulades amb determinats contractes agraris:

-per una banda la que s'estableix entre senyors feudals i pagesos de mas que per un procés històric determinat era més favorable als segons. El contracte que regulava aquesta relació era l'establiment emfitèutic.

-per l'altra la que s'establia entre els pagesos de mas, que sortien amb una posició favorable de l'anterior enfrontament, i la petita pagesia que va créixer al llarg del segle XVIII mitjançant el contracte de rabassa morta. A vegades també utilitzaren l'establiment emfitèutic per fixar els petits pagesos a la terra.

Al marge d'aquests dos contractes, trobem el contracte de masoveria per als petits pagesos que accedien al conreu d'un mas, el propietari del qual no residia al mas i el contracte d'arrendament en diners que el trobem a les rodalies urbanes de Manresa.

El volum de renda extret per un grup social a un altre depenia de la capacitat de cadascun d'imposar les seves condicions.

5.2.1 L'emfiteusi

L'accés a la terra en el domini alodial o directe per part de la pagesia es realitzà mitjançant l'establiment emfitèutic, segons el qual el senyor cedia el domini útil de la terra. El senyor es reservava el dret de fadiga -és a dir de recuperar el domini quan la terra establerta es vengués pel mateix preu-, el dret a cobrar un cens fix en diners o en espècie i el dret a cobrar lluïsmes cada vegada que la terra establerta canviés de mans. El paçès establert restava a la terra per temps indefinit amb la condició de millorar-la. També podia fragmentar o vendre la terra establerta i gaudir dels fruits que donés, al mateix temps podia establir de nou, si bé a "nuda percepció" és a dir, sense el dret a cobrar lluïsmes. Aquesta via obrirà la possibilitat de la rabassa morta (63).

Els masos bagencs sorgiren d'aquest tipus de contracte. El caràcter indefinit, el pas de generació en generació de la terra establerta i la devaluació progressiva d'uns censos fixes que pel volum de l'explotació eren minsos, donaven al paçès un sentiment de "quasi-propietat" (64). Al llarg dels segles XVI i XVII es produeix la consolidació d'aquesta pagesia de mas. Dos aspectes cal encara considerar: per una banda - i s'escapa del marc del present treball- el procés històric que va conduir a aquesta pagesia a consolidar-se com a tal enfront la classe feudal i, per l'altra la relativització de la seva homogeneïtat i el procés de diferenciació interna dels propis masos.

Alguns autors assenyalen que la Sentència de Guadalupe de 1486 va afa-

vorir els pagesos i consolidà els masos; per d'altres el despoblament del camp català no permetia imposar duresa en les relacions contractuals i una causa conseqüència en seria la feblesa de la noblesa catalana incapaç d'articular unes relacions d'explotació més acusades. En el procés de lluita social -que es concretaria amb la Guerra dels remences- la pagesia de mas n'hauria sortit enfortida o hauria aconseguit les condicions de pactar contractes favorables (65).

Però malgrat l'aparició i consolidació al llarg dels segles XVI i XVII d'aquesta pagesia de mas, alguns d'ells varen viure processos d'endeutament que els conduí a la pèrdua de la propietat; el mas físicament no va desaparèixer però va passar a un altre grup social. Els següents exemples en són una mostra:

-El 1594 l'habitant de la Culla- pagès emfiteuta- era Bernat Culla pagès, hereu de dit mas. En el segle XVIII era propietat del Noble Anton de València, ciutadà honrat de Barcelona i resident en aquesta ciutat(66).

-El Mas NOguera de MONistrol de Rajadell va ésser venut l'any 1737 a les Quotidianes Distribucions de la Seu de Manresa després d'un llarg procés d'endeutament. El propietari es deia Isidre Noguera. En una porta de la casa hi havia un llindar que posava Francesc Noguera, propietari, any 1582 (67).

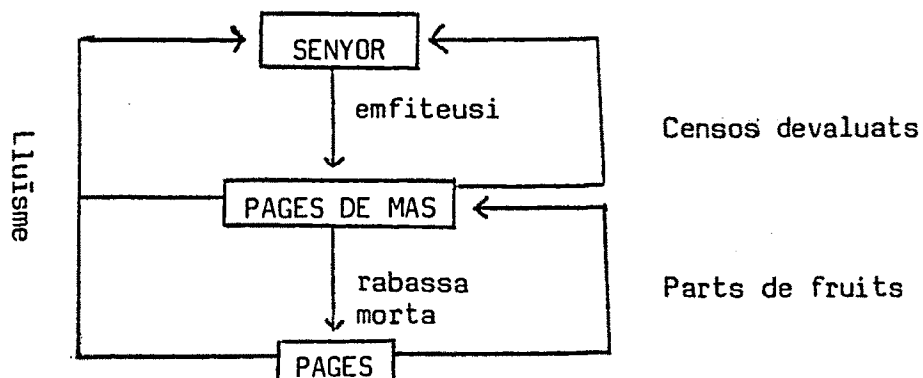
Els masos no es comportaren de forma homogènia i malgrat els avantatges obvis de l'establiment emfitèutic es produïren processos de diferenciació social dins dels mateixos masos que van conduir a alguns dels seus propietaris a convertir-se en la classe d'hisendats rurals del segle XIX, mentre d'altres van desaparèixer o varen subjugar-se a d'altres grups socials.

A/ L'emfiteusi en els segles XVIII i XIX

L'emfiteusi com a contracte agrari no va desaparèixer en els segles XVIII i XIX, si bé es van corregir dos dels elements que actuaren contra els senyors feudals: el cens no era ni fix ni indefinit, era a parts de fruits i per una durada determinada amb probabilitat de trencar-lo si no es complien les clàusules pactades.

Però l'element més important no és aquesta adaptació sinó que les parts contractants són unes altres: qui posseïa el domini útil del mas -establert anteriorment pel senyor feudal- era qui contractava un altre pagès. Es plan-

tejava un problema jurídic, no es podia cedir el domini directe perquè no es tenia. Però a Catalunya es permetia al domini útil fer un altre establiment amb les condicions que fos a nua percepció, és a dir, que de les obligacions de l'emfiteusi, el primer domini útil no podia cobrar lluïme (68). En forma d'esquema l'emfiteusi originava les següents relacions contractuals en el camp català:

Els avantatges d'aquest sistema eren pel pagès de mas que pagava una renda devaluada i/o minsa al senyor i rebia, en canvi, parts de fruits de diversos pagesos que havia establert, òbviament amb una renda més elevada que la que ell pagava.

Podem distingir diversos tipus de contractes emfitèutics:

- a/ Establiment d'horts.
- b/ Establiment de patis per fer cases.
- c/ Establiment de cases.
- d/ Establiment de terres i casa ("quartaires").
- e/ Establiment a rabassa morta. El més important i al que dedicarem el proper apartat d'aquest capítol.

Anem a veure'ls un per un.

a/ Establiment d'horts. L'exemple més clar és l'establiment de vuit horts a Calders, l'any 1850. Seguim un cas: l'administrador dels béns de Joan Casagemas, de Barcelona, propietari del Mas Santamans de Calders, establia i en emfiteusi concedia a Valentí Freixa, un hort d'un quartà de sembradura. El cens anual era de 22 rals de velló per quartà, que s'havia de pagar en dos cops: un per St. Joan i l'altre per Nadal amb una clàusula que el feia temporal: "Item, si lo adquiredor o los seus deixas de satisfer dos anys de la pensio anual que deura pagar al consedent o els seus, podrà apoderarse de la terra, cedir-la a altre qualsevol, sens que lo adquiredor tinga dret a reclamacio alguna, quedant obligat lo adquiredor a satisfer la

pensió per mitjas añadas anticipadas". El concedent es comprometia a no apujar el cens sota cap concepte. Els horts estaven a la vora del riu i, per això, es pactava que si augmentava o disminuïa l'extensió a conseqüència de les riuades s'augmentaria o disminuïria proporcionalment el cens. Deixava les aigües sobrants de regar a benefici dels hortolans, els quals havien de pagar dos duros col·lectivament pel seu ús i si no es pagava quedava sense efecte (69).

Hem deixat de banda les clàusules referents a l'horta estrictament perquè les hem analitzat en un altre lloc.

Els contractes d'horta firmats en aquestes condicions a Calders eren els següents:

-Valentí Freixa, pagès	1 q.
-Joan Codina, pagès	1 q.
-Rosa Riba, Vda.	1 q.
-Bonaventura Pala, espardenyer	1 q.
-Jaume Soldevila, pagès	1,5 q.
-Salvador Ciuro, pagès	1 q.
-D.Jaume Vila, cirugià	1,5 q.
-Valentí Escayola	1,5 q.

En total eren 9,5 q. que a 2 ll. 4s. el quartà (44 rals) sortia un total de 20,9 ll. a les que calia afeqir 4 ll. que pagaven col·lectivament. En total 24,9 ll. Una quartera fragmentada en horts redituaria 31,45 ll. Capitalitzat al 3 % equivalia a un capital de 1048,3 ll. la quartera, xifra força elevada a Calders.

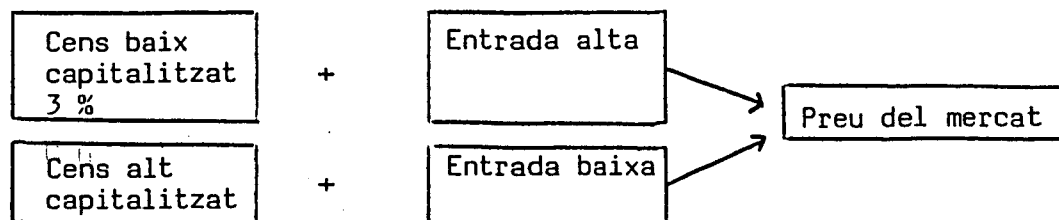
Interessa, però, el caràcter emfitèutic del contracte: un cens fix en diner amb l'obligació de pagar-lo si no volia ésser expulsat de la terra. Era indefinit però amb clàusula d'expropiació si no pagava. L'emfiteusi en aquest sentit era desnaturalitzada.

Ara bé, el cens en diner -encara que semblés un lloguer- afavoria l'adquiridor perquè amb el temps la renda es devaluava. L'emfiteusi s'utilitzava a l'horta amb rendes no molt elevades perquè, en definitiva acomplia la funció de lligar el productor a la terra i contribuir a la seva subsistència. Tot i l'amenaça d'expulsar-lo de la terra si no pagava, les condicions d'explotació de l'horta no eren dures. La relació d'explotació fonamental passava per la rabassa morta i l'hort sols contribuïa a fer-la possible.

b/ Establiments de patis per a edificar una casa: Badosa, quan estudiava les terres dels eclesiàstics barcelonins detectà una adaptació del contracte a la situació econòmica de la centúria a les finques urbanes. La desnaturalització es realitzava gravant la peça de terra amb una forta entra-

da. Establia el següent càlcul (70):

Les dades que hem recollit al Bages semblen indicar que l'emfiteusi fou la via contractual més utilitzada per a cedir patis en els que s'hi havien de construir cases. Vegem-ne alguns exemples:

-Francesc Mateu, comerciant de Manresa, estableix el 1758 a Marc Soler, fuster, un tros de terra de 40 pams "a tot quadre" per a edificar-hi una casa. Els pactes eren els següents: el comerciant es reservava el domini directe i l'adquiridor pagava 4d. de cens el primer dia de l'any; la casa havia d'estar coberta en el termini de dos anys. L'entrada de l'establiment era de 137 ll. 10s. que es convertien en censal perquè l'adquiridor no tenia diners (71).

-Lluny de Manresa el cost no era tan elevat. Josep Vila del Palà, pagès de St. Andreu d'Aguilar, estableix a Valentí Casellas, pagès de Camps, un tros de terra de 32 pams "a tot quadre" per a fer-hi una casa, un tros d'hort d'1q. de blat i un tros per a fer una era de 50 pams "a tot quadre". Pagaria 5s. de cens i una entrada de 16 ll. El preu era en aquest cas de 24,3 ll. si capitalitzàvem el cens (72).

-Potser el cas de Navarcles, ja descrit en el capítol de poblament sigui en part alligador de la utilització d'aquest contracte. En el procés de creixement urbà s'utilitzà tant la venda del domini útil del pati com l'establiment emfitèutic. Citem-ne sols un parell de casos: el primer cas Teresa Casanovas, Vda. va establir un pati de 26 canes x 25 pams al Camp dels Ametllers a Valentí Puigoriol, mestre de cases de Navarcles. Pagaria 2 s. de cens anual i 100 ll. d'entrada. El 1791 n'establí una altra tongada d'entrada més baixa (25 ll.) i de cens més elevat (2 ll. 12s. 6d.) (73); El segon cas, tot el C/ St. Bartomeu de Navarcles fou conseqüència de l'establiment de 19 patis que van generar 73,7 ll. de censos, rendiment molt superior a la renda que proporcionava una vinya (V. quadre 1.6). El pacte més interessant d'aquests és que el cens es podia redimir amb conveni de les parts la qual cosa introduïa un nou element desnaturalitzador del contracte (74).

D'aquests exemples del segle XVIII deriven les següents consideracions de l'utilització del contracte d'emfiteusi:

-El preu del pati establert era igual al cens capitalitzat més l'entrada. El valor d'un i altre dependrà dels interessos del comprador i/o del venedor. A vegades, la pròpia entrada es transformava en censal la qual cosa augmentava la renda anual a pagar.

-Es detecten dues tendències: els establiments a baix cens i entrada elevada i els d'entrada petita i cens més elevat. En ambdós casos hi ha divisió de dominis. En el cas de pacte de llució del cens, estem davant d'una venda perpètua que l'establiment emfitèutic retarda en el temps. Aleshores el domini útil darrer es convertia en propietari.

-Malgrat que el cens es pugui o no lluir, els establiments de patis per edificar cases es fan amb voluntat perpètua, així es fixava els individus a la terra. L'obligatorietat d'edificar una casa era una garantia de possessió, allarg termini del pati establert. En aquest sentit complementava la funció de l'hort definida més amunt.

-En el segle XIX es va mantenir la tendència a utilitzar els establiments emfitèutics per a edificar cases amb els mateixos trets en el preu, assenyalats ja en el s. XVIII. Tot i així, el contracte estava desnaturalitzat des del moment que s'obligava a construir en un període de temps i si es deixaven de pagar un nombre determinat d'anualitats, l'establiment reasumia la casa amb el dret de llogar-la a qui volgués. (75).

Malgrat el procés desnaturalitzador, es pot afirmar que l'establiment emfitèutic fou el principal contracte utilitzat per aconseguir patis per edificar cases i, com en l'hort, el mecanisme per a aconseguir-los en quasi propietat, la qual cosa fixava els petits pagesos a la terra.

c/ Establiments de cases. Tots els exemples que hem trobat són del segle XIX potser perquè les cases quan estaven fetes es preferia més llogar-les que no pas establir-les.

-Bonaventura Altarriba i Abellar, pagès d'Avinyó, establia i concedia a emfiteusi a Josep Anton Arderiu, adroguer de Sallent, una casa al C/ del Cós d'aquesta localitat. Es pactaven 32 ll. de cens anual i si deixava de pagar cinc anualitats, l'establiment podia recuperar el domini de la casa i llogar-la a qui volgués per cobrar-se el que li devien. Les contribucions les pagaria l'adquiridor i l'entrada eren un parell de pollastres (76).

A la pràctica era un lloguer que si no es pagava podia provocar el desnonament, però amb els avantatges de l'emfiteusi per a l'adquiridor.

-En un altre cas s'establia una caseta a un pagès com a part d'una explotació més gran. Valentí Vives, pagès de St. Vicenç de Castellet establia a Jaume Playà, pagès de Marganell una caseta i un tros de terra de 2,5 q. Cada any hauria d'invertir dos duros en la millora de la casa i havia de pagar de cens dos duros i un pollastre per St. Joan. L'entrada era de 170 ll. (s'encarregava un censal de 50 ll. i la resta ho pagava en efectiu) (77).

No sembla, però, que l'establiment de cases ja construïdes esdevingués important, a diferència dels establiments de patis per a construir.

d/ Establiment de terres i el dret a construir casa. Casas Mercadé en el seu llibre quan descriu les diverses parceries parla de la "cuartería" com a contracte típic del partit judicial d'Igualada i de Manresa i el descriu: "el contrato en virtud del cual el dueño de tierras las cede a perpetuidad, en toda su extensión o solo en parte a un labrador apto para trabajarlas, con facultad de que pueda contruir una casa, pero obligandose a laborar y hacer producir la tierra cedida y pagar anualmente al cedente una cuarta o una quinta parte de los frutos que de aquella se obtuvieran, con arreglo a lo convenido" (78). Malgrat que enlloc no hem detectat aquesta denominació, als protocols notariais es troben contractes que responen a aquests trets.

Aquests contractes es troben en àrees de la comarca amb poblament dispers on els amos de les masies estableixen en emfiteusi una peça de terra més o menys gran, a perpetuïtat, amb el dret de construir una casa i l'obligació de pagar una part de fruits. Estem davant de la reproducció del contracte d'emfiteusi que donà origen al mas però en unes condicions més dolentes: menys terres i un cens en espècie variable segons la collita. Les terres cedides normalment no eren suficients per viure'n i calia recórrer també a la rabassa morta. En els pobles de població concentrada els elements característics del petit pagès es constituïen per separat. A nivell de grups socials el resultat era el mateix. Però estudiem amb cert detall aquest contracte agafant uns exemples:

-Josep Vila, pagès, hereu del Mas Vila de St. Martí de Mura, establia i en emfiteusi concedia a Jaume Puig, pagès de Mura, 20 Q. del Mas amb els pactes següents:

.Conrear a ús i costum de bon pagès. Havia de sembrar 10 Q. cada any i si no ho feia podia fer-ho l'amo quedant-se els fruits. De tot el que es collia havia de pagar el quart i si no ho pagava lleialment podia ésser

expulsats de la terra sense cap dret.

.L'amo havia de construir un corral i l'adquiridor havia d'utilitzar tots els fems d'aquest corral a la peça de terra. L'amo havia de tancar el bestiar en aquests corrals durant 50 dies.

.Podia edificar una casa o caseta i l'amo aniria a buscar els grans que li pertoquessin.

.Podia l'adquiridor tenir dos parells de bous i podia fer-los pasturar per tot el mas.

.L'amo es reservava les glans i herbes fora del conreu.

.En Puig podia endur-se 12 garberes de palla i la resta s'havia de consumir en adobs per a la terra, a excepció de la palla dels llegums que era per a ell.

.En Puig havia de fer llobins pagant el quart i si no en feia, podia en Vila fer-ne dos quartans pel bestiar.

.De l'hortalissa no es pagaven parts. Podia plantar tres nogueres i la que l'amo volgués era franca de parts i les altres pagarien el quart.

.Si un volia empenyar el treball invertit i l'altra el quart es donaven el dret de prelatió i fadiga mútuament.

L'entrada era de 150 ll. (79).

El domini útil cedit en el contracte està en realitat molt condicionat, no solament per l'entrada i la renda estreta -la quarta part dels fruits- sinó per l'orientació del conreu clarament dirigida per l'amo vers els cereals, garantint detalladament el seu adobament a base de cedir el bestiar de l'heretat i d'utilitzar la palla com a adob. Podria semblar una col·laboració mútua si bé es tracta de l'aprofitament màxim de la força de treball d'un individu i la seva família que es rendibilitzava via parts de fruits.

-En aquesta mateixa línia destaquen els contractes de Ventura Matifoll, pagès de Rajadell, amb una diferència envers l'anterior, no és perpetu sinó per la duració de la vida dels ceps (80). En el segle XIX aquest tipus de contractes també abunden igualment a les zones de poblament dispers. Podem destacar en aquest sentit el cas de Joan Canyelles del Racó, pagès de Castellfollit del Boix, que establí una peça de terra de 3 Q. amb dret a edificar-hi una casa. La poca extensió establerta avala, encara més, la consolidació d'una pagesia que havia de recórrer a altres activitats econòmiques per sobreviure (81).

Sobre aquests contractes podem concloure:

1.- Es desenvoluparen en àrees de poblament dispers de la comarca i con-

tribuiren a reforçar aquesta imatge, en construir-se les noves cases en llocs distants unes de les altres.

2.- L'establiment de petites extensions de terra amb drets a edificar una casa i hort i d'utilitzar altres recursos per fer possible la vida a una família pagesa -pou, bestiar, fems, etc-, amaga el seu caràcter insuficient per subsistir la qual cosa els convertia en subsidiaris dels mateixos masos.

3.- L'extracció de renda es realitzava almenys de quatre maneres: la primera a partir del pagament de les parts de fruits corresponents, la segona en fer-se càrrec d'una part de les contribucions, la tercera donant amb l'emfiteusi estabilitat a la petita burgesia que podia repercutir favorablement en el rendiment a llarg termini de l'explotació i, per tant, en el volum de renda extreta i la quarta com que no es concedí una quantitat de terres suficients abocava els pagesos o a explotar més terres dels masos veïns a rabassa, o al treball assalariat en el propi mas que l'havia establert o a enviar les filles a les fàbriques tèxtils de les valls fluvials properes.

4.- La relació d'explotació que el contracte encobria tenia lloc entre els propietaris de masos -pagesos sobretot- i la petita pagesia en formació.

B/ Els avantatges de l'emfiteusi.

Entenent des d'una perspectiva social, la lluita entre els grups socials per l'apropiació de l'excedent agrícola, l'ús de l'emfiteusi és difícil. Però alguns autors en fan una defensa aferrissada i ens donen les pistes per a la seva interpretació.

Caresmar deia: "Una cierta distribución agraria por medio de los establecimientos, hace que cada vecino posea una cierta porcion de tierras en propiedad como ya se ha insinuado y cultivados prolixamente y con el amor que induce vertodos los adelantamientos en beneficio propio, producen frutos que de otro modo no pudieran esperarse" (82).

Però els textos més interessants són els de Tos i val la pena citar-los amplament perquè necessiten pocs comentaris:

"Si vemos nuestro principado en tan feliz situación, aumentada la población, y el comercio. Si miramos reducidas a cultivo la mayor porción de las tierras que lo permiten, quien dudará que todo se debe en gran parte a la frecuencia y uso de los contratos emfitèuticos, que en Cataluña se llaman

establecimientos? (...) Al poseedor supongamos de una basta heredad, o dilatado término, la extensión de las tierras le impide cultivarlas todas. Ellas quedan en estado de abandono y sin producto, siendo apatas con la labranza de producir copiosas cosechas. Pero que medio más fácil para lograrlo que estableciendo aquella porción, que mas le convenga?"

"Por este medio una familia errante, pobre y sin esperanza de mejorar de fortuna, se domicilia en parage fixo. Puede salir de su estado miserable, y llegar, sino a la abundancia y riqueza, a lo menos a una mediana honradez y esplendor. Adquiriendo asi algunas tierras, aunque yermas, persuadida que cultivos daran útiles productos, se propone desde luego poseer un patrimonio, reduciéndolas a cultura, y logrando, aunque con algunos años de penalidad y trabajo, son con el tiempo el émulo y admiración de los vecinos".

"Constituido un emfiteota con una porción de terreno establecida, la mira como a patrimonio suyo. Se reputa no un jornalero como antes, sino un hacendado. respira sentimientos de un padre de familia acaudalado. Toda su idea consiste, en hacerla floreciente y fructífera. A indagar qual parte será mas a proposito para granos, qual para viñas, olivos o otro fruto. Empeñe la labranza, por lo que su posibilidad le permite. A proporcion de las utilidades que experimenta, se adelanta en las demas. El señor directo percibe más censos y a todo el pueblo trasciende el aumento de los frutos".

"Aunque este contrato puede ser temporal o por algunas vidas, siempre se han de esperar mayores resultas, siendo perpetuo. El emfiteota no se dedicará en el aumento de una finca que sabe ha de dexarla; si pueden esperarse aquellas mejoras, que serían regulares y perpetuas, pudiendo transferirla a sus hijos, descendientes y sucesores" (83).

Hem copiat amplament aquests fragments de Tos perquè recullen tota la filosofia que hi ha darrera l'emfiteusi. Però caldria rematar-los amb un fragment d'una Memòria de Marià Oliveras "con todo no logran estos pobres otra cosa que la seguridad de gozar por largo tiempo el fruto de sus sudores" (84).

Cal fer un aclariment: aquests autors no es refereixen a l'emfiteusi derivada de la relació senyors directes/pagesos de mas, sinó a la derivada de pagesos de mas/petita pagesia. S'analitzaven els avantatges del pagès de mas i raonaven amb fredor les relacions d'explotació que hi havia darrera l'emfiteusi aplicada en aquesta segona relació: l'adquiridor es creu que la terra establerta és seva i, per tant, s'esforça i treballa per fer-la produir al màxim, l'esforç del pagès i de tota la família permetran l'ascens

social a base del treball. Evidentment això implicava augmentar la producció amb la intensificació del treball, fer produir la terra en indrets increïbles i, incrementar la renda de la terra que rebia el propietari o primer domini útil de la terra. No és estrany doncs la satisfacció dels hisendats rurals pel sistema d'emfiteusi i la defensa que en fan.

El que no explicaven aquests propietaris és que, malgrat l'esforç de generació darrera generació, normalment no aconseguien mai un lloc més alt dins l'escala social. El secret de la classe rural dominant estava en mantenir viu l'esforç i el treball intensiu de la petita pagesia, fustrant qualsevol via d'enriquiment que posés en perill la relació d'explotació fonamental. Un mecanisme consistia en limitar l'accés a la terra, un altre -interrelacionat a l'anterior- l'endeutament generalitzat i, finalment, els problemes de reproducció a nivell de sistema hereditari i la desintegració social que significava per alguns grups.

5.2.2 La rabassa morta.

De les formes d'utilització de l'emfiteusi que es desenvoluparen en el segle XVIII, la més estesa i transcendent al Bages fou la rabassa morta. L'amo del mas, possessor del domini útil, cedia a un altre pagès el domini útil d'una porció de terra generalment petita amb l'obligació de plantar-la de vinya i conrear-la mentre visquessin els primers ceps a canvi de pagar una part de fruits (85). L'establiment havia d'ésser a "nuda percèpció", és a dir que l'amo del mas no podia cobrar lluïme perquè a la vegada era emfiteota d'un senyor directe. El cens d'aquesta emfiteusi no era fix sinó que corresponia a una part de fruits i la durada era temporal, encara que amb límits imprecisos derivats d'una fórmula tan ambigua com "mentre visquin els primers ceps". El primer domini útil no podia cobrar lluïme però tenia el dret de prelació i fadiga, de cobrar cens i l'entrada. El rabassaire o segon domini útil, podia alienar la terra establerta i comportar-se, per la llarga duració del contracte, quasi com a propietari. Aquest element serà un dels punts de fricció de la lluita entre pagesos de mas i rabassaires; aquests pretendran el mateix que havien fet els altres amb el senyor directe, ésser considerats els propietaris reals.

El contracte de rabassa morta definia unes relacions d'explotació -fruit d'un accés desigual a la terra- entre els pagesos amb mas i els rabassaires.

La rabassa permetia estabilitat al rabassaire i llibertat de disposar de la terra i maximitzava l'explotació a l'amo del mas. Però el caràcter emfitèutic en un marc de transició cap a un règim liberal que intentava eliminar obstacles a la propietat per convertir-la en lliure i que en diverses ocasions va legislar en favor de la redempció dels censos, podia conduir els rabassaires a reivindicar el dret a redimir i convertir-se en propietaris, la qual cosa posava en perill la relació d'explotació fonamental del camp bagenc. Els propietaris de masos assoliren a nivell legislatiu que el tema no es resolqués mai definitivament (86) i els censos sobrevisquessin en un règim pretesament liberal.

A la pràctica contractual hom copsa el manteniment pràcticament intacte de la institució emfitèutica de la rabassa -que permetia maximitzar la renda- fins a finals del segle XIX. La preocupació dels propietaris no estava en el caràcter emfitèutic ni tampoc en la durada del contracte, sinó en l'homogeneïtat de la renda, la submissió de l'activitat agrícola a la direcció del propietari, la captació del volum de renda que abans es pagava en forma de delme i primícia al senyor i en controlar al rabasser mitjançant algunes clàusules que amenaçaven el desnonament. L'eficàcia de l'explotació residia en aquests mecanismes, més que en eliminar la rabassa. Curiosament, i ho veurem, els contractes de després de la fil·loxera signats com arrendaments, mantenen en el fons els mateixos avantatges que les rabasses pel rabasser.

La nostra anàlisi es centrarà en l'evolució del contracte a partir dels protocols notariais, els quals presenten diversos problemes:

-En primer lloc, no sabem en quina relació estaven els contractes verbals o privats amb els registrats i si aquests tenien alguna excepcionalitat. El detall dels pactes ens fa pensar que estem davant de documents que reflecteixen la realitat.

-En segon lloc, treballem amb contractes recollits a l'atzar que mostren diversitat d'històries conjunturals. Posa en evidència la dificultat de construir una evolució i la relativa homogeneïtat de la contractació. L'altre mètode possible és seguir l'evolució dels contractes d'una explotació el qual és molt difícil a partir dels protocols i té el problema que no es sap si es capta la generalitat del problema (87).

-En tercer lloc i donada l'extensió dels protocols hem optat per escollir dues mostres exhaustives de 1770 i 1850, i no tant exhaustives en anys anteriors i posteriors. El resultat creiem que és satisfactori des del punt

de vista de l'evolució general de la rabassa.

-en quart lloc, no hem optat per la comparació dels dos blocs si-
nó per l'evolució dels aspectes concrets dels contractes, així podem
precisar millor si es produeix enduriment o no de les diverses clàusu-
les. Deixarem de banda aquells aspectes de tècnica agrícola que ja hem
abordat al capítol 2.

A/ Les rabasses en el segle XVII

Eva Serra ha mostrat com a mesura que avança el segle XVII el con-
tracte de rabassa es converteix en exclusiu. Durant la primera meitat
del segle XVII el 53,3% dels contractes, a la segona meitat del s. XVII
el 94,6% i en el primer quart del XVIII, el 97,5% (88). Podríem pensar
a partir d'aquestes dades que l'expansió es va produir a la segona mei-
tat del segle XVII.

Al Bages, com a mostra indicativa coneixem pocs contractes de rabas-
sa signats a la segona meitat del segle XVII. Un d'Avinyó del mas Aba-
dal i l'altre de Calders, del Mas Torracabota. Són el nostre punt de
partida.

El 1660 el propietari del Mas Abadal estableix una peça de terra de
20. Els pactes eren els següents: pagar ^{le}cens 2s 6d en "nuda percepció"
el dia de St. Miquel; plantar de vinya la tercera part dins quatre anys;
pagar perpètuament la quarta part dels fruits que es collien "tant de
blat, ordi, espelta, sivada, mill, canem, llegums, verema o rahims, hor-
talissa, fruyta com de altres qualsevol no anomenats"; pagar primer
delme i primícia; "els grans en garba, la fruyta al cullir-la y la ve-
rema, al veremar"; podrà l'amo posar a l'hora de veremar un home per
pesar la verema; si planta arbres que donin fusta també haurà de pagar
el quart; si vol vendre verema o collir panses ho pot fer pagant el
quart; es reserva l'amo les herbes i pàmpols i el dret a pasturar-la
en el temps degut però que sols pot fep pasturar les cabres que cui-
den un anyell; en cas que el bestiar fes algun mal, pagaven només el
mal causat i permet al rabasser que pasturi el seus animals de feina;
ha de conrear a "ús i costum del bon paçès" i si està quatre anys sense
conrear-la l'amo pot recuperar la peça de terra i concedir-la a qui
li sembli (89).

En el contracte del Mas Torracabota de Calders signat el 1696, trobem com a novetat que es permetia fer els colgats i capficats necessaris per a la conservació de la vinya. En el Mas Abadal no es regulava cap fórmula^{na} la durada del contracte ni es deia que fos a rabassa, en canvi en aquest la definició era precisa "a soca mort (...) haye de tornar y tornia a mi y als meus ab la mateixa plenitud de drets que ab lo present vos la concedesch" (90).

El contracte signat el 1716 per Joan Bertran del Pont de Cabrianes introduïa com a novetat el sistema de resoldre els conflictes "allo que diran dos homens elegidors un per part, y aixi mateix en cas de alguna questio" (91).

A partir d'aquests contractes es pot afirmar que gairebé la totalitat de les clàusules que trobaren al llarg del segle XVIII i XIX apareixen ja a la segona meitat del segle XVII plenament definides, tant les que es refereixen a l'organització de l'explotació com les derivades del control del rabassaire.

B/ L'evolució del contracte en els segles XVIII i XIX

Deixarem de banda aspectes de tècnica agrícola per centrar-nos en els aspectes socials. Acabarem el nostre anàlisi el 1870 i deixarem per a l'apartat següent els contractes de després de la fil·loxera que malgrat no entren dins del marc cronològic del nostre estudi presenten un notable interès.

a/ Les parts contractants. El contracte de rabassa morta s'acostuma a signar entre el propietari del domini útil d'un mas, generalment pagès, comerciant o comunitat eclesiàstica si posseeixen el mas i un pagès o a vegades algun artesà local.

El propietari del mas formava part de la burgesia urbana o de la pagesia benestant en la majoria de casos. En canvi, els rabassaires eren normalment petits pagesos o artesans, cabalers dels masos pobres, o fills dels propis petits pagesos que l'única via per accedir al monopoli de la terra que exercien els masos era mitjançant els contractes de rabassa. Aquest caràcter de petits pagesos l'hem vist perfectament reflectit en les estructures de la propietat i d'explotació dels pobles bagencs estudiats al capítol 3 (92).

A la segona meitat del segle XVIII. a part d'aquesta tipologia citada que és la general, detectem alguns casos d'establiments a rabassa de grans extensions de terra, en aquest cas no a pagesos sinó a velers i comerciants de Manresa. Per posar un exemple: Jaume Gras, hereu del Mas Gras, pagès de Marganell establí a Ignasi Coma, Josep Padró, Pere Font, Andreu Parera i Anton Gomis, velers de Manresa, 25 jornals de terra que havien de plantar de vinya en sis anys i pagarien la cinquena part dels fruits (93). L'exemple és excepcional dins la totalitat dels contractes però té més interès. La part de fruits habitual era la quarta part de fruits, enfront els velers que paquen la cinquena. Enlloc es parla d'entrada ni de participació en les contribucions. El més interessant es troba en unes planes més enllà del protocol quan el mateix pagès arrendava per 22 anys la cinquena part dels grans i la quarta de verema que es collien al mas per 2000 ll. de les quals sols en rebia 500 en efectiu. La resta se les quedava l'arrendatari per pagar deutes (94).

Els beneficiaris, en aquest cas, la burgesia urbana de Manresa que s'aprofitava de les dificultats del mas. La rabassa havia estat feta en immillorables condicions. Probablement els velers fessin subestabliments als petits pagesos per una renda més elevada (95). En aquest cas no ho hem trobat (96).

b/ Les parcel·les cedides a rabassa. No abordarem aquest aspecte perquè ja es va tractar en el capítol 3 en analitzar l'estructura de l'explotació.

c/ La durada del contracte. Per si mateixa la rabassa era una emfiteusi temporal que durava mentre durés la plantada de la vinya. Com que la vida de la vinya era imprecisa, la durada prevista s'acollia a aquesta imprecisió. Era, per tant, un contracte temporal de llarga durada i que el treball acurat del rabasser podia allargar més encara. Això succeï amb la pràctica dels colgats i capficats, totalment acceptats en els contractes, que permetien la renovació del cepi, allargar indefinidament la vida de la vinya. El contracte temporal esdevenia així perpetu.

A partir d'aquest punt, segons bona part de la historiografia catalana, comença la reacció dels propietaris que van voler evitar la perpetuïtat i una quasi-propietat que es podia consolidar a la llarga de dret. Per la via de la jurisprudència de la Reial Audiència, es fallà

el 1770, primer la prohibició dels colgats i després la duració de 50 anys del contracte. La primera mesura era absurda perquè reduïa la capacitat de producció de la peça de terra, i perjudicava a ambdues parts, la segona era evidentment més polèmica i aixecà diversos memorials de rabassaires contra la sentència (97). Marià Oliveras, segons la memòria de 1797 presentada a l'Acadèmia de les Ciències feia una defensa de la rabassa, criticava l'opció dels 50 anys i suggeria que, almenys, s'havia de firmar per 100 anys. Aquesta podria ésser l'opinió generalitzada dels agraristes catalans davant l'actuació de la Reial Audiència que representava un poder castellà (98).

Aquestes eren les reflexions dels juristes i cal observar la seva influència damunt de la contractació real. Per Badosa, la durada venia determinada pel costum de la contrada i cospa una gran heterogeneïtat (50 anys, morts les dues terceres parts dels ceps, a partir de quan no es poden fer colgats, etc.) (99). A Igualada, la desnaturalització del contracte es produirà per altres vies, però no en la durada que continua fixada dels primers ceps a 120 anys a partir de 1817 (100).

Què passava al Bages? Els contractes del segle XVII són clars: el contracte dura mentre viuen els ceps, i en el segle XVIII no es produeix cap canvi. El 1770, dels 23 contractes estudiats, 18 especifiquen mentre viuran els primers ceps, 1 és a dues rabasses i 4 no consta (101). El 1850, la durada tampoc canvia, de 21 contractes estudiats, 16 duraran mentre viuran els primers ceps, 1 és a dues rabasses, 2 mentre viuran les 2/3 parts dels ceps, 1, la tercera part, i 1 no consta (102). Serien majoritaris també els contractes que es signaven amb la durada tradicional. La ruptura es detecta en els contractes signats el 1870 que canvien totalment el panorama; dels 11 contractes estudiats cap no recull la fórmula tradicional mentre visquin els primers ceps, 1 mentre visquin les 2/3 parts, 3 duraran de 60 a 70 anys, 1 de 71 a 80, 4 de 81 a 90 i 1 de 91 a 100 (103) (V. Quadre 5.18)

QUADRE 5.18

La durada dels contractes de rabassa morta al Bages.

DURADA	1770	1850	1870
Vida primers ceps	18	16(1)	-
2/3 parts dels ceps	--	2	1
1/3 part dels ceps	--	1	-
Dues rabasses	1	1	-
61-70 anys	--	--	3
71-80 anys	--	--	1
81-90 anys	--	--	4(2)
91-100 anys	--	--	1
No consta	4	1	1
TOTAL	23	21	11

(1) En un cas el màxim possible es de 100 anys.

(2) En dos casos, 90 anys o les 2/3 parts dels ceps.

Al Bagès es preferí la fórmula clàssica de la rabassa que durava mentre vivien els ceps. El 1850 es copsa un enduriment perquè en tres casos ja no es parla de tots els ceps, sinó d'una part però continua predominant aquella. De 1850 a 1870 es produeix el canvi perquè els nous establiments porten gairebé tots data fixa, si bé més elevada que la clàssica de 50 anys, essent la més freqüent la de 90 anys. Coincidim bàsicament amb les apreciacions de Giralt pel Penedès (104). La desnaturalització en aquest sentit era de la segona meitat del XIX, malgrat que el contracte continuava tenint una duració significativa i probablement influís més la polèmica jurídica general sobre el tema que no pas la conflictivitat a la comarca. El propietari, en definitiva, estava interessat en l'estabilitat del rabassaire.

d/ El volum de l'extracció de renda. Té components diferents que analitzarem per separat:

1.- Les parts de fruits. La quantitat de producció pagesa més important que passava al propietari del mas eren les parts de fruits pactades en el contracte. Cal fer dues consideracions, la primera que quan es satisfien les parts s'entenia i sovint s'especifica que era pagat ja el delme i la primícia al senyor i la segona que malgrat ésser un contracte per plantar vinya i aquest esdevenir el conreu més important, es paguen parts de cereals i d'altres fruits.

A partir de la primera consideració volem calcular quin volum de producció restava al rabassaire un cop reduït el delme, primícia i les parts de fruits, si suposem que el delme i primícia significaven la desena part sempre.

	<u>Delme 1/10</u>	<u>Parts</u>	<u>Total carques</u>
100 carques	90	1/5	72,-
100 carques	90	1/4	67,5
100 carques	90	1/3	60,-
100 carques	--	1/3	66,67

Si es pagava la cinquena part, el rabassaire es quedava el 72 % de la collita, el 67,5 % si pagava el quart i el 60 % si pagava el terç. Si pagava el terç no satisfieia el delme, suposava el 66,67 %, gairebé la mateixa quantitat que el quart amb delme. Val la pena retenir aquesta similitud.

Es pot plantejar la següent hipòtesi: les parts de fruits al llarg del segle XVIII i XIX, es van endurir en línies generals: de pagar la cinquena part es passaria a pagar el quart per avançar clarament cap el terç a la segona meitat del segle XIX. Aquest enduriment cal matisar-lo amb l'evolució de les parts dels grans i llegums.

Als contractes esmentats més amunt del segle XVII s'havia de pagar el quart de verema, però la mostra era escassa. A l'inventari de Manel Calcina, ciutadà honrat de manresa, tenia el 1734, 112,2 Q. de vinya repartides entre 37 rabasses, de les quals 102,3 Q. pagaven la cinquena part de fruits (34 rabassaires) i 9,9 Q. la quarta part (3 rabassers). Aquesta vinya estava plantada a Salelles a pocs Kms. de Manresa (105). Podria ésser un exemple aïllat però és una extensió notable i prop del nucli urbà més important.

En el quadre 5.19 comparem les parts de fruits que pagaven els rabassers el 1770, 1850 i 1870.

QUADRE 5.19
Les parts de fruits a les rabasses al Bages.

PARTS DE FRUITS	1770	1850	1870
<u>De verema</u>			
1/3	-	-	4
2/7	-	1	-
1/4	16	20	7
1/5	7	-	-
<u>De grans</u>			
1/3	-	-	4
2/7	-	1	-
1/4	13	16	7
1/5	8	2	-
1/6	1	2	-

El 1770 pagaven el quart de verema 16 i la cinquena, 7; el 1850 pagaven tots el quart menys 1 que pagava de cada set, dues i el 1870, el quart continuava essent majoritari però 4 ja pagaven el terç. L'evolució en aquest sentit és clara, amb el quart com a marc general es tendeix de la cinquena part a principis del XVIII, al terç la segona meitat del XIX. Els contractes solen especificar la part de "tots els fruits", per tant els cereals que es collien abans de la plantada o després segueixen la mateixa evolució. Algunes vegades, els grans solen pagar una part inferior (menys del quart, 9 a 7 respecte a la vinya el 1770, 4 a 0 el 1850, i el 1870 tots paguen igual).

Altres elements confirmen aquestes tendències. En el resum que aporta Badosa dels contractes firmats per St. Benet de 1778 a 1792, es troben encara dos contractes al quint, sobre 18 al quart (106). En la resta de contractes de l'any 1770 que fan referència a establiments a rabassa (inventaris, vendes a carta de gràcia etc.), de 20 documents, 14 esmenten el quart i sis, la cinquena. La cinquena part podia haver estat important i poc a poc suplantada per la quarta part.

A l'altre extrem el cas d'Artés en què s'especifica la part de fruits

que paga cada rabassaire a l'amillament de 1872. Doncs bé, sembla confirmar-se el que copsàvem per l'any 1870, el 16,9 % de les rabasses d'aquell poble pagaven ja la tercera part i cal tenir present que recull l'estat en un moment determinat, és a dir amb barreja de rabasses noves i velles (107).

S'entèn sempre que les parts de fruits es refereix a tots els fruits i hem vist com els grans paguen igual o menys que la vinya. A vegades es regulen les parts de les olives (el 1770, 3 contractes obliguen a pagar la meitat) i/o de fruita d'arbres que poden haver-hi plantats.

Normalment s'especifica també que els fruits fets a la fangada, especialment hortalisses i llegums, no paguen parts. Tot i així aquest pacte sembla que decau progressivament, el 1770 es firma en 8, el 1850 en 3 i el 1870 en un. En desaparèixer aquests productes entrariem dins del concepte general de "tots els fruits" i per tant caldria considerar-ho també com un enduriment.

Hi ha però un altre seguit de pactes que pretenen millorar les parts de fruits obtingudes tant a nivell quantitatiu com a nivell qualitatiu. Poden sintetitzar-se de la següent manera:

-Evitar el frau en les parts de fruits. En la verema s'imposa un pesador que ha de vetllar per la igualtat de les parts. La despesa que aquell genera sol anar a mitges, el manteniment el sol pagar el rabasser i el jornal de l'amo. Es sol pactar que l'amo anirà a recollir les garbes dels grans a la peça de terra. Era més difícil fer frau a la garbera que no pas amb el gra batut.

-Millora de la qualitat de la producció, mitjançant la imposició al rabasser del tipus de ceps que ha de plantar. En el segle XVIII difícilment es recomanen les espècies a plantar i com a molt es parla de bones espècies. A la segona meitat del segle XIX, és freqüent fins i tot indicar quins tipus cal plantar (108).

-Homogeneïtat en la data de verema: es fixa al rabasser quan ha de començar a veremar o bé ha de demanar permís per fer-ho, així el propietari rebrà tota la verema al mateix temps i podrà elaborar el vi amb tot el most pràcticament.

-Pagament al rabasser de les seves parts en vi. És el punt màxim d'aquest intent de millora de la qualitat en benefici del propietari. Aquest en lloc de rebre una part de verema, la rep tota i elabora el vi. En el moment de trascolar el rabasser rep les parts que li corresponen en vi. El propietari homogeneïtza tota la collita i a més si vol comprar el vi al rabasser

cosa probable disposa d'una mateixa qualitat que podrà revalorar en el mercat. És però, una fórmula no molt estesa (109).

Per acabar queden els sarments, adob principal de les mateixes vinyes en una àrea d'absència de bestiar. En els contractes estudiats s'hi troben quatre posicions: a/ no es pacta res sobre el tema, b/ s'especifica que són de lliure disposició del rabasser, c/ s'especifica l'obligació d'utilitzar-los a la peça de terra i d/ que s'han de pagar parts a vegades de tots, a vegades dels no utilitzats com adob.

També aquí es detecta un cert enduriment: el 1770, sols sis contractes en parlen, tres obliguen a utilitzar-los a la peça de terra, dos no paguen res al rabasser i el que falta, dona 2000 garbons al rabassaire i la resta s'ha d'emprar a la terra. El 1850, 9 citen els sarments: cinc obliguen a pagar el quart dels sobrants d'adob, un determina que siguin pel propietari, un altre que es pagui parts de tots i sols dos que es consumeixin a la peça de terra. El 1870 tenim tres contractes en situacions diverses.

No sabem què passava amb els sarments quan no es pactava res perquè difícilment es poguessin considerar com a fruits, potser per això apareix l'interès per pactar sobre aquest tema. Cal suposar que donada la manca d'adob el més normal fos la seva reinversió a la terra tant si es pactava com no. L'enduriment en aquest cas venia de l'obligació de pagar parts un cop adobada, davant el pacte de l'obligació d'adobar sense haver de pagar res després.

Com a conclusió d'aquesta anàlisi de les parts de fruits com a component essencial de la renda es pot deduir un enduriment de les condicions del contracte tant en les parts més importants -pas de la cinquena part a la tercera- com en millora de la quantitat i de la qualitat, així mateix, com amb pactes sobre sarments que anteriorment o no existien o es limitaven a obligar a reinvertir-los com adob.

2.- Els censos i les contribucions. Els censos en diner tenien en el cas de la rabassa dues vessants: la primera com a participació en els censos que el propietari del domini útil del mas havia de satisfer al senyor directe i la segona com a imposició d'un cens en diner pel caràcter emfitèutic de la rabassa a més de les parts de fruits. En el primer cas, el rabassaire contribuïa a pagar els censos al senyor directe i caldria saber si el que recollia el propietari del mas era proporcional o superior al que ell realment havia de pagar. Si recollia més diners el cens era una altre mecanis-

me d'exploració. En el segon cas, el cens era renda estreta en diner.

Val a dir, que pocs contractes especifiquen l'obligació de pagar censos en diner i, si de cas, són petites quantitats. El 1770, 5 contractes, el 1850 també 5 i el 1870, 2.

Les contribucions responen a una altra qüestió. El propietari ha de pagar el cadastre o la contribució territorial pel seu mas i, per tant, per la terra establerta. Per això, a poc a poc, en tots el contractes es pacta qui farà front a les contribucions. Cal analitzar-les com a renda estreta al rabassaire i que és captada per l'Estat i és una relació d'exploració en tant que l'Estat està al servei d'un grup social determinat. Malgrat això es poden detectar dues tendències: la primera que consisteix en incorporar el pacte de les contribucions al contracte i la segona que recau major quantitat en el rabasser. Per aquí es copsa l'enduriment (V. quadre 5.20).

QUADRE 5.20
Les contribucions en els contractes de rabassa morta al Bages.

TIPUS	1770	1850	1870
Paga tot el rabasser	-	2	-
Paga tot el propietari	2	-	-
Contribució proporcional a les parts que es paguen	8	9	6
Quantitat fixe	-	1	2
Rabasser paga més que les parts	-	-	2
TOTAL	10	12	10

La mostra de contractes recull aquest enduriment. El 1770, el 43,5 % dels contractes pactaven sobre contribucions; el 1850, el 57,1 % i el 1870, el 90,9 %. Però no sols això mostra l'enduriment, el 1770 hi ha dos contractes en què els propietaris paguen íntegrament el cadastre; el 1850, en dos, el rabasser les paga íntegres i el 1870, en dos casos, la part d'impostos és més alta que la part de fruits. La posició, en principi més coherent era la que el rabasser pagava proporcionalment a la part de fruits que rebia i, val a dir, que aquesta posició era majoritària.

Quan analitzem els conflictes socials derivats de la rabassa veurem en el cas d'Artés les lluites per aquest tema del repartiment de les contribucions.

3.- L'entrada. En fer-se l'establiment, el rabasser havia de pagar una entrada que formava part del contracte. Aquesta podia ésser simbòlica o significar una quantitat important de diners. Hem vist a les emfiteusis urbanes com la capitalització del cens més l'entrada equivalia al valor de la finca. En la rabassa és més difícil de calcular especialment la capitalització

del cens. El pagament en efectiu era una càrrega per al nou rabasser que algunes vegades el conduïa a l'endeutament. No sembla, que es produís endu-
riment en aquest aspecte, sinó més aviat una pèrdua de pes de l'entrada en
els contractes (Veure Quadre 5.21)

QUADRE 5.21

L'entrada en els contractes de rabassa morta al Bagès.

VALOR	1770	1850	1870
Pollastres	10	6	2
Tassa d'aigua	1	7	-
0 a 10 ll. per Q.	3	-	1
11 a 20 ll. "	2	1	-
21 a 30 ll. "	1(1)	-	-
31 a 40 ll. "	2	-	1
41 a 50 ll. "	2	-	-
51 a 75 ll. "	-	-	-
76 a 100 ll. "	-	-	-
+ de 100 ll. "	-	-	-
No consta	2	7	7

(1) L'entrada és de 25 ll. però no coneixem l'extensió.

El 1770, els que pacten dos pollastres d'entrada i els que "no consta" són el 52,2 %, el 1850, el 95,2 % si afegim les tasses d'aigua i el 81,8 % el 1870 amb una mostra més petita i, per tant, més poc fiable. Es produeix una reducció de les entrades en diner de la segona meitat del segle XVIII a la primera meitat del segle XIX. Seria un element positiu pel rabassaire que no hauria de desembossar capital inicial.

Cal fer algunes reflexions sobre aquest fenomen. La primera, es deriva que l'entrada condicionava el lluïsmo que s'havia de pagar i, es podia donar una declaració d'entrada inferior a la real en l'escriptura notarial. És el cas, per exemple, de Joan Solervicens, pagès de Navarcles, que declarava haver pagat 300 ll. de llegat als seus fills que van servir d'entrada d'una rabassa "la qual paga fou real y efectiva per mi feta o dit Esteve Plans per compte de dits mos fills encara que en lo calendat acte de establiment solament se expressa haver pagat 25 ll. per dita entrada, que fou així continuat per certas causas y motius a uns y altres del establiment y adquirentors convenientes" (110). No podem saber l'extensió d'aquest fenomen i fins a quin punt condicionava realment l'entrada. La segona, permet interpretar l'entrada com una forma de captar l'excedent pagès que es podia produir a partir de preus alts del vi i desapareixeria a la primera meitat de segle XIX quan els preus davallaren. L'entrada en diner significava un capital en efectiu que sovint no es tenia i calia recórrer a l'endeutament per fer-hi front i, per tant, carregar-se de forma fixa una pensió anual que descomptava del valor total de la producció (111). La tercera, deriva-

da de la pròpia desnaturalització, consistia en no fer constar l'entrada ni tant sols simbòlicament per eliminar el caràcter emfitèutic del contracte. L'apartat de "no consta" és important el 1850 i majoritari el 1870. En aquest darrer cas l'enduriment es produiria amb l'augment de les parts de fruits.

4.- El lluïisme. El cens era a "nuda percepció", per tant, el propietari del mas i possessor del domini útil, no podia cobrar lluïisme, aquest el cobrava el senyor directe. Així l'extensió del contracte afavoria també el senyor directe i quan es signava el contracte, el rabassaire havia de pagar una quantitat a aquell.

Tal com hem vist a l'apartat dels lluïsmes l'interès normal era el 10 % sobre el preu de venda. A quina categoria s'aplicava el percentatge en la rabassa? A partir de les dades del Llibre de St. Benet es dedueix que es pagava el 10 % de l'entrada; quan hi havia especificat algun cens en metàl·lic es capitalitzava aquest al 3 %, s'afegia a l'entrada i del total es calculava el 10 %. El problema sorgeix quan no es pagava entrada o era simbòlica (una taxa d'aigua o un parell de pollastres). El Llibre de St. Benet quan no especifica l'entrada no tenim la certesa que no es pactés i no podem, doncs, afirmar la solució que es donava. En canvi, en un contracte de 1770 que l'entrada era de dos pollastres, el lluïisme era de 1 ll. 10s. (equivalia a una entrada de 15 ll) (112).

5.- Renda en treball. A la totalitat dels contractes es pacta que la verema -un cop pesada i controlada pel pesador- havia de ser portada la part corresponent a l'amo, al mas de la seva propietat. Algunes vegades l'amo suggereix portar-la a un altre lloc però la distància ha d'ésser equivalent a la de la peça de terra al mas.

Òbviament significava un cost pel pagès i pel propietari un clar avantatge perquè no sols es procurava que els parcers veremessin tots a l'hora mitjançant la sol·licitud de permís, sinó que la verema arribaria a les tines simultàniament per poder homogeneïtzar la producció de vi.

6.- Reserva de drets. Els drets reservats per l'establient són tres:

-Dret a pasturar el bestiar. L'hem analitzat en un altre lloc. L'amo es reserva el dret a pasturar les herbes i pàmpols segons el costum de la zona. Sempre es pacta que en cas que el bestiar fes malbé alguna cosa no es pagaria la multa corresponent sinó el valor del mal produït. Algunes vegades es permet al rabassaire pasturar la peça de terra amb els seus animals de feina.

-Dret de direcció de camins i rases. El 1770 sols un contracte reserva pel propietari del mas la determinació de la direcció de camins i rases. El 1850, eren 12 sobre 21. Els propietaris no es volien trobar sense pas en terres de la seva propietat o direcció de les aigües que perjudiquessin els seus interessos o baralles entre rabassaires que organitzaven el terreny de forma diferent. L'opció de deixar en mans de l'amo aquest afer era una fórmula d'enduriment, de pèrdua d'autonomia del rabassaire i de submissió als interessos del mas.

-Dret de prelació i fadiga, segons el qual si el rabasser es volia vendre el domini útil que se li havia traspassat, l'amo podia optar a la seva compra si pagava el mateix preu que oferia el comprador inicial. En alguns contractes apareix especificat, però, en realitat, era un dret implícit en el propi contracte (113).

7.- La plantada de vinya. Una de les fórmules d'augmentar l'explotació damunt dels rabassaires era escurçar el període de plantació de vinya a partir del moment que es signava el contracte. Calia aleshores augmentar el treball o invertir per^{tal} que fos productiva en el temps fixat pel propietari. Un fenomen en aquest sentit és el que es produí a Igualada (114). Ara bé, influeixen diversos problemes sobre aquesta qüestió: en primer lloc, el tipus de terra a la qual s'hi ha de plantar, no és el mateix una peça de terra camp en conreu que es pot plantar immediatament que un bosc que s'ha d'arrancar, fer uns conreus preparatoris i finalment plantar de vinya; en segon lloc, l'extensió de les parcel·les a plantar: no es pot definir el mateix termini per una extensió gran que una de petita; en tercer lloc, segons la pressa de cada propietari en obtenir producció de vinya, no podem oblidar que rep parts de fruits de tots els conreus i les necessitats poden ésser diferents.

Aquests elements fan molt complexe definir si realment es produí enduriment en aquest aspecte del contracte. En línies generals, el 1770, es fixa la data de 8 anys com a durada de la plantació, mentre el 1850 es situaria a l'entorn de 6, però ja hem dit que són definicions força imprecises.

Des del nostre punt de vista, pensem que la durada de la plantació va tendir a disminuir, però els propietaris estaven interessats en garantir una bona plantada amb els conreus preparatoris adequats perquè sinó la vinya no produïa el suficient i els perjudicats eren ambdues parts; per altra banda, el propietari rebia parts dels cereals mentre aquella durava amb l'avantatge que en ésser terra bosca o erma produïa rendiments semblants als de

la boïga. Per tot això, creiem que cal considerar amb cautela l'augment de l'explotació en aquest sentit.

Quant a l'aprofitament del treball pagès hem d'assenyalar un pacte que surt en algunes ocasions, sobretot si la vinya és allunyada del lloc de residència del rabasser. L'amo dóna permís per construir una tina a la peça de terra però a la vora del mas, el rabasser pot elaborar el vi amb reducció de costos de transport. Quan s'acabava el contracte, la tina era per l'amo i millorava així les seves instal·lacions.

C/ Alguns contractes privats de plantació de vinya.

Alguns contractes privats que hem pogut localitzar mostren dues situacions diferenciades: els que eren firmats en una situació de feblesa per part de l'amo del mas i el firmat pel propietari que era conscient dels avantatges que suposava no passar davant d'un notari.

El més antic és de 1828. Era signat per Josep Riumbau i Pla, pagès i amo del Mas Pla de Castellgalí que "deixem una pessa de terra per plantar seps" a Domingo Pares, pagès de Castellgalí amb els següents pactes: es quedava la brossa i la llenya pel Mas; ha de plantar-la a valls; ha de pagar el quart del que es collirà i ha de dur les parts al Mas pagant el parcer; pagarà també el quart de garbons; sols podrà plantar més d'una vegada; ha de conrear-la a "ús i costum de bon pagès" i ha de fer les rases a coneixença de l'amo; no pot plantar arbres sense llicència i no podrà veremar abans del Roser d'Octubre (115).

El document devia haver estat redactat pel propi amo del mas. La redacció era realment dolenta. Es plantejava en forma de parceria -la paraula parcer s'explicita diverses vegades- encara que tota la filosofia era la de la rabassa. El 1841, tenim un altre contracte del mateix pagès que estableix al seu propi fill i especifica "so deixat una pessa de terra per plantar ceps a rabassa morta a mon fill" (116).

La desnaturalització és òbvia, però no tant a conseqüència de l'enduriment del contracte vers el rabassaire, sinó de les dificultats que travessava el mas. No és casual que aquesta darrera vinya fos venuda al Rnd. Joaquim Abadal el 9-III-1844 i que el Mas Pla, per un procés d'endeutament, passés a la família Solà de Manresa (117). Estem davant d'un propietari de mas incapaç d'imposar amb força les condicions d'explotació a conseqüència

de la seva debilitat. Dins dels propietaris de mas la capacitat per a imposar la relació d'exploració era diferent, la qual cosa aprofundia la diferenciació interna.

En aquest sentit era radicalment diferent el contracte que es signava a Aguilar entre Dn. Josep de Sanou i de Pons i Pere Bonvehí pagès. La iniciativa era del propietari i, malgrat les condicions pactades típiques de la rabassa, la desnaturalització afavoria al propietari (118).

D/ La desnaturalització de la rabassa al Bages.

Giralt centra la desnaturalització de la rabassa fonamentalment en tres aspectes: la duració del contracte xifrada en 50 anys, la no formalització del contracte en escriptura pública i la signatura de contractes amb el canvi de nom tradicional de rabassa per parceria o arrendament (119). La desnaturalització era una conseqüència de les relacions de força entre ambdós grups. Els rabassaires plantejaven que el cens emfitèutic (les parts de fruits) era redimible i, per tant, podien esdevenir propietaris de la terra que conreaven. Aquest plantejament atacava l'essència del sistema -la renda extreta pel propietari. D'aquest plantejament en derivava la desnaturalització en dos sentits: fixar una durada pel contracte i acabar amb l'ambigüitat tradicional de la durada dels ceps i/o convertir l'emfiteusi en un simple arrendament que no impliqués cessió de domini.

Aquestes modificacions, però no podien atemptar contra la lògica interna del sistema i els fonaments dels seus mecanismes d'exploració: calia conservar la llarga durada i l'estabilitat del rabassaire per mantenir i augmentar la producció a costa de l'autoexploració pagesa. La defensa de la rabassa apunta precisament en aquest sentit:

"... pues aquel (la rabassa) hermanaba el capital y el trabajo, y lejos de separar o crear antagonismos entre dueños y cultivadores, los solidarizaba pues ambos estaban interesados en el rendimiento del cultivo. No trabaja el rabasser para beneficiar exclusivamente al propietario, trabaja para si y su familia y sabe que en vez de un salario fijo que compense su mucha o poca laboriosidad, encontrará una remuneración que sera tanto mayor cuanto mas se esfuerce en el cultivo" (120).

"En efecto -escribía la Junta- no puede discurrirse un medio mejor para desmembrar, con ventaja del dueño y sin violencia, las haciendas de mucha

extensión, que estaran siempre mal cultivadas por un solo propietario, por mas que vigile y le sean fieles sus colonos, y transmitir las a otros que en una corta porción de terreno cifran su subsistencia y la de sus familias, y que con sus sudores y fatigas la obligan a producir abundantes cosechas. Catalunya es buen testigo de esta verdad y no puede dudarse de que debe a este contrato el incremento que ha tomado su agricultura" (121).

A partir d'aquests principis la desnaturalització de la rabassa en el sentit abans esmentat, al Bages es produí a finals del segle XIX i afectà sobretot a la conversió de la rabassa en arrendament. La durada, que coincidia amb la necessitat d'estabilitat, es fixà molt més llarga que la de 50 anys com hem vist el 1870. Va aparèixer una desnaturalització més subtil i més coherent amb el sistema definit: l'amenaça de desauçsi si no es complien determinats pactes, la qual cosa incidia en el manteniment màxim de la producció i era el que interassava en definitiva a l'amo.

Es tracta de clàusules que si no es compleixen o bé la terra torna a l'establient i la duració llarga no té cap sentit o bé l'amo pot fer una determinada feina agrícola a costa del rabasser. Ambdues, però, intenten mantenir la producció i l'esforç del pagès si no vol perdre el treball d'anys anteriors.

El 1770, de 23 contractes, 6 tenen una clàusula d'aquest tipus (el 26.1%), el 1850, de 21 (el 57.1%), però són molt més durs. Vequem les clàusules de 1770:

- Si en el termini establert no s'ha plantat la vinya, la farà plantar/l'amo pagant el rabasser. 3
- Conrear a "ús i costum de bon pagès" i si no ho fa ho farà fer l'amo pagant el rabasser. 1
- Si defrauden, l'amo podrà expulsar-lo pagant les millores fetes a la peça de terra. 1
- Conrear a "ús i costum de bon pagès" si no ho fa en el termini de tres anys, el senyor recuperarà el domini útil. 2

En els dos primers casos es contempla que l'amo assumirà el conreu pagant el que costi el rabasser, no hi ha pèrdua de domini. En el tercer hi és, però amb indemnització i en el quart, la pèrdua és total. Aquesta clàusula convertia en totalment arbitrari el contracte perquè la definició de conrear a "ús i costum de bon pagès" era totalment ambigua. Era un element de control dels rabassaires molt important.

El 1850 disminueixen les clàusules d'assumir l'amo el conreu a costes del rabasser per incrementar-se les de pèrdua de domini:

- Si està un any sense conrear la peça de terra, 1
- Dos anys 4
- Très anys 5
- Quatre anys 1
- Si el rabasser fa frau perderà tots els drets damunt la terra. 2
- Si en dos anys no l'ha plantada de vinya, tornarà a l'amo. 1
- Si talla la llenya del bosc i se l'enxampa per tercera vegada, perderà tots els drets. 1
- Si no la conrea la farà conrear l'amo a costa del rabasser. 2
- Qualsevol problema d'interpretació de l'escriptura es farà a favor de l'establient. 1

Amb aquestes condicions no calia donar massa importància a la durada. Els propietaris asseguraven el manteniment de la producció, si el rabasser per un període de temps deixava de conrear-la perdia el domini i automàticament es podia cedir a un altre. Aquesta amenaça afectava també el rabasser que havia d'esforçar-se en el conreu en qualsevol situació familiar si no volia ésser expulsat.

Aquests mecanismes eren els més desnaturalitzadors i alhora els més coherents per garantir la reproducció de la relació d'explotació. Per refutar els únics arguments pagesos de caire jurídic -la redempció de la rabassa- els propietaris la desnaturalitzaren també jurídicament i la van convertir en arrendament, però, com veurem en els contractes de després de la fil.loxera, la relació d'explotació es mantenia intacte en el fons.

E/ Els contractes de plantar vinya al Baçes després de la fil.loxera.

Dues qüestions prèvies: la primera, que aquest apartat cau fora de l'àmbit cronològic del nostre treball però en haver recollit una mínima documentació hem cregut vàlida la seva presentació; la segona, que treballarem amb documents privats perquè els protocols notariais no estan disponibles de consulta per no haver transcorregut els 100 anys perceptius.

El més antic, però posterior a la fil.loxera, és de 1898. Joaquim Solà, de Manresa, propietari del Mas Pla de Castellgalí, arrenda per plantar ceps americans per una sola vegada a Joan Vila i Riba. Es firma pel temps

que el Sr. Solà vulgui i dels ceps es pagarà el valor de les tres quartes parts segons valorin dos homes nomenats un per banda; plantarà la vinya en el termini de dos anys; l'arrendatari pagarà trimestralment la part que li correspon de les 3/4 parts de la contribució; es reserva el dret a pasturar i a vendre's les herbes; pagarà el quart de raïms i de garbons que portarà a les seves despeses al mas i haurà d'ajudar al pesador; si els ceps es moren tots o la major part, l'amo recuperarà la terra (122).

En coneixem un altre d'una peça de terra a St. Benet de Bages. És un arrendament per 80 anys o quan s'hagin mort les dues terceres parts dels ceps. El contracte podia ésser rescindit per l'amo si no pagava les parts i per incompliment de qualsevol dels pactes acordats (123).

En coneixem dos més amb una característica comuna: el contracte era imprès i les parts omplien els aspectes particulars. Un d'ells, del Mas Cases d'Aguilar era un arrendament per trenta anys i si el parcer no conreava bé la terra l'amo podia fer-ho pagant el rabasser i si s'estava dos anys sense conrear-la havia d'abandonar la terra. La reafirmació de la propietat de l'amo es plasmava en la prohibició d'inscriure la parcel·la a l'amirallament o al Registre de la Propietat i el dret de l'amo a passejar-se per la peça de terra sempre que volqués. Destaca, en aquest contracte, la participació del propietari en la despesa del guano i els sulfats, com una tècnica nova en el conreu de la vinya (124).

L'altre contracte estàndard imprès correspon a Leonci Soler i March, hisendat de Manresa. Es tractava igualment d'un arrendament per un temps determinat i d'acabament de domini si el rabasser no complia " els pactes establerts i així destaca que, previ abonament del preu dels ceps plantats, el propietari podia recuperar la terra i la prohibició de la redempció de la terra " El arrendatari no podra en temps algun redimir encara que sia apoyat en alguna lley la part de fruyts y cantitat en metallic que deu entregar al propietari, quedant ab tal pretencio rescindit aquest contracte d'arrendament" (125).

No coneixem la contractació oficial per contrastar-la amb aquesta. De fet, com deia Giralt una forma de desnaturalitzar passaria per no oficialitzar el contracte. El fet que dels quatre citats, dos siguin impresos i sols s'hagin d'omplir amb les dades particulars avalaria aquesta opinió. Tot i així, aquesta mostra posa de manifest l'arbitrarietat absoluta favorable a l'amo que s'havia arribat: el contracte es podia rescindir en qualsevol moment i per qualsevol excusa, encara que formalment

fos per plantar vinya i la durada llarga. El rabasser havia de disciplinar-se si no volia perdre el treball invertit en una peça de terra d'un altre. La relació d'explotació s'havia endurit a favor de l'amo i, en aquest procés, no és estrany que la conflictivitat social al camp esclatés de forma violenta a finals del segle XIX quan es produí el canvi de contractació i es mantingués latent fins a la Guerra Civil (126).

La fórmula d'extracció d'excedent no havia canviat al Bages segons aquests contractes, però l'amo havia portat els mecanismes a les darreres conseqüències; al rabasser sols li quedava la fidelitat per mantenir la terra i forjar a poc a poc la revolta.

No pretenem estudiar l'estructura agrària d'una època de la qual caldria precisar molts altres elements i que surten del camp del nostre estudi. Si hi fem una incursió és des de la perspectiva de l'evolució i transformació d'un contracte de conreu.

F/ La conflictivitat social a l'entorn de la rabassa al Bages.

La relació d'explotació que significava el contracte generava conflictes entre els dos grups socials afectats. No pretenem fer un estudi exhaustiu, solament aportar algun material sobre aquesta conflictivitat social.

Els rabassers de l'heretat Valldeperes propietat de l'Hospital de St. Andreu enviaren una carta a l'Hospital el 1794 queixant-se de l'enduriment del pesar: "així mateix en el penúltim quadrienni que corregué per conducta de arrendataris y també en el primer any del últim quadrienni, se pesava la varema de la conformitat següent: si la carga de varema v. g. era de pes de 14 as. 10 ll., no se comptava mes, que 14 as 10 ll., pero en el segon y tercer any del últim quadrienni, se comptavan 14 as 11 ll., anyadint sempre a cada carrega una lliura mes del que pesava; y sent a centenars las carregas que se pesan, també han estat a centenars las lliuras de varema que nos han quitat y per consegüent molt vi.

En el últim any ja no han comptat la lliura de mes, sino que han pesat ab un cordill o corda flaca y cedint esta molt a menut, nos han malbaratat moltas portadoras. Per lo tant suplican a sas srias. se dignin fer observar al sempre estilat, y no permetrer se pesia ab cordill per ser molt danyos a nosaltres; y si te lloch en justicia, se nos retorna el vi del segon y tercer any del últim quadrienni que per motiu del nou

modo introduït de pesar, havem perdut.

Nosaltres temps atras alcançavam vi prensat y lo cedirem a favor del St. Hospital, ab la condició que no se mudassen los pactes, ni se alterassem los estils y consuetuts" (127). La carta estava signada el 28 de desembre de 1794 pels parcers del mas.

D'aquesta carta s'extreuen diversos aspectes: en primer lloc, que els rabassers es consideren ^{parcers} encara que sols sigui una precisió semàntica; en segon lloc, que confirma l'enduriment ja constatat anteriorment però en un aspecte tan subtil com pesar la verema que els contractes no poden recollir; té interès que siguin els arrendataris -burgesia urbana o pagesia enriquida- els que augmentin l'explotació; en darrer lloc, la preocupació dels rabassers per la modificació dels estils i consuetuds i per evitar que es canviessin, pagaven a l'Hospital el vi prensat.

La carta reflecteix a finals de segle XVIII unes relacions propietaris/rabassers tenses.

Una font per a detectar la conflictivitat que generava el contracte de rabassa són els plèts i demandes presentades als tribunals de justícia. No cal dir que el conflicte rabassaire i la seva evolució sequeix quan s'utilitzen sentències de la Reial Audiència (128) però hem vist també com es pactava que els conflictes derivats de la rabassa es resolguessin per dos individus nomenats un per cada part; si no es posaven d'acord aquests nomenaven un tercer que decidia. Això pot explicar que a la Cúria de Manresa, de 1770 a 1774, sols es presentessin dues demandes que fossin conseqüència de la rabassa (129).

En canvi, les actes del municipi d'Artés aporten diversos indicis d'enfrontament i d'organització pagesa a mitjans del segle XIX. Els conflictes detectats són tres:

-Enfrontament a causa de les contribucions. El 1844 l'Ajuntament d'Artés acordava el següent: "porque habiendose reunido el Ayto. con los comisionados nombrados para verificar el reparto de la contribución del culto y clero, se les habia ofrecido la dificultad en cuanto al territorial de si debían pagar los amos la parte correspondiente de las tierras que tenían establecidas o si debía cargarse todo a los parceros (...) a lo que resolvieron se carque al parceros y que por ahora los dueños ya se entenderan con los parceros (130). La decisió municipal era contrària als rabassers. El tema havia de provocar enfrontaments perquè el 28-I-1852 es reuneixen a l'Ajuntament els propietaris: "El motivo de haber convocado a Vs. es para que habiendo llegado a noticias de este Ayuntamiento que en

esta villa existe algun resentimiento entre amos y parceros acerca la formación de la contribucion de inmuebles, cultivo y ganaderia de esta villa (...) seria muy del caso que si Vs. miraban algun medio para regularizar la dicha contribucion y desaparecer de una vez la intepatía que hasta la fecha parece ecsiste entre propietarios y aparceros". Les propostes anaven des dels propietaris que pagarien la quarta part de la contribució als que pagarien el terç, als que estaven d'acord amb les parts que es cobra a cadascun , als que creien que no havien de pagar res. L'endemà, dia 29, l'Ajuntament va reunir els parcers exposant la posició dels propietaris i contestaren "que no podian acceder a la proposicion de los propietarios a causa de que ellos estan bien persuadidos que la regularidad que debería guardarse sería pagar la contribución de la fincas cedidas aparcería con la proposicion de satisfacer entre amo y aprcero cadauno por la parte líquida que de la misma saca y no siendo de este modo no miran medio de transacción". Després d'aquesta reunió a les 10, es presentaren a l'Ajuntament persones d'Artés que proposaren una solució negociada que consistia en una comissió de cada part la qual estudiés el problema, anessin a Barcelona i busquessin un acord; si no ho aconseguien un tercer havia de decidir (131).

A les actes municipals no apareix cap altra notícia fins el 8-I-1858 on s'especifica com paguen la contribució alguns propietaris i els seus parcers. D'ella es dedueix que l'acord fou que cada parcer es posés d'acord amb el seu propietari (132).

-Formació d'una qermandat de rabassairés. El 22 de març de 1852 es comunicava als veïns la prohibició de l'existència d'associacions si no es disposava la seva aprovació (133). No sabem si era dequt al funcionament d'algun d'il.legal perquè el 6 de Juliol del mateix any trobem la següent nota: "el Sr. Presidente ha dispuesto que se diera lectura del oficio del Excmo. Gobernador Civil de la Provincia de fecha 3 del ultimo julio en el cual se pide al Sr. Presidente que informe hacerca de los estatutos que han presentado los aparceros vecinos de esta villa para instalar a la misma una hermandad de mutua proteccion" (134). L'Ajuntament acorda d'informar favorablement.

Es un indicati clar, el primer constatat fins ara al Bages, d'associacionisme rabassaire.

-Conflicte amb la delegació local de l'IACSI. El 30 de juliol de 1865 l'alcalde informava a la corporació que "desde la instalación del IACSI en esta poblacion o sea una subdelegacion del dicho Instituto los vecinos de

la misma se habían dividido en partidos cosa que anteriormente no resultaba y considerando que los socios de la dicha subdelegacion y sus agentes recorren las casas de estos vecinos mendigando firmas para llevar a cabo las protestas que de continuo intentan contra los actos del Ayuntamiento" (135). La institució municipal entén que la Subdelegació actua contra ella i ho posen en coneixement del governador civil. El 2 de gener de 1866, el Governador encara no havia respost i els problemes s'aguditzaven "antes al contrario que los descontentos todos los días van aumentando sus esfuerzos para proporcionar la paralización de los objetos que debe efectuar la corporación municipal para el cumplimiento de las atribuciones y administración que le esta confiado". Acorden comunicar-ho de nou si no contestava dimitirien dels seus càrrecs (136).

La notícia té per a nosaltres doble interès. la constitució en aquests anys d'una subdelegació de l'IACSI, sindicat dels propietaris i la divisió dels veïns en bàndols encara que no se'ns precisi els formants de cadascun d'ells.

Els tres exemples assenyalats de mitjans del segle XIX a Artés mostren com a nivell social hi havia topades entre ambdós grups socials -propietaris i rabassaires- i també una progressiva organització i una presa de consciència de la seva posició social. El que passarà després no es pot entendre sense aquests indicis anteriors.

G/ L'abolició dels censos emfitèutics

D'acord amb Peset, els lliberals foren contraris als censos perquè limitaven la transmissió de les terres i cases, no era coneguda la seva existència i a més el dret de fadiga impedia la lliure circulació. La revolució burgesa tenia d'acabar amb els censos (137). Però els censos no eren solament una eina jurídica sinó que eren també una relació d'explotació entre grups socials determinats. A Catalunya suposava una doble relació d'explotació: per una banda, la derivada de l'emfiteusi tradicional entre senyors feudals i propietaris del domini útil dels masos i per l'altra, la derivada de la rabassa morta entre aquests possessors del domini útil del mas i els rabassaires. El procés històric ja les havia emmotllat. Els propietaris del domini útil del mas havien imposat les seves condicions als rabassaires.

Els tres grups socials havien de mantenir posicions diferents: als senyors els interessava la supressió, als possessors dels masos els interessava recuperar el domini directe i que aquest dret no el tinguessin els rabassaires; els rabassaires en canvi, recolzaven la supressió a tots nivells del possessor del mas vers el senyor i d'ells vers els possessors de masos per convertir-se així en propietaris de la terra que treballaven;

La resolució d'aquesta confrontació va prendre dues vies favorables sempre als possessors del domini útil dels masos: per una banda mitjançant l'establiment de vies jurídiques que permetien la redempció dels censos emfitèutics i per l'altra, aconseguir que la concepció legal de la rabassa fos totalment desnaturalitzada en comparació amb la concepció inicial i real de la mateixa. El primer objectiu s'aconseguí amb les complexes lleis desamortitzadores, ara en vigor, ara no, que es reafirmen en una mateixa tendència a vegades accelerada, d'altres frenada: la redempció de censos. El segon mitjançant el reconeixement al Codi Civil de 1889 de la particularitat de la rabassa totalment desnaturalitzada (138).

Els censos emfitèutics -en aquest cas la rabassa- havia subsistit perquè representava una determinada relació d'explotació entre dos grups socials, definida no tant sols per les parts de fruits sinó per un sistema més ampli d'organització del treball i de la producció. I va subsistir perquè el grup dominant va imposar la seva lògica. En el moment que aquesta relació d'explotació deixés de tenir sentit, la rabassa desapareixeria per si sola. I a Catalunya això es produí gairebé després de la Guerra Civil (139).

5.2.3 La masoveria

En el present apartat analitzem la relació d'explotació creada a partir del contracte de masoveria; en un altre lloc hem definit l'extensió del contracte i les causes de creació de masoveries (140).

L'especificitat del contracte resideix en dos elements principals: L'arrendament d'una unitat d'explotació que inclou la residència i que és a parts de fruits. A diferència de la rabassa no planteja cap tipus de problema jurídic sobre el repartiment de dominis. La masoveria és sempre una parceria (141). Cal no confondre-la, a nivell contractual, amb les emfiteusis a llarg termini que permetien construir casa; la diferència jurídica és fonamental.

A mesura que s'aprofundia la diferenciació social, augmentava l'acumulació de capital per part d'alguns pagesos benestants, creixia la penetració de capital urbà, els masos que eren conreats directament pels pagesos propietaris disminuïen i, en conseqüència, augmentaven les masoveries. És difícil de calcular-ho estadísticament però es cospa a nivell qualitatiu.

El problema metodològic més important que plantequen les masoveries és que normalment no passaven per notari i prenen forma de document privat. La seva localització sistemàtica en els protocols com hem fet amb les rabasses no es pot realitzar i cal recórrer a arxius privats, no molt abundants a la comarca. La nostra informació es redueix a alguns contractes sobretot dels segle XVIII amb dificultats per realitzar comparacions amb altres moments. Al mateix temps podem estudiar el funcionament d'una masoveria i la seva comptabilitat de 1770 a 1805 -el Mas Noquera de Monistrollet propietat de la Seu de Manresa- i fer una aproximació a l'evolució de la renda a partir del Mas Angla de Manresa i acabarem l'apartat amb algunes consideracions sobre la categoria social del masover.

A/ Les clàusules del contracte

Coneixem els següents contractes de masoveria:

-el Mas Valldeperas de St. Salvador de Guardiola, propietat de l'Hospital de St. Andreu de Manresa. Anys 1763 i 1817 (142).

-Mas de l'Angla a Viladordis, propietat de l'Ajuntament de Manresa. Tabes dels anys 1748 i 1769 (143).

-Mas Boixeda de Castelltallat, 1751; Mas Noquera de Monistrol de Rajadell 1770, propietat de la Seu de Manresa (144).

-Mas Vall de Mura, 1850, propietat de Josep Vall, pagès (145).

El darrer cas és l'únic contracte de masoveria que hem trobat en els protocols notariaus. No considerem aquí les vendes a carta de gràcia del mas segons les quals el propietari es convertia en masover, les quals seran estudiades més endavant. Els trets més rellevants d'aquestes masoveries eren els següents:

-Les parts de fruits: dels contractes estudiats es desprenen dos models: un que consistia en pagar la cinquena part o quarta part dels grans i el masover havia d'aportar tota la llavor necessària; l'altre consistia en pagar la meitat dels grans però, l'amo aportava la llavor. La resta de fruits

vi, olives i fruites eren a mitges, probablement perquè la plantació ja es trobava feta. Sembla que al Bages predominava més el primer model ,
en que el propietari no corria cap risc en l'explotació.

-Censos, cadastres i contribucions. Cada cas és diferent. El 1814, per exemple, els censos i el cadastre del Mas Valldeperas els pagava el masover. Altres vegades el cadastre anava a mitges (Mas Boixeda i Mas Noguera) mentre les talles noves l'amo simplement hi ajudaria (Mas Boixeda i Noguera). Es dedueix la col.laboració de les dues parts en el pagament amb tendència a carregar damunt del masover.

-Bestiar i herbes. Destaquen sobretot dos aspectes: per una banda l'obligatorietat per part del masover d'engreixar un o més porcs a parts amb l'amo, el qual col.labora en la compra del nodrís, els porcs eren engreixats amb les glans de l'heretat que havia de recollir el masover i, en cas de no haver-hi, es pactava com seria l'engreix. Per altra banda, les herbes són independents de l'explotació del mas si bé es pacta quin ús i quan podrà utilitzar-les el masover per al bestiar de l'explotació. L'amo podia arrendar-les a qui volgués (fins i tot al mateix masover) i obtenir, així, un ingrés complementari.

-Condicions de conreu: No es tracta de descobrir les tècniques de conreu que hem fet en un altre lloc, sinó les exigències relacionades amb els conreus. Són fonamentalment les següents:

.l'obligació de treure una boïga de determinada extensió i on l'amo assenyali (Mas Valldeperas, Boixeda, Noguera).

.l'obligació de plantar anualment una quantitat de ceps, cal suposar que solament durant el període de plantació (Valldeperas, Angla).

.regulació de l'adobament de la fangada, tant a nivell general (Mas Noguera) com concretant les quantitats (el 1763, al Mas Valldeperas s'hi havia de fangar 1 jornal anual i el 1814, calia treure 2000 formiguers l'any).

.especificació d'algunes feines de conreu: obligació de fer colgats i capficats (Mas Valldeperas, Noguera), passar les vinyes amb escaleta (Noguera), herbejar el blat, netejar marges i escurar rases (Valldeperas, 1814).

-el bosc i la llenya. Dos principis bàsics: en primer lloc el bosc s'ha de respectar, per tant, es prohibeix la seva explotació o es limita la producció de llenya a una quantitat determinada (dues ^{cargues} a la setmana en

el Mas Valldeperas). En segon lloc, el masover pot utilitzar-lo per al seu consum de llenya i per a treure la brossa necessària per fer formiguers però s'especificuen els llocs on menys es perjudicarà el bosc.

-la durada del contracte. Encara que el contracte del Mas Valldeperas de 1814 especifica que és per cinc anys, el del Mas Angla -fòrmula excepcional perquè és de l'Ajuntament- és sotmès a la dinàmica dels arrendaments municipals; la durada de les masoveries és, en principi, indefinida però qualsevol de les dues parts en un període de temps que es sol definir, pot avisar a l'altra de la intenció de deixar la masoveria.

-la residència del masover. La masoveria implica la residència en el mas del masover, si bé algunes vegades l'amo es reserva alguna habitació per quan vagi al mas. Solament en un contracte (Mas Vall, 1850) del segle XIX es dóna una fòrmula de masoveria diferent: el masover viu i conrea una part del mas., mentre l'amo viu i conrea una altra part. No sols l'ocupació és un xic diferent sinó les relacions establertes per conrear les terres (cod.laboració en el bestiar, en llaurar, en l'utilatge etc.)

En línies generals les clàusules de masoveria al Bages no difereixen en l'essencial dels trets apuntats per altres indrets de Catalunya, fins i tot, àrees d'agricultura més intensiva com el Plà de Barcelona (146). Es parteix d'una premisa prèvia, l'heretat s'ha d'explotar amb un equilibri que garanteixi que a la llarga no hi haurà degradació i, a partir d'aquí, es defineix el volum de renda a obtenir pel propietari i els treballs que el masover ha de fer per tal que sigui la màxima possible.

Es difícil determinar línies d'enduriment del contracte al Bages perquè els nostres elements de comparació són escassos. Els del Mas Valldeperas de 1763 i 1814, tenen més d'una diferència: el detall de les feines a fer, el transport de les parts és més detallat i més dur en el de 1814(147), en canvi ^{el vi} quedava tot pel masover contràriament al de 1763. La comparació amb el contracte de 1850 és arriscada perquè pertany a un mas diferent i, a més, és la constitució d'una masoveria diferent a les altres (compartir el mas amb l'amo). Tot i així, s'observa més precisió en tots els aspectes de les clàusules.

Alguns autors consideren que es produí enduriment de les clàusules (148). Nosaltres no ho podem afirmar rotundament. Creiem que les parts de fruit (el quart sense despeses pel propietari o a mitges per posar-hi llavor i la meitat del vi) era difícil que canviessin, si de cas l'enduriment s'havia de produir com hem apuntat per la complicació de les clàusules de

conreu, és a dir, pels treballs a fer. Si s'intensificaven aquests, la producció augmentava. Igual que en la rabassa, si el masover intensificava el seu treball, en principi n'havia de sortir beneficiat, però l'amo encara més i si es portava bé i s'esforçava tenia assegurada la seva estança al mas, sinó la clàusula de rescissió de contracte podia entrar en funcionament. La durada indefinida però controlada per la rescissió immediata era una arma eficaç de control del masover.

B/ L'evolució de l'ingrés de les masoveries

Estudiarem dos exemples: el Mas Noguera a partir de la seva comptabilitat durant 35 anys i el Mas Angla a partir de l'evolució dels arrendaments municipals.

a/ El Mas Noguera de Monistrol de Rajadell.

Els llibres de la Seu no expliciten la seva extensió. El cadastre de 1746, en canvi, el descriu format per 13 Q de cereal de secà, 5Q de vinya, 33Q 4q de bosc, 96Q 8q d'erm, 6q d'hort i 57Q 9q de riera i sorrals. El Mas Bargall, 13Q 4q de cereal de secà, 8Q 4q de vinya, 66Q 6q de bosc, 15Q d'erm, 3q d'hort i 30Q de sorrals i rieres (149). En total 339Q 8q. El 1862 segons "l'amirallament", ambdós masos suposaven 488,2Q repartides en 29,1Q de cereal de secà, 131,7Q de vinya i 327,4Q d'altres conreus (bosc i erm sobretot) (150). Probablement la xifra de 1862 és la més encertada. Tot i així és arriscat utilitzar aquestes xifres sobretot les que precisen els conreus. Estem davant de dos masos en els sentit estricte de la paraula.

La Seu de Manresa adquirí ambdós masos a conseqüència d'un procés d'endeutament que veurem més endavant. Ens interessa ara precisar els diners invertits en la seva adquisició (Quadre 5.22). El 1737 la Seu va adquirir el Mas Noguera a Isidre Noguera, pagès, per deutes, va pagar el lluïisme, el sou del notari i féu obres a la casa. Un any després va adquirir el Mas Bargall a un altre pagès de nom Bargall. D'aquesta manera arrodonia l'explotació. A poc a poc adquirí també finques empenyorades a d'altres pagesos i va homogeneïtzar l'explotació. Fins el 1770 entre preus de venda, notaris i lluïsmes la Seu de Manresa havia gastat 3787 ll. 9s 10d. A partir d'aquest capital posat en relació amb els ingressos nets obtinguts, tindrem el rendiment de la inversió. Deixarem de banda les inversions en recuperació de terres realitzades al final del període estudiat i que augmenten el capital fins a 4501 ll. 5s 8d (151).

QUADRE 5.22

Inversions de la Seu de Manresa en l'adquisició del Mas Noguera i Mas Bargall a Monistrol de Rajadell.

MAS NOGUERA		
-21-III-1737	Compra del Mas a Isidre Noguera, pagès de Monistrol de Rajadell.	2000 ll.
- 2-IV-1737	Lluïme al Sr. Directe	333 ll. 6 s. 8 d.
-	Salari del Notari	21 ll.
-26-VI-1740	Obres al Mas	345 ll. 14 s.
-29-I-1745	Es compra a Pere Morros i Noguera, una vinya de 6 jornals de cavadura, pertinences del Mas Noguera.	70 ll.
-	Salari del Notari	3 ll.
	TOTAL	2773 ll. 8 d.
MAS BARGALL		
-23-I-1738	Compra del Mas Bargall a Francesc Bargall, pagès de Monistrol de Rajadell.	600 ll.
-23-I-1738	Compra de tots els drets i crèdits que en Bargall pugui rebre.	100 ll.
-15-IX-1738	Salari del Notari	10 ll. 4 s.
-	Lluïme	200 ll.
-26-VI-1740	Obres al Mas	104 ll. 5 s. 2 d.
	TOTAL	1014 ll. 9 s. 2 d.
Fins a 1770 havien invertit		3787 ll. 9 s. 10 d.
INVERSIONS POSTERIORES		
-12-I-1794	Compra a Pau Germes d'Esparraguera una peça de terra que tenia establerta del Mas Noguera	362 ll. 10 s.
-29-I-1794	Lluïme	60 ll. 8 s. 4 d.
-15-X-1797	Compra a Agustí Junyent peça de terra amb una caseta, pertinences del Mas Bargall	291 ll. 7 s. 6 d.
	TOTAL	714 ll. 5 s. 10 d.
INVERSIONS TOTALS		4501 ll. 15 s. 8 d.

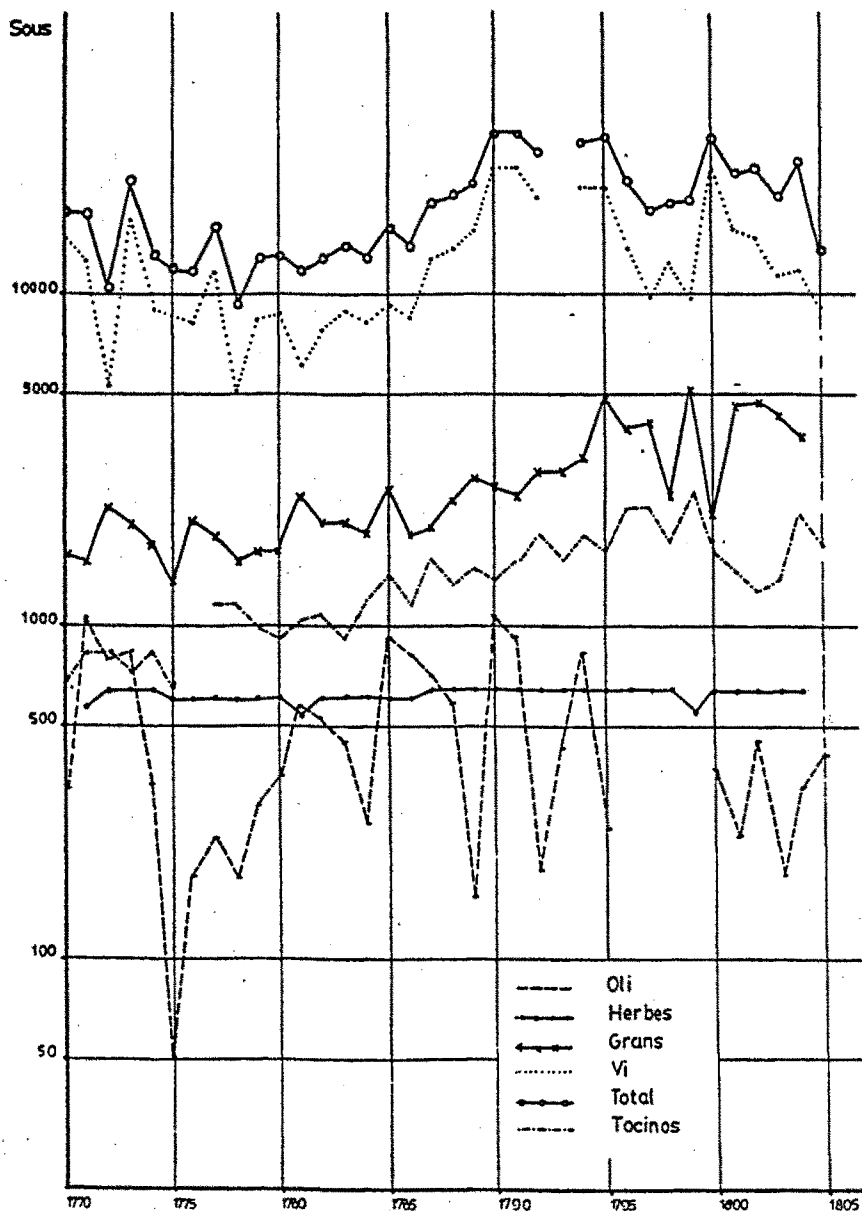
En entrar el Rvnd. Canals a l'administració dels masos de la Seu hom té la sensació que aquesta va millorar molt. Provenia del Mas Canals de St. Joan de Vilatorrada i probablement coneixia en profunditat les tasques de pagès. La plantada del Mas Soler que hem estudiat més amunt i la renovació de les vinyes del Mas Noguera són una prova d'aquesta millora (152). La comptabilitat detallada que ens ha deixat i que va durar 35 anys, és un documentació valuosa per a estudiar l'ingrés agrícola i aproximar-nos al rendiment del capital invertit en una finca agrícola. Analitzarem els ingressos, després les despeses i finalment el rendiment del capital invertit.

-Els ingressos. Venien determinats pels pactes acordats amb el masover en el contracte de masoveria. Podem recordar-los breument: els grans i llegums al quart i el masover assumia totes les despeses de conreu; les olives a mitges; el vi a mitges "a raig de cup"; els porcs a mitges i les despeses també. El conflicte es planteja amb la vinya. En els comptes

anuals de la masoveria hi consta en els primers anys la realització de noves plantades i els jornals per a conrear-les en els anys posteriors. Sembla que amb els fruits de la vinya s'hi barrejaven les parts del masover i els fruits resultants del conreu directe i les parts dels rabassers. El quadre 5.23 recull any per any i en diferents conceptes els ingressos provinents de la masoveria. Alguns d'aquests conceptes són representats gràficament en el gràfic E.5. En el quadre es detallen també en percentatges el pes de cada ingrés en el total general.

GRAFIC E.5

Evolució dels ingressos del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell de la Seu de Manresa (1770-1805)

QUADRE 5.23

Ingressos de la masoveria del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell de la Seu de Manresa (1770-1805)

ANY	CEREAL	%	VI	%	PORCS	%	HERBES	%
1770	1601*	8,9	14503,5	80,6	681,1	3,8	280	1,6
1771	1542,7	9,-	12645,7	73,5	845,9	4,9	560	3,3
1772	2267,3	21,8	5278,9	50,7	836,2	8,-	640	6,1
1773	2078,3	9,6	16871,2	77,8	745,-	3,4	640	3,-
1174	1785,8	13,8	9002,-	69,3	840,-	6,5	640	4,9
1775	1379,3	11,5	8719,7	72,8	656,5	5,5	600	5,-
1776	2047,-	17,3	8163,-	68,9	---	---	600	5,1
1777	1882	11,9	11572,4	73,-	1150,8	7,3	600	3,8
1778	1586,7	16,9	5144,1	54,9	1138,8	12,2	600	6,4
1779	1608,7	13,-	8424,1	67,8	999,7	8,1	600	4,8
1780	1679,3	13,1	8609,2	67,1	905,-	7,1	600	4,7
1781	2400,8	20,8	6145,9	53,3	1071,6	9,3	530	4,6
1782	2052	16,-	7809,8	61,-	1095,5	8,6	600	4,7
1783	2034	14,8	8952,5	65,2	901,3	6,6	600	4,4
1784	1894,6	14,8	8034,8	62,6	1198,5	9,3	600	4,7
1785	2550,3	16,5	9179,8	59,5	1399,9	9,1	600	3,9
1786	1873,8	13,5	8649,4	62,4	1149,9	8,3	600	4,3
1787	1984,5	10,9	12639,8	69,6	1558,1	8,6	640	3,5
1788	2378,8	12,-	13743,7	69,3	1301,6	6,6	640	3,2
1789	2792,8	13,3	15175,7	72,1	1492,8	7,1	640	3,-
1790	2664,6	8,8	23382,-	77,6	1398,6	4,6	640	2,1
1791	1959,8	6,5	23827,8	79,4	1575,1	5,2	640	2,1
1792	2940,1	11,1	19740,6	74,5	1830,9	6,9	640	2,4
1793	2980,3	38,4	1274,-	16,4	1577,3	20,3	640	8,3
1794	3209,8	11,2	20852,-	72,8	1830,-	6,4	640	2,2
1795	4959,8	16,9	20551,4	70,1	1683,5	5,7	640	2,2
1796	3975,7	18,5	13654,3	63,4	2266,6	10,5	640	3,-
1797	4098,9	23,-	9838,4	55,3	2232,1	12,5	640	3,6
1798	2470,6	13,5	12174,9	66,5	1791,8	9,8	640	3,5
1799	5187,5	27,6	9827,-	52,3	2501,7	13,3	540	2,9
1800	2180,8	7,4	23864,5	81,2	1639,-	5,6	640	2,2
1801	4632	20,2	15110,8	65,9	1453,9	6,3	640	2,8
1802	4670,8	20,2	14893,7	64,4	1254,5	5,4	640	2,8
1803	4348,2	22,6	11157,3	58,-	1368,8	7,1	640	3,3
1804	3710,1	15,2	11313,9	46,3	2162,3	8,9	640	2,6
1805	1417,3	10,7	9210,9	69,7	1734,5	13,1	240	1,8

ANY	OLI	%	LLOGUERS I CENSOS	%	ALTRES	%	TOTAL
1770	320,-	1,8	555	3,1	50	0,3	17990,6
1771	1047,5	6,1	442,5	2,6	114,4	0,7	17198,7
1772	780,-	7,5	442,5	4,3	163,-	1,6	10407,9
1773	829,3	3,8	422,5	2,-	100,-	0,5	21686,3
1774	337,3	2,6	235,-	1,8	144,2	1,1	12984,3
1775	51,-	0,4	442,5	3,7	135,2	1,1	11984,2
1776	7177,-	1,5	442,5	3,7	416,-	3,5	11845,5
1777	228,-	1,4	355,-	2,2	72,-	0,5	15860,2
1778	172,-	1,8	192,5	2,1	533,1	5,7	9367,2
1779	286,-	2,3	165,-	1,3	334,5	2,7	12418,-
1780	354,3	2,8	307,5	2,4	378,5	2,9	12833,8
1781	560,-	4,9	55,-	0,5	764,-	6,6	11527,3
1782	529,3	4,1	175,-	1,4	550,-	4,3	12811,6
1783	441,-	3,2	202,5	1,5	607,5	4,4	13738,8
1784	253,-	1,2	257,5	2,-	592,5	4,6	12630,9
1785	931,9	6,-	202,5	1,3	574,3	3,7	15438,7
1786	802,3	5,8	175,-	1,3	614,3	4,4	13864,7
1787	708,8	3,9	202,5	1,1	426,2	2,3	18159,9
1788	588,-	3,-	202,5	1,-	990,5	5,-	19845,1
1789	150,-	0,7	175,-	0,8	607,5	2,9	21033,8
1790	1066,7	3,5	202,5	0,7	782,3	2,6	30136,7
1791	936,-	3,1	202,5	0,7	879,8	2,9	30021,-
1792	186,7	0,7	175,-	0,7	985,5	3,7	26499,8
1793	425,3	3,5	147,5	1,9	708,8	9,1	7753,2
1794	821,3	2,9	180,-	0,6	1106,8	3,9	28639,9
1795	296,2	1,-	150,-	0,5	1035,-	3,5	29315,9
1796	---	---	147,5	0,7	853,5	4,-	21537,6
1797	---	---	340,-	1,9	647,-	3,7	17796,4
1798	---	---	147,5	0,8	1085,3	5,9	18310,1
1799	---	---	147,5	0,8	592,5	3,2	18796,2
1800	367,5	1,3	120,-	0,4	583,5	2,-	29395,3
1801	230,-	1,-	147,5	0,6	705,8	3,1	22920,-
1802	452,5	1,2	120,-	0,5	1105,5	4,8	23137,-
1803	172,5	0,9	182,5	0,9	1380,5	7,2	19249,8
1804	325,-	1,3	150,-	0,6	6116,6	25,1	24417,9
1805	410,-	3,1	120,-	0,9	82,5	0,6	13215,2

Totes les quantitats venen expressades en sous.

El vi és el producte que ofereix més ingressos. Significa del 50 al 80% dels ingressos anuals i, per tant, té un pes decisiu en l'ingrés final de l'any. Cal exceptuar l'any 1793 que no es va vendre vi o no va constar en els llibres. La determinació es veu clara en el gràfic: la corba dels ingressos vitícoles i la corba dels ingressos totals van ^afrec amb les mateixes oscil·lacions. Reflecteix tres períodes ben definits, de 1770 a 1786 els ingressos es van mantenir estables amb una lleugera ondulació a la baixa; a partir de 1786 l'ingrés creix considerablement; de 1786 a 1795 s'assoleixen els sostres més alts lligat a l'evolució i alça de preus de 1795 a 1805 es manté a la baixa el nivell assumit en el període anterior.

Els cereals i llegums pagaven la quarta part dels fruits i l'ingrés reflecteix la venda d'aquests. El seu pes en el conjunt de l'ingrés varia del 6,5% al 20%, totalment relacionat amb les fluctuacions vitícoles. Al gràfic es copsa una tendència a l'alça, més moderada i retardada que el vi. A finals del segle XVIII augmenta aprofitant l'alça de preus i es manté l'ingrés general, en aquells anys de davallada vitícola.

Els porcs -els masovers en solien aportar dos- significava del 3% al 10% de l'ingrés. A nivell absolut era la tercera entrada i es reforça com a tal a mesura que avança el segle. En el gràfic s'observa la tendència al creixement continuat més moderat que el vi però lleugerament més accelerat que els cereals. Aquest tipus de bestiar era una part important de l'ingrés.

La resta d'ingressos resulten marginals i el seu valor respecte el total és molt petit. A continuació dels porcs trobem herbès que eren arrendades per un preu que no canviarà al llarg del període estudiat, a l'entorn de les 30 ll. i que en el gràfic dibuixa una línia recta. L'aportació d'aquests oscil·la d'un 5% els primers anys a un 2% al final ja que el total augmenta mentre elles resten invariables.

L'oli que ven l'amo i que constitueix un altre ingrés té oscil·lacions molt importants com es veu al gràfic amb una tendència a disminuir. El percentatge sobre el total de l'ingrés va del 1% al 4% en els millors casos. Al final del període s'ensorra a l'1% i perd pes davant el conjunt d'ingressos els quals augmenten.

Un altre ingrés petit i estable és el que correspon als lloguers. Significava del 0,5% al 3% com a màxim amb tendència a imposar-se el primer valor. El Mas Noguera estava cedit al masover i ni aquest ni l'amo no podien llogar res; aleshores, què es llogava? De 1770 a 1780 els lloguers

es cobren de tres cambres del Bargall i de les casetes d'en Miquel i d'en Roig. A partir de 1781, desapareix el Bargall cedit a masoveria com consta en el propi llibre de comptes i sotmés al mateix tracte que el Mas Noguera (153) i resten solament les casetes a les quals s'incorpora la casa del Cadell i el lloguer d'una cambra del Mas Noguera i es manté així fins el final. Els lloguers en si, es mantenen totalment estables al llarg del període, si canvia el total és perquè apareixen o desapareixen lloguers.

El darrer apartat d'altres inclou sobretot, la venda d'llenya, de garbons, ceps vells, roldor etc. No sol superar el 6% del total d'ingressos malgrat que el 1804 va arribar al 25,1% degut a la venda de 350 pins els quals van reportar un ingrés de 5904s. Es l'única tallada massiva detectada; en altres casos es limita a algunes cargues de llenya i la venda de garbons.

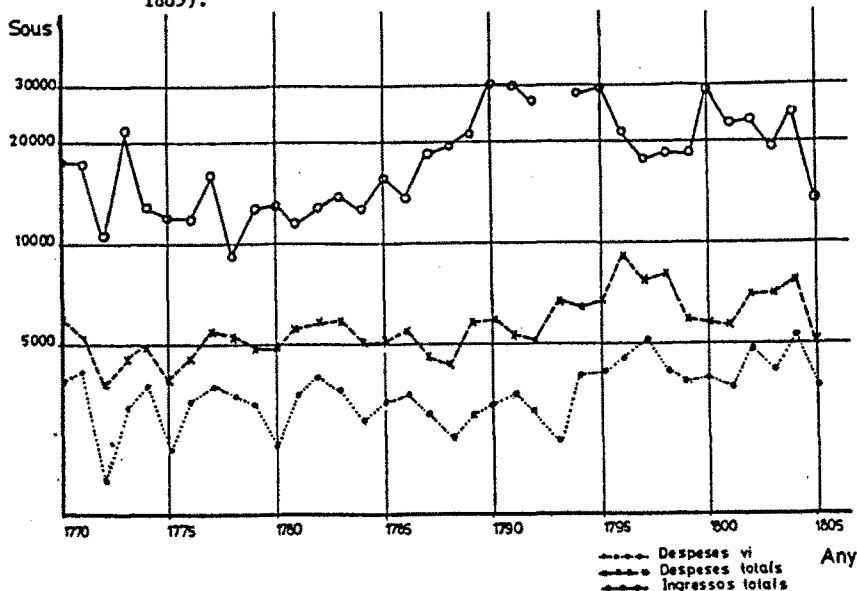
Arribem així a l'evolució del total de l'ingrés brut que es pot seguir en el gràfic E.4. L'ingrés vitícola condicionava la marxa de l'ingrés general, si bé la continuïtat de la resta impedeixen reforçar les caigudes de la corba del vi. En línies generals es poden definir tres etapes en l'evolució de l'ingrés: de 1770 a 1786, època caracteritzada per una estabilitat general amb lleugera inflexió en els primers anys i recuperació a partir de 1779; en el 1787 s'inicia una escalada notable de la qual els punts més àlgids són el 1790 i el 1791, fins i tot s'arriba als 30000sous. Aquesta cúpula es mantindrà fins el 1795, any en el qual s'inicia una davallada que tocarà fons el 1797 si bé el nivell quedarà per damunt de la primera etapa; a partir de 1797 trobem una lleugera recuperació i una davallada forta el 1805, darrer any de documentació, no sabem si per crisi en el sistema d'administració del mas o per una crisi real de la viticultura. Aquesta etapa brillant de la viticultura en el darrer decenni del segle que aprofita preus alts i la rompuda de vinyes que hem detectat al Bages a partir de 1770, coincideix amb les observacions de Villar a les masoveries suburbanes del Pla de Barcelona (154).

-Les despeses. La comptabilitat del mas després de calcular el valor dels ingressos detalla les despeses que el propietari té en el mas. Val a dir que moltes despeses de conreu són assumides pels masovers (cereals i olives) i al propietari li queda el cadastre, censos, la meitat del cost de l'engreix dels porcs, el conreu de les plantades de vinya i les obres de les cases. Tot plegat no significa una quantitat molt important i permet deixar amplis beneficis al propietari. El detall d'aquestes qüestions

es pot trobar al quadre 5.24 i al gràfic E.6

GRAFIC E.6

Evolució dels ingressos i despeses del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell de la Seu de Manresa (1770-1805).

La despesa més important de l'amo és el conreu de les vinyes i l'elaboració del vi, que significa del 50 al 75% del total de la despesa i alguns anys encara més. Per detallar aquesta despesa i veure'n els seus components podem estudiar un any qualsevol (quadre 5.25)

QUADRE 5.25

Despeses en el conreu de les vinyes del Mas Noguera l'any 1784.

- 8 1/2 jornals de premsar	a	7 s. 6 d.	3 ll. 3 s. 9 d.
- 16 jornals de premsar	a	6 s. 6 d.	5 ll. 4 s.
- 2 Q. 2 q. de guix per la tina	a	2 ll. 5 s.	4 ll. 17 s. 6 d.
- Port de 79 cargues de vi	a	5 s. 8 d.	22 ll. 7 s. 8 d.
- 8 jornals arrencar ceps	a	6 s. 6 d.	2 ll. 12 s.
- 2 jornals d'arreglar-los			1 ll. 10 s.
- Per rentar 3 bótes	a	4 s.	12 s.
- Per taps, omissa, oli			11 s. 6 d.
- Per escórrer bots i ajudar als traginers			1 ll. 10 s.
- 34 jornals per valls	a	6 s. 6 d.	11 ll. 1 s.
- 19 jornals per podar	a	7 s. 6 d.	7 ll. 2 s. 6 d.
- 31 jornals de cavar	a	7 s. 6 d.	11 ll. 12 s. 6 d.
- 12 jornals de resseguir i fer colgats	a	7 s. 6 d.	4 ll. 10 s.
- 35 jornals d'esmagencar	a	7 s. 6 d.	13 ll. 2 s. 6 d.
- 40 jornals de rebordonar i passar	a	7 s. 6 d.	15 ll.
- 14 jornals d'esporgar	a	7 s. 6 d.	5 ll. 5 s.
- Port de 18 cargues de ceps	a	5 s.	4 ll. 10 s.
- 12 jornals de pesar verema	a	7 s. 6 d.	4 ll. 10 s.
- 10 1/2 jornals de veremar	a	7 s. 6 d.	3 ll. 18 s. 9 d.
- 4 jornals de veremar	a	6 s.	1 ll. 4 s.
- 16 jornals de veremar	a	5 s.	4 ll.
- 4 jornals de trepitjar	a	7 s. 6 d.	1 ll. 10 s.
- 7 jornals de traginar verema	a	16 s.	5 ll. 12 s.
- Pel treball de vendre 79 cargues de vi	a	2 s. 6 d.	9 ll. 17 s. 6 d.
TOTAL			145 ll. 4 s. 2 d.

Despeses de masoveria del Mas Nouera de Monistrol de Rajadell de la Seu de Manresa (1770-1805).

ANY	CADASTRE	%	CENSOS	%	CEREAL	%	OLIVES	%	LLENYA	%
1770	297,- *	5,-	---	---	13,5	0,2	18	0,3	---	---
1771	212,7	4,1	---	---	---	---	71,5	1,4	---	---
1772	301,3	8,3	180,-	4,9	104,7	2,9	71,5	2,-	---	---
1773	330,5	7,2	---	---	103,7	2,3	81,5	1,8	---	---
1774	300,-	6,-	120,-	2,4	49,9	1,-	12,-	0,2	---	---
1775	301,5	7,6	60,-	1,5	83,6	2,1	5,-	0,1	---	---
1776	201,-	4,5	90,-	2,-	160,2	3,6	10,-	0,2	---	---
1777	399,8	7,3	152,-	2,8	117,-	2,1	16,-	0,3	---	---
1778	399,5	7,5	120,-	2,2	139,5	2,6	28,5	0,5	142,-	2,7
1779	222,8	4,6	60,-	1,2	81,2	1,7	31,3	0,6	110,-	2,3
1780	410,-	8,7	112,5	2,4	143,-	3,-	214,-	4,6	205,-	4,4
1781	410,7	7,4	---	---	58,-	1,1	119,5	2,2	440,8	8,-
1782	410,8	7,-	120,-	2,-	90,5	1,5	103,3	1,8	413,3	7,-
1783	338,8	5,8	---	---	71,8	1,2	37,5	0,6	113,3	1,9
1784	303,3	6,-	120,-	2,4	26,5	0,5	22,5	0,5	148,-	3,-
1785	303,3	5,9	60,-	1,2	67,-	1,3	---	---	462,5	9,-
1786	303,3	5,8	60,-	1,1	---	---	---	---	296,3	5,7
1787	303,3	6,7	60,-	1,3	40,-	0,9	---	---	271,9	6,-
1788	421,3	9,7	60,-	1,4	36,8	0,9	---	---	375,-	8,6
1789	457,5	7,9	60,-	1,-	68,3	1,2	---	---	373,8	6,5
1790	442,-	7,5	60,-	1,-	100,5	1,7	---	---	371,3	6,3
1791	442,-	8,3	60,-	1,1	50,3	1,-	---	---	365,-	6,9
1792	442,-	8,7	60,-	1,2	26,1	0,5	---	---	494,3	9,7
1793	1174,9	17,4	60,-	0,9	99,-	1,5	---	---	316,5	4,7
1794	768,8	11,9	---	---	31,5	0,5	---	---	505,9	7,8
1795	761,2	11,5	---	---	110,3	1,7	---	---	472,5	7,1
1796	575,3	6,2	330,-	3,6	120,8	1,3	---	---	501,1	5,4
1797	440,2	5,6	60,-	0,8	207,4	2,6	---	---	456,8	5,8
1798	447,6	5,5	60,-	0,7	---	---	---	---	663,8	8,1
1799	469,5	8,6	60,-	1,1	195,8	3,6	---	---	90,-	1,6
1800	469,5	8,-	60,-	1,-	---	---	---	---	420,8	7,2
1801	469,5	8,-	60,-	1,-	150,-	2,6	---	---	418,9	7,1
1802	469,5	6,5	60,-	0,8	118,5	1,6	---	---	192,-	2,7
1803	469,5	6,7	60,-	0,9	183,3	2,6	---	---	994,5	14,2
1804	466,7	5,8	105,-	1,3	90,6	1,1	---	---	630,-	7,9
1805	156,9	3,1	60,-	1,2	58,8	1,2	---	---	90,-	1,8

ANY	PORCS	%	VINYA	%	ALTRES	%	COL·LECTORIA	%	OBRES	%	TOTAL
1770	252,3	4,2	3991,4	67,-	---	---	95,4	1,6	1293,9	21,7	5961,5
1771	225,-	4,3	187,3	80,2	205,-	3,9	138,1	2,7	180,-	3,5	5219,6
1772	480,9	13,2	1912,8	52,4	54,5	1,5	195,7	5,4	351,-	9,6	3652,4
1773	429,3	9,4	3249,5	71,1	48,-	1,1	269,9	5,9	58,3	1,3	4570,7
1774	367,-	7,4	3827,8	76,9	15,-	0,3	278,4	5,6	10,-	0,2	4980,1
1775	425,-	10,7	2346,5	58,9	---	---	325,-	8,2	434,8	10,9	3981,4
1776	330,-	7,4	3387,7	76,1	78,-	1,8	192,6	4,3	---	---	4449,5
1777	454,3	8,3	3844,5	70,3	32,-	0,6	245,3	4,5	210,4	3,9	5471,3
1778	470,-	8,8	3438,-	64,1	121,6	2,3	318,2	5,9	183,-	3,4	5360,3
1779	444,-	9,1	3332,5	68,3	158,5	3,3	297,3	6,1	143,7	2,9	4851,3
1780	350,-	7,5	2458,3	50,-	---	---	289,2	6,2	627,-	13,3	4809,-
1781	473,2	8,6	3469,4	62,7	209,3	3,8	2595,-	4,5	105,-	1,9	5576,4
1782	534,2	9,1	3922,9	66,5	---	---	302,-	5,1	---	---	5897,-
1783	585,-	10,-	3638,5	62,3	---	---	275,6	4,7	782,3	13,4	5842,8
1784	642,4	12,8	2904,4	57,8	---	---	318,4	6,3	538,7	10,7	5024,2
1785	505,9	9,9	3258,1	63,6	---	---	209,1	4,1	260,5	5,1	5126,4
1786	582,2	11,1	3489,2	66,5	---	---	206,5	3,9	307,5	5,9	5245,-
1787	546,-	12,-	3102,-	68,-	---	---	238,6	5,2	---	---	4561,8
1788	615,7	14,2	2590,6	59,7	---	---	242,3	5,6	---	---	4341,7
1789	565,5	9,8	3086,1	53,3	---	---	301,3	5,2	877,8	15,2	5790,3
1790	677,5	11,4	3266,7	55,1	14,-	0,2	321,8	5,4	677,7	11,4	5931,5
1791	535,-	10,1	3561,3	67,1	---	---	297,5	5,6	---	---	5311,1
1792	652,-	12,8	3103,9	61,-	9,3	0,2	297,5	5,9	---	---	5085,1
1793	1005,-	14,9	2517,9	37,3	1208,3	17,9	361,3	5,4	---	---	6742,9
1794	767,6	11,9	3945,9	61,1	86,9	1,4	349,9	5,4	---	---	6456,2
1795	815,6	12,3	4045,7	61,-	---	---	356,8	5,4	73,8	1,1	6635,9
1796	993,4	10,7	4522,7	48,8	87,-	0,9	441,-	4,8	1698,1	18,3	9274,4
1797	772,5	9,8	5088,-	64,3	70,-	0,9	424,3	5,4	398,-	5,-	7917,2
1798	975,-	12,-	4190,4	51,3	276,8	3,4	411,8	5,1	1136,7	13,9	8162,1
1799	904,3	16,5	3872,8	70,5	---	---	351,7	6,4	5,3	0,1	5949,4
1800	629,9	10,7	3936,3	67,1	---	---	349,3	6,-	---	---	5865,8
1801	646,7	11,-	3772,4	64,3	---	---	347,1	5,9	---	---	5864,6
1802	684,5	9,5	4981,5	68,8	---	---	373,7	5,2	365,8	5,1	7245,5
1803	818,8	11,7	4085,9	58,3	8,7	0,1	360,3	5,1	32,5	0,5	7013,5
1804	898,9	11,2	5381,4	67,3	---	---	361,1	4,5	63,8	0,8	7996,8
1805	613,2	12,2	3698,1	73,7	---	---	342,9	6,8	---	---	5019,9

El quadre recull tot el procés productiu de la vinya, les feines anuals, tragar la verema, trepitjar, premsar, embotar, transportar el vi i vendre'l. Malgrat que en cap moment se'ns expliciti suposem que en el mas es conreaven unes terres directament que proporcionaven una part de la producció i la resta provenia dels parcers. La despesa del vi es dividia en tasques específiques del conreu directe i en tasques d'elaboració i transport, en les quals s'ajuntaven tots els fruits. L'evolució anual d'aquesta despesa es reflecteix en el gràfic E.6. La corba oscil·la dels 2500s als 4000s en un llarg període que va de 1770 a 1793, a partir d'aquest moment es produeix una tibada que situa la despesa als voltants dels 5000s i els mínims fins el final de la sèrie es situa en els 4000s. Val la pena assenyalar que respecte als ingressos, aquests han tibats molt més fort i abans (de 1790 a 1795) convertint aquest quinquenni en un any de bons beneficis com veurem. Quan els salaris pugen, la corba dels ingressos ja comença a davallar. Aquest fenomen el veurem més clar quan considerem els ingressos i despeses totals.

La segona despesa important, ja allunyada de la vitícola és la despesa de la compra i engreix dels porcs que està entre el 7 i 15% de les despeses totals. En aquests costos s'inclou la compra dels nodrissos que era a mitges amb el masover i l'alimentació dels mateixos l'any que no s'havien collit les glans suficients.

Les dues despeses que segueixen amb importància són el cadastre i el col·lector i capsou d'aquest. El pes del cadastre en les despeses oscil·la del 5 al 8% encara que alguns anys (1793, 1794 i 1795) superi el 10% i arribi al 17% el 1793. El cadastre que pagava l'amo del mas estava pels voltants de les 15 ll. (300s) de 1770 a 1787. A partir d'aquest any apareix el concepte "part dels parcers" referit a la part que tocava a l'amo per les terres cedides a parceria; era una quantitat poc elevada 1 ll. 18s però la general del mas supera les 20 ll. des d'aleshores. El 1793, 1794 i 1795, anys que el cadastre suposa el màxim percentatge damunt de la despesa, coincideixen amb el màxim absolut. A més de les quantitats normals, el 1793 hi ha 716s "per la mitat del gasto del cordo y sometent", el 1794, 289,7s de cadastre sobreposat i el 1795 la mateixa quantitat de cadastre de Miquelets. A partir de 1796 el cadastre recobra la normalitat de 1792, augmentada amb alguns sous i la incorporació de la caseta d'en Roig. Amb aquestes dades podem afirmar que es va produir un augment de la pressió fiscal, no solament en les contribucions extraordinàries de períodes de guerra sinó en plena normalitat. L'increment

fou del 45 % a partir de 1788 i va passar a significar del 5 al 8 % de la despesa si exceptuem el període d'alts salaris. Però l'ingrés general encara fou més important.

Segueixen en importància les despeses del col·lector i del capsou. Consistien en les dietes que el capellà administrador feia a la finca per garantir la bona marxa dels treballs agrícoles. El capsou era una quantitat que el col·lector retenia per a la quantitat prestada. Solia ésser 4 d.

per lliura. Ambdós conceptes significaven un altre 5 % de la despesa total amb molta estabilitat.

Una altra despesa que apareix anualment des del 1778 és la recollida i traginada de llenya. El seu significat sobre la despesa era molt irregular i oscil·lant del 2 al 9 % del total. Estava en relació amb la quantitat de llenya que s'extreia.

Gairebé insuficients en aquest context resten els censos i les despeses dels cereals i les oliveres. Els censos que pagava l'amo del Mas al senyor directe suposaven l'1 % de la despesa i es mantingueren totalment estables. Es pagaven a mitges amb el masover. Qui cobrava el cens solia ésser l'arrendatari del Duc, el Príncep de Belmonte. Quan estudiem el benefici global queda clar que el propietari del domini útil era el gran beneficiari. El senyor directe cobrava aquest cens, la part del masover i algunes gallines. No era res comparat amb l'altre benefici.

Les despeses derivades de l'oli consistien amb el cost de desfer i prem-sar les olives. Aquesta despesa consta de 1770 a 1784 i desapareix. Suposa del 0,5 al 2% de la despesa total.

El conreu dels cereals era totalment a costa del masover. La Seu sols rebia les parts que comercialitzava i que oscil·lava entre el 0,5 i el 2 % de la despesa total.

Ens queden dos conceptes: el d'obres de manteniment als masos i altres despeses heterogènies. El cost de les obres oscil·la de no haver-ne fet (11 anys dels 36), al 21,7 % de l'any 1770 que s'invertiren en obres de reforma del Mas Bargall. Entre aquestes dues situacions solament trobem 9 anys que superen el 10 %.

En 17 dels 36 anys no hi ha cap despesa qualificable "d'altres". La resta no supera el 4 % si exceptuem l'any 1793 que arriba al 17,9 %. Es tracta del lluïme de la peça de terra que era establerta a Pau Germes i que la Seu havia comprat.

En el gràfic E.6 podem seguir l'evolució de la despesa total i, alhora

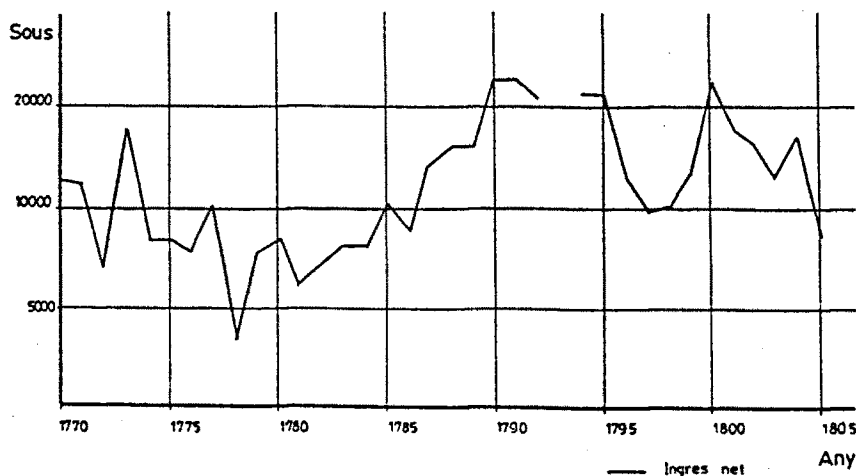
l'evolució de l'ingrés brut. De nou la constatació que la despesa total està lligada a l'evolució de la despesa vitícola, si bé els altres components amorteixen lleugerament les oscil·lacions. A partir d'aquí, podem comprovar una estabilitat en la despesa total de 1770 a 1792 que no sobrepassa els 6000 sous i per dessota els 4500. El 1792 es produeix una tibatada cap amunt que condueix a la punta dels 9000 sous l'any 1796 per decaure a continuació però quedant com a mínim, en els 6000 sous.

La comparació amb els ingressos és il·lustrativa. En cap moment els ingressos són inferiors a les despeses, el punt de més acostament es produeix l'any 1778, mentre les despeses continuen amb la seva estabilitat els ingressos es disparen cap amunt i quan aquelles comencen l'alça hauran ja passat els anys dels ingressos màxims. De 1796 a 1798, els ingressos es reduiran, la diferència entre les corbes es reduirà de nou als nivells inicials per augmentar de nou a continuació.

-Els beneficis. El quadre 5.26 i el gràfic E.7 recullen l'evolució de l'ingrés net a partir de restar els ingressos bruts i les despeses. El gràfic mostra clarament l'evolució. La diferència sempre és positiva. Si exceptuem la punta màxima de 1773 i la mínima de 1778, fins el 1786 l'ingrés net es manté entre 8000 i 10000 sous (400-500 ll.) i a partir d'aquest any fins el 1796 la corba dibuixa una cúpula que equival als màxims beneficis, de 1790 a 1795, estan per sobre de les 1000 ll. De 1796 a 1798, cauen, però el mínim era el màxim en el primer període per aconseguir el 1800 una altra punta per damunt de les 1000 ll. A partir d'aquí s'inicia una davallada progressiva amb la qual s'acaba la nostra sèrie.

GRAFIC E.7

Evolució de l'ingrés net del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell de la Seu de Manresa (1770-1805).

L'ingrés net és sempre positiu i com hem vist resulta excepcional en

QUADRE 5.26

Ingressos, despeses i beneficis anuals del MAS NOGUERA de Monistrol de Rajadell, 1770-1805.

ANY	INGRESSOS	DESPESES	BENEFICI	TAXA D'INTERES (1)
1770	17990,6	5966,5	12024,1	15,9
1771	17198,7	5219,6	11979,1	15,8
1772	10407,9	3652,4	6755,5	8,9
1773	21686,3	4570,7	17115,6	22,6
1774	12984,3	4980,1	8004,2	10,6
1775	11984,2	3981,4	8002,8	10,6
1776	11845,-	4449,5	7395,5	9,8
1777	15860,2	5471,3	10388,9	13,7
1778	9367,2	5360,3	4007,-	5,3
1779	12418,-	4881,3	7536,7	9,9
1780	12833,8	4809,-	8024,8	10,6
1781	11527,3	5536,4	5990,9	7,9
1782	12811,6	5897,-	6914,6	9,1
1783	13738,8	5842,8	7896,-	10,4
1784	12830,9	5024,2	7806,7	10,3
1785	15438,7	5126,4	10312,3	13,6
1786	13864,7	5245,-	8619,7	11,4
1787	18159,9	4561,8	13598,1	18,-
1788	19845,1	4341,7	15503,4	20,5
1789	21033,8	5790,3	15243,5	20,1
1790	30136,7	5931,5	24205,2	32,-
1791	30021,-	5311,1	24709,9	32,6
1792	26498,8	5085,1	21413,7	28,3
1793	7753,2	6742,9	1010,3	
1794	28639,9	6456,2	22183,7	26,3
1795	29315,9	6635,9	22680,-	26,9
1796	21537,6	9274,4	12263,2	14,6
1797	17796,4	7917,2	9879,2	11,-
1798	18310,1	8162,1	10148,-	11,3
1799	18796,2	5949,4	12846,8	14,3
1800	29395,3	5865,8	23529,5	26,1
1801	22920,-	5864,6	17055,4	18,9
1802	23137,-	7245,5	15891,5	17,7
1803	19249,8	7013,5	12236,3	13,6
1804	24417,9	7996,8	16421,1	18,2
1805	13215,2	5019,9	8195,1	9,1
MITJANA BENEFICI				16,9 %

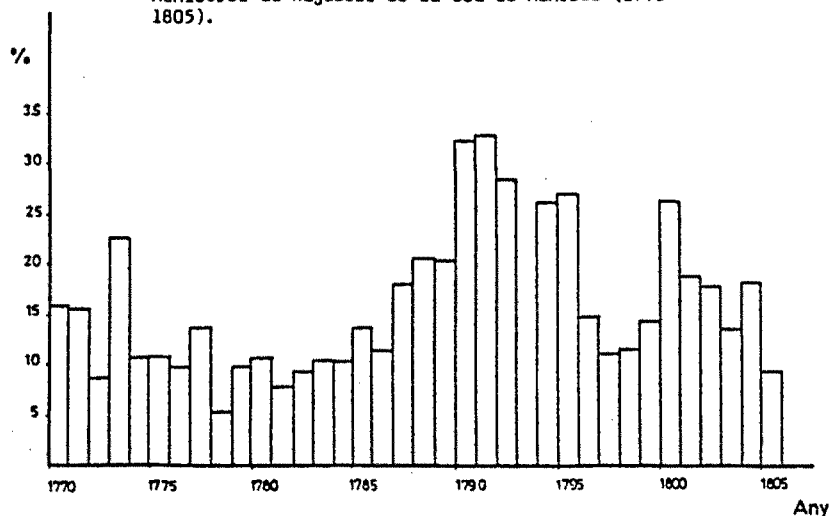
(1) De 1770 a 1793, el capital de referència és de 3787 ll.9s.10d.; de 1794 a 1796, 4210 ll. 8s.2d. i de 1797 a 1805, 4501 ll.15s.8d.

el període 1790-1795 a conseqüència dels alts preus i de les despeses que es queden molt enrera de l'alça dels ingressos. Però la rendibilitat sols la podem definir a partir de calcular la taxa d'interès sobre el capital invertit. Per això, en el quadre 5.25 hem posat en relació l'ingrés net i el capital que la Seu va invertir en l'adquisició dels dos masos més els lluïsmes, despeses notarials i obres de reparació generals a ambdós masos. El gràfic E.8 recull l'evolució de la taxa d'interès.

L'evolució de la taxa és similar a la dels beneficis. Fins el 1786, una punta màxima el 1773, del 22,6 % i una mínima el 1778, de 5,3 % la resta d'anys la taxa d'interès s'acosta al 10 %. El 1787 es dispara cap enlaira per arribar als màxims del 32 %, el 1790 i el 1791 i per baixar al 25 % en els anys següents. De 1796 a 1799 es recupera el nivell del primer període per disparar-se de nou el 1800 (26,1 %) i situar-se per damunt del 15 % els anys posteriors.

GRAFIC E.8

Evolució de la taxa d'interès del Mas Noguera de Monistrol de Rajadell de la Seu de Manresa (1770-1805).

A la llum d'aquestes dades cal afirmar que la rendibilitat de la masoveria del Mas Noguera era molt alta per la Seu. No podem oblidar que l'interès que pagaven els censals era del 3 % i aquí hem detectat rendiments del 30 %. Evidentment són anys excepcionals i potser tot el final de segle ho és, amb alts preus que revaloren les parts de fruits, però en les dues primeres dècades l'interès anual es situa en el 10 % com a mínim i sols un any s'ensorra al 5,3 % encara superior als censals.

Aquest exemple permet formular algunes qüestions. De les dades deduïm una alta rendibilitat d'aquesta masoveria i, en principi, mostraria la capacitat d'aquestes explotacions (masoveries més rabasses) per generar beneficis. Podem qualificar de període excepcional els anys 1790-1795 amb una conjuntura de preus alts però la resta d'anys situen el benefici als voltants del 10 %. Quedaria per esbrinar si el capital invertit en un començament és equivalent al cost real d'un mas, perquè no podem oblidar que ambdós masos foren comprats després d'un procés d'endeutament dels propietaris que lògicament podrien haver venut per dessota del seu valor. Aquest darrer element podria rebaixar la taxa d'interès però no sabem fins a quin nivell.

Caldrien més estudis de masos i per un període cronològic més llarg. Amb aquestes dades podem afirmar que per la Seu de Manresa la masoveria del Mas Noguera i Bargall resultà molt rendible a la segona meitat del segle XVIII, especialment la darrera dècada del segle.

b/ El Mas Angla de Viladordis i l'heretat de la Riera de Santpedor.

Una altra forma d'anàlisi de l'ingrés és a partir dels arrendaments dels masos propietat de l'Ajuntament. L'arrendament distribueix els possibles ingressos entre el propietari real i l'arrendatari. En realitat sols coneixem els que aniran al primer. Aquest ingrés es concret de manera singular, a partir de les perspectives de preus, de l'economia general que porten a definir el valor final. Si les perspectives són bones pujarà el valor, si no ho són baixarà o fins i tot ningú voldrà fer-se càrrec de l'arrendament. Després els resultats reals faran guanyar molts o pocs diners a l'arrendatari. Les dades que nosaltres disposem són conseqüència d'aquesta perspectiva i és la única que capten.

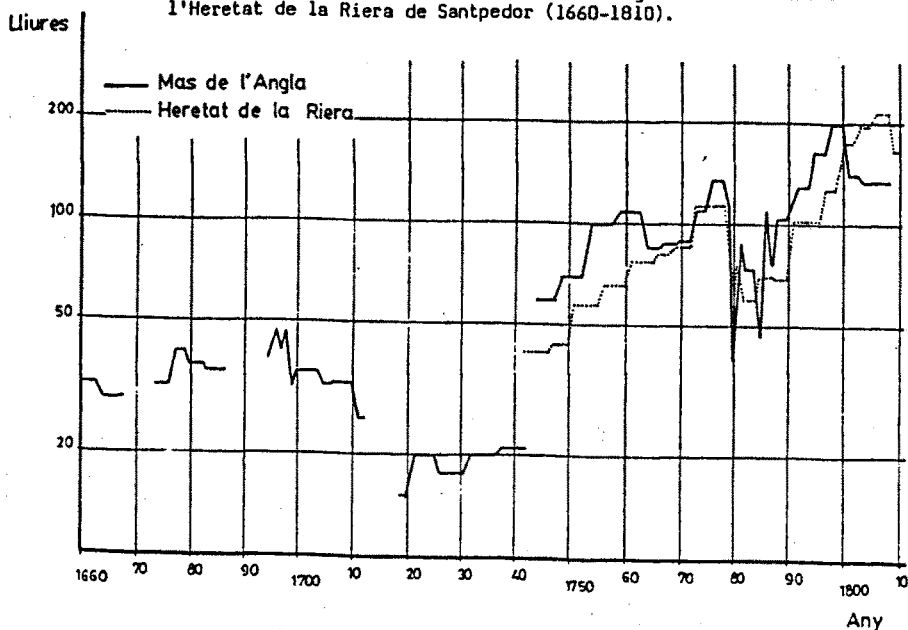
Hi ha altres elements distorsionadors. L'Ajuntament a la primera meitat del segle va ésser conscient que a la vinya hi havia una possibilitat econòmica i, almenys en els anys trenta va incorporar l'obligació de plantar una quantitat de ceps anuals que a la llarga revaloraven el mateix arrendament (155).

Alguns anys l'Ajuntament no trobà arrendatari o bé preferí l'explotació directa. Aquesta situació crea problemes a l'hora de definir l'ingrés d'un any determinat perquè els fruits podien barrejar-se amb altres fruits procedents d'altres conceptes. Per això, els buits que s'observaran al gràfic no són deguts a manca de dades, sinó a la impossibilitat de destriar sense cometre errors.

L'ingrés anual que rebia l'Ajuntament consta en els Llibres de Racional igual que els arrendaments de les veremes i dels delmes de grans. A partir d'ells hem elaborat els quadres 5.27, 5.28 i el gràfic E.9. (156). Al

QUADRE E.9

L'evolució de l'arrendament del Mas de l'Angla de Viladordis i l'Heretat de la Riera de Santpedor (1660-1810).

Mas de l'Angla els arrendaments comencen l'any 1660 i són en diner, de 1669 a 1673 els Llibres del Racional anoten parts de fruits difícils de calcular; de 1674 a 1687 tornen els arrendaments en diner; de 1688 a 1699, retornen les parts de fruits, si bé en els darrers anys és possible definir la quantitat que l'Ajuntament ingressava; de 1700 fins el darrer llibre de l'Ajuntament que ressegueix aquests ingressos el sistema emprat és l'arrendament en diner a excepció dels anys 1780-1781 i 1785-1787 que no s'ha trobat arrendatari i l'Ajuntament ha administrat els fruits directament, per això tenim dades de l'ingrés. Del 1810 al 1812 no es cita arrendatari ni els ingressos per administració directa del mas i a partir d'aquells anys els llibres de comptes de l'Ajuntament sols recullen les despeses (157). I aquesta és la nostra limitació, no podem seguir la tendència de l'ingrés fins a finals del període estudiat.

QUADRE 5.28

Arrendataris de l'Heretat de la Riera de SANTPEDOR, 1741-1812

ANY	ARRENDATARI	ANUALITAT
1741-1745	Tomàs Fabregas, sabater	40 ll. 16 s.
1746-1750	Tomàs Fabregas, sabater	44 ll.
1751-1755	Mariano Sacristà, pagès	57 ll.
1756-1760	Tomàs Fabregas, sabater	66 ll. 1 s.
1761-1765	Francesc Moliner, pagès	78 ll.
1766-1768	Josep Fabregas, veler	83 ll. 6 s. 8 d.
1769-1772	Ignasi Giralt, pagès	90 ll.
1773-1775	Josep Ginebreda, argenter	111 ll. 3 s. 4 d.
1776-1778	Josep Barjau, blanquer	113 ll. 13 s. 4 d.
1779	Tomàs Fabregas, sabater	104 ll.
1780	---	62 ll. 14 s. 6 d.
1781	---	75 ll. 5 s. 10 d.
1782-1784	Miquel Balet, veler	60 ll. 13 s. 4 d.
1785-1787	Llogari Serra, veler	70 ll.
1788-1790	Llogari Serra, veler	69 ll.
1791-1793	Llogari Serra, veler	101 ll. 6 s. 8 d.
1794-1796	Anton Camps, veler	101 ll. 6 s. 8 d.
1797-1799	Josep Soler, pagès	127 ll.
1800-1802	Maurici Barjau, baster	173 ll. 6 s. 8 d.
1803-1805	Maurici Barjau, baster	191 ll. 13 s. 4 d.
1806-1808	Francesc Camps, veler	213 ll. 6 s. 8 d.
1809-1811	Francesc Camps, veler	166 ll. 13 s. 4 d.
1812	Joan Ybañas, veler	165 ll.

L'heretat de la Riera és propietat municipal de molt abans del començament de la nostra sèrie però sempre tenim l'ingrés en espècie i és difícil destriar d'altres ingressos. Per això, hem optat per donar la sèrie des del moment que comencen els arrendaments en diner. En els anys 1780 i 1781 tampoc es trobà arrendatari per a aquesta heretat i en els llibres consta l'ingrés de l'administració directa.

El gràfic mostra en detall l'evolució d'aquest tipus d'ingrés. Del 1660 a 1710 hi ha un manteniment del nivell de l'ingrés entre les 30 i 40 ll. La guerra sembla haver influït en una profunda davallada i que el 1719 -desconeixent les dades dels anys anteriors- assoleix el punt més baix amb un ingrés de 15 ll. El 1737 persisteix encara el baix nivell que es redreça ràpidament a conseqüència com hem dit de les plantacions, però també de la tendència generalitzada a l'alça. El 1750 s'han assolit les 70

de 1754 a 1775 l'arrendament s'acosta a les 100 ll. De 1776 a 1778 assoleix el punt més alt s'aquesta etapa amb 130 ll. Després la davallada, anys que ninqü vol l'arrendament i realment l'inqrés assoleix les cotes més baixes. Desconeixem el per què. L'any més dolent pel Mas Noquera fou el 1778. L'arrendament s'acabava aquest any i qui sap si ha influït damunt dels posteriors. El 1788, el redreçament clar i decidit, de 100 ll. es passa a les 200 el trienni 1798-1800 i després l'inici de la davallada però encara a nivells molt alts. L'empenta del Mas Noquera del quinquenni 1790-1795 se'n va un parell d'anys més enllà. El Mas Noquera vivia la millora directament, l'Anqla es retardava, ho havien de notar primer els arrendataris...

QUADRE 5.27

Arrendataris del Mas de L'ANGLA de Viladordis, 1660-1810.

ANY	ARRENDATARI	ANUALITAT	(1)
1659-1663	Gabriel Serrahima, pagès	32 ll. 10s.	
1664-1668	Isidre Santjoan, pagès St. Vicenç	29 ll. 5s.	
1669	---		Parts de fruits
1670	Josep Playà, masover		"
1671	---		"
1672	---		"
1673	---		"
1674-1676	Josep Pla, pagès	32 ll.	
1677-1679	Josep Pla, pagès	40 ll.	
1680-1682	Maurici Sala, sabater	37 ll. 10s.	
1683-1687	Maurici Sala, sabater	36 ll. 10s.	
1688	Josep Junyent		Parts de fruits
1689	Josep Junyent		"
1690	Josep Junyent		"
1691	Miquel Junyent		"
1692	Josep Junyent		"
1693	Josep Junyent		"
1694	Josep Lleonart		"
1695	Josep Lleonart		38 ll. 6s. (2)
1696	Josep Lleonart		46 ll. 18s. 4d.
1697	Josep Lleonart		40 ll. 10s.
1698	Josep Lleonart		46 ll. 6s. 6d.
1699	Josep Lleonart		31 ll. 19s.
1700-1704	Josep Lleonart, pagès	35 ll.	
1705-1706	Josep Lleonart, pagès	32 ll. 6s.	
1707-1710	Josep Lleonart, pagès	32 ll. 10s.	
1711-1712	Josep Vilaseca, pagès	25 ll.	
1713-1718	---		
1719-1720	Josep Lleonart, pagès	15 ll.	
1721-1725	Valenti Escorcell, pagès	20 ll.	
1726-1731	Ramon Escorcell, pagès	17 ll. 10s.	
1732-1737	Ramon Escorcell, pagès	20 ll.	
1738-1742	Anton Subirà, pagès	22 ll.	
1743	---		
1744-1748	Joan Corrons, veler	58 ll. 12s.	
1749-1753	Ignasi Rauricu, pagès	71 ll.	
1754-1758	Tomàs Fàbregas, sabater	101 ll. 1s.	
1759-1763	Francesc Moliner, pagès	108 ll. 1s.	
1764-1766	Geroni Galí, botiguer	85 ll.	
1767-1769	Josep Giralt, pagès	87 ll. 10s.	
1770-1772	Jaume Corrons, veler	90 ll. 3s. 4d.	
1773-1775	Francesc Cadavall, pagès	110 ll. 3s. 4d.	
1776-1778	Pascual Morros, veler	133 ll. 6s. 8d.	
1779-	Tomàs Fàbregas, sabater	115 ll.	
1780	---	39 ll. 19s. 3d.	
1781	---	90 ll. 11s. 9d.	
1782-1784	Jaume Corrons, veler	74 ll. 6s. 8d.	
1785	---	46 ll. 8s.	
1786	---	109 ll. 16s. 8d.	
1787	---	76 ll. 12s.	
1788-1790	Tomàs Perera, veler	103 ll.	
1791	Josep Barjau, veler	118 ll.	
1792-1794	Pere M. Borrell, paraire	129 ll. 13s. 4d.	
1795-1797	Josep Giralt, pagès	161 ll. 13s. 4d.	
1798-1800	Josep Borrull, pagès	198 ll. 15s.	
1801-1803	Anton Rubiralta, pagès	140 ll. 6s. 8d.	
1804-1809	Anton Rubiralta, pagès	133 ll. 6s. 8d.	

(1) En aquests anys els arrendataris pagaven parts de fruits.

(2) Aquests ingressos eren el resultat de vendre els fruits per l'Ajuntament.

Els arrendaments de l'Heretat de la Riera dibuixen una corba un xic retardada. Arrenquen per dessota, atrapen l'altra corba, pateixen una crisi inferior i el màxim creixement l'assoleixen ja en ple segle XIX, els anys 1806-1808. No sabem les diferències particulars entre ambdues heretats però es pot afirmar que entre les corbes hi ha una tendència similar.

Sobre l'evolució de l'ingrés al Bages de les masoveries, podríem extreure algunes conclusions, encara que les dades no siguin abundants. Durant la Guerra de Successió i els anys posteriors s'assoleix l'ingrés mínim (158). A finals de la dècada dels trenta sembla clara una recuperació tal vegada a conseqüència de l'augment de les plantacions de vinya que esdevé un ingrés fonamental pel mas. L'establiment generalitzat de rabassaires s'ha de notar en aquests increments de l'ingrés del mas. En el Mas Noguera el benefici es situa en el 10 %, un ingrés alt comparat amb l'interès dels censals. El Mas Angla s'ha situat a mitjans segle XVIII molt per damunt dels antics nivells. I amb tot i això una lleugera crisi a l'Angla no constatada al Noguera i una alça espectacular a la darrera dècada, enormement rendible pel propietari. Després uns inicis de davallada que no hem pogut seguir més enllà. El mas que afrontà el segle XVIII sanejat, establí a rabassa part de les seves terres i explotà la resta a masoveria o directament tenia realment possibilitats de generar un pagès benestant. A partir de les dades de la rendibilitat del Mas Noguera, era lògic que fins i tot la burgesia s'interessés pels masos.

C/ Els masovers com a grup social.

Encara que al llarg del s. XVIII, les masoveries van créixer notablement, eren una minoria comparats amb la totalitat de les famílies bagenques. Malgrat tot sorgeix una pregunta: ¿el masover es consolidà com una capa pagesa amb trets específics al llarg del temps o, pel contrari, l'accés a un mas era una etapa més o menys afortunada en la vida d'una família pagesa bagenca?

Caldria analitzar per aproximar-nos a l'origen social dels masovers, el temps real que estaven a l'explotació de la finca si, acumulaven capital mentre vivien allí i si al llarg del temps es produïren canvis en el comportament social i econòmic.

Davant d'aquestes qüestions sols podem constatar les contradiccions de la historiografia catalana sobre el tema i les poques dades que tenim per

abordar la qüestió al Bages.

Eva Serra a les seves conclusions sobre la masoveria en el segle XVII creu que en aquesta centúria el masover és inestable en el mas, però insinua que en el segle XVIII es formà una masoveria estable (159). Carles Sudrià per la Plana de Vic cospa també una gran estabilitat en els masovers (160). Emili Giralt, en analitzar l'exemple de Can Bruna al Penedés, mostra que el mas fou comprat l'any 1686 pels antics masovers -prova d'ascens social del grup- el tingueren a conreu directe fins l'any 1762 moment que la cediren a masoveria essent renovable cada any: fins el 1780, tres page-sos van estar-hi dos anys i el quart dotze (161). Per un cantó uns masovers en ascens, per l'altre inestabilitat en el segle XVIII. Vilà Valentí també apunta que alguns masovers es pogueren convertir en propietaris rurals (162). Aquesta capacitat de prosperar és també reconeguda en algun cas per Vilar però ho relativitza (163). Badosa es defineix clarament per considerar els masovers com una capa intermitja en el món rural capaç d'aconseguir una fortuna considerable. Al Pla, els arrendaments i masoveries eren otorgats a famílies benestants de Barcelona (164). Caldria algun estudi que analitzés en profunditat els masovers.

Al Bages podem dir-ne poques coses. No hem trobat cap masover de mas que esdevinguí propietari del mateix en els segles XVIII i XIX. Els compradors dels masos endeutats -els únics que s'arribaran a vendre- els compren l'Església o la burgesia urbana. Si de cas es dona el procés invers, algun pagès de mas endeutat que ha de vendre el mas i ell es converteix en masover del mas que abans era seu (165).

Sobre l'estabilitat els exemples són contradictoris:

-El Mas Botjosa de Sallent era propietat de l'Ajuntament de Manresa. Del 1686 al 1710 el masover fou Miquel Torrabadella, pagès, després no consta i finalment el mas fou adquirit a carta de gràcia per un regidor de l'Ajuntament, els Soler de la Plana (166). Un detall a retenir, el 1686 en Torrabadella tenia un deutor de 45 ll. 12 s. amb l'Ajuntament, més 27 ll. que li havien deixat per comprar un bou. No podia tenir una posició econòmica massa brillant.

-El Mas Boixeda de Castelltallat era conreat per Francesc Tomasa, pagès, el 1770 i el contracte havia estat firmat l'any 1751 (167). Portarien 19 anys.

-En el Mas Valldeperas de St. Salvador de Guardiola, el 1763 es firmava un contracte amb Josep Puig però es deia que eren "pactes novament

fets" que suposaven que ja era masover anteriorment. El 1814 se'n firmava un altre, el masover era Domingo Grau, que ja ho era almenys des de 1804 segons es desprèn dels deutes que tenia (168). Malgrat que haguessin passat molts anys d'un a l'altre no sembla que es complís la pretesa estabilitat.

No tenim més exemples per comparar. D'aquests tres es desprèn una certa tendència a l'estabilitat. Cal fixar-se en una altra qüestió que pot ajudar-nos a esbrinar el nivell social. Hem vist el masover del Mas de la Botjosa endeutar-se amb l'amo. No sembla un cas únic.

Domingo Grau, masover del Mas Valldeperas, quan firmava el contracte assumia una clàusula que deia el següent: "De las 441 ll. 6s. 8d. que dit Grau està devent de atrassats pagara cada any dels sinch per los quals se fa lo contracte present, 90 ll. y se obliga Grau a tenir pagats tots los atrassos y corrents, finits estos sinch anys" (169). És a dir, un masover endeutat.

El 1850, a la masoveria del Mas Vall de Mura cedida a Maties Farell pagès es pactava que Farell confessava haver rebut prestat de Vall una truja, vuit godalls, quatre porcs per engreixar i un parell de bous, tot valorat per 118 duros que el masover havia de retornar. També reconeixia el masover que havia rebut de l'amo tres relles, un càvec i un rascle valorat en un duro (170). Amb aquests préstecs, el masover no podia provenir d'un grup social gaire elevat.

Caldria endinsar-nos molt més i cercar més exemples que permetessin obtenir unes conclusions sòlides. Amb aquestes dades respecte al Bages es pot parlar d'una certa estabilitat del masover però sense constituir línies successòries almenys que haguem detectat. Per altra banda, no semblen provenir de grups socials elevats sinó de la pròpia petita pagesia i que a més, té problemes per assumir l'explotació i s'ha d'endeutar a vegades amb el propi amo. A partir d'aquestes consideracions és difícil parlar d'uns masovers que es consoliden com a grup social amb característiques pròpies.

5.2.4 L'arrendament de les terres de regadiu.

Si a tot el Bages els contractes de conreu predominants eren de rabsa, l'establiment a parts de fruits o la masoveria, a Manresa, a les terres de regadiu predominava l'arrendament en diner a curt termini (171).

La proximitat del nucli urbà, els rendiments més elevats que a les terres de secà, la competència per aconseguir terres entre els ciutadans, aconsellaven al propietari un sistema d'extracció de renda fixa, en diner i renovable en un període curt de temps, segons la conjuntura.

El problema metodològic més important que es planteja és que el contracte d'arrendament era un contracte privat entre les parts i, per tant, no apareix en els protocols notariais si s'exceptua algun cas aïllat. Això impedeix realitzar una anàlisi exhaustiva tant de la contractació en si com de l'evolució de la renda. A partir d'algunes notícies recollides intentarem definir els trets d'aquest tipus de contractació.

Els contractes d'arrendament en terres de regadiu a Manresa eren molt simples, solament detallaven la durada i la renda anual que havien de satisfer. Vegem el text d'un contracte privat a Manresa:

"Dich jo lo baix firmat, que arrendo per lo temps de sinch anys tot aquell camp de un jornal y mitg de llauradura poch mes o menos, situat a la partida de Viladordis, a Valentí Rovira, pagès y a Josep Rovira, pare de dit Valentí, quals me prometen pagar tots anys comensan lo dia de Tots Sants de 1768 la quantitat de 20 ll. dich vint lliuras y ditas si lo referit Valentí no me las paga me las deu pagar son pare dit Joseph ab pacte que si dit Rovira vol deixar lo camp acabat los sinch anys dega avisar lo any antes de acabar y jo dega fer lo mateix si len vuy treurer y per ser aixis ho firmo vuy dia 1 de Xbre de 1768. Dr. Joan Fruciel" (172).

El tret rellevant és la duració de cinc anys com a mínim que es perillongaven si cap de les dues parts no avisava a l'altra amb un any d'antelació.

Un altre contracte íntegre que coneixem fou passat per notari però una nota final indica que no havia tingut efecte. Probablement perquè era una forma d'obtenir diners avançats. L'any 1768 es firmava un contracte que començaria a córrer l'any 1773 del qual es començava a pagar la renda el 1768. Tot i així és un contracte de regadiu: s'arrendava un jornal de terra de regadiu a la partida de Puigberenguer amb l'únic pacte de conrear a "ús i costum de bon pagès". Era per cinc anys i la renda total 110 ll. (22 ll. anuals).(173).

Aquests exemples apunten cap un arrendament de duració de cinc anys i de renda en diner fix durant el període. Anem a veure referències indirectes que condueixen a una conclusió similar. Els plets de la Cúria del Corregidor per aquesta qüestió aporten informació:

-El corregidor ordena a un pagès que per Tot Sants deixi lliure la terra que conrea a instàncies del propietari. Havia estat llogat per cinc anys, per 20 ll. l'any i 5 quintars de palla i si alguna de les parts no volia continuar avisaria a l'altra en un any d'antelació. El paraire explica en el plet que el camp fou llogat l'any 1764 i deixat continuar l'any 1769, però que ara el volia treure. Argumentava: "que es estilo de esta ciudad que los campos que se conceden en arriendo por tiempo de cinco años, finidos que sean continuando el conductor sin expreso convenio de tenerle por determinado tiempo esta a la voluntad del dueño removerle en cada año, como a lo del citado conductor igualmente dejarle" (174).

-El 1770, es llogava un camp a Viladordis d'4 jornal per cinc anys i 12 ll. l'any (175).

-La Priora del Convent dels Angels havia llogat un Camp a l'Atalaia de novembre del 1762 a octubre del 1770 per 14 ll. l'any (176).

-De mitjan segle XIX es conserva un "Llibre de lloguers de Manel Solernou" en el qual anota els ingressos derivats dels lloguers de cases i camps (177). En el quadre 5.29 es recullen aquestes dades. Es tracta d'adonar-nos que els contractes continuaven essent a curt termini a mitjans s. XIX i la renda en diner. Com que hem recollit pocs anys a part del canvi sovintejat d'arrendataris, poc més es pot extreure.

Aquestes dades escadusseres permeten concloure que el contracte de les terres de regadiu era l'arrendament en diner a curt termini, que solia tenir una durada fixa de cinc anys renovable automàticament per un altre si cap de les parts no avisava a l'altra (178). Aquest tret, i el caràcter privat d'aquesta contractació, sembla que es va mantenir inalterable almenys fins la primera meitat del s. XIX.

En un altre capítol -el 3- ja hem constatat el procés de concentració que es produí en el regadiu a mans dels grups socials benestants de la Ciutat, els quals asseguraven mitjançant aquest contracte l'extracció d'excedent tant de la pagesia com de l'artesanat urbà que havia de recórrer a la burgesia per aconseguir un camp per conrear. Caldria per definir el volum de la renda extreta seguir l'evolució de la renda en diner pagada pels contractes i relacionar-la amb la corba dels preus. Els protocols notariais no permeten seguir aquesta evolució amb facilitat i els arxius particulars consultats no han permès respondre aquesta qüestió.

QUADRE 5.29

Arrendaments de peces de terra de Manel SOLERNOU, 1840-1855.

ANYS	PEÇA DE TERRA	ARRENDATARIS	LLOGUER ANUAL	LLIURES/JORNAL
1-XI-1846-1852	Olivar Creu Coll Manresa	Valentí Tatgé	5 ll. 5 s.	
1846-1852	Camp al Guix	Josep Santane (un troç) Valentí Brucart (un troç)	22 ll. 26 ll.	
1845-1848 1848-1852	Camp al Colomer	Josep Prat i Narcís Enrich Ventura Serra	46 ll. 46 ll.	
1846-1848 1849-1852	Camp a les Cots	Salvador Segarra Id.	26 rals 30 rals	13,8 ll. 15,9 ll.
1846-1853	Camp al guix	Ignasi Trape Maurici Trape	26 rals 13 rals.	
1845-1852	Camp Mas d'en Pla	Joan Valldaura	40 rals	21,2 ll.
1846-1852	Camp Juncà	Anton Nogueras Tomàs Figueras	20 rals 24 rals	5,3 ll. 6,4 ll.
1846-1849 1849-1852	Camp Can Font	Joan Solernou Francesc Bohigues	53 rals 53 rals	23,3 ll. 23,3 ll.
1846-1851 1851-1852	Camp del Soquet	Francesc Verdaguer Josep Graner	30 rals 32 rals	
1846-1852	Camp Saltant de l'aigua	Magí Cots	75 rals	19,9 ll.
1846-1852	Camp del Pèlec	Maurici Rubinat (part)	30 rals	48,5 ll.
1846-1848		Moncunill (part)	17 rals 18	
1849-1850		Josep Prat (part)	27 rals	
1850-1853		Miquel Sucres (part)	27 rals	
1846-1852		Vda. de Josep Bosch (part)	60 rals.	
1846-1850		Francesc Carreras (part)	30 rals	
1851-1852		Ignasi Masachs (part)	30 rals.	

5.3 L'ENDEUTAMENT ESTRUCTURAL.

En aquest apartat s'analitzen dues qüestions: en primer lloc el caràcter estructural i usurari de l'endeutament i el seu paper dins el de l'estructura agrària bagenca i en segon lloc una anàlisi detallada dels mecanismes d'endeutament detectats al Bages des de la perspectiva jurídica, i sobretot, de la pràctica històrica.

L'estructura de l'explotació de la terra estudiada abans mostrava com la majoria dels explotadors de terra no arribaven al mínim necessari per a la subsistència i bona part d'aquests es trobaven dins dels límits de la molt petita explotació. D'altra banda, el vi, producte fonamental d'aquestes explotacions, s'havia de comercialitzar i a partir d'aquí, depenia dels preus d'una mercat que el petit productor no controlava. En aquesta situació la recerca de treball assalariat -masculí als masos de les rodalies o femení en treballs tèxtils- era una sortida sovint insuficient per a la reproducció de la petita explotació; no solament en la subsistència quotidiana sinó també en les estratègies de col.locació dels fills i en els aspectes religiosos de la comunitat -enterraments, misses, cultes etc. Per garantir la reproducció la petita explotació havia de recórrer a l'endeutament en les seves fórmules més diverses. Un element a destacar és l'endeutament pel consum -no per la producció- de caràcter estructural que va implícit en la pròpia estructura agrària. Aquest recurs a l'endeutament augmenta el volum de renda que l'explotació agrícola cedeix a d'altres grups socials, i un augment progressiu de l'endeutament que pot conduir a la pèrdua definitiva de la propietat de la terra. Veurem exemples que així es produeix. En aquesta perspectiva, la petita explotació hagués desaparegut i la concentració de la propietat haguera ocasionat un canvi d'estructura de la propietat.

És obvi que, malgrat aquest endeutament estructural, aquest procés de concentració no sols no es produí -tal vegada si exceptuem el regadiu de Manresa que té altres connotacions no agrícoles- sinó que la petita explotació es consolidà. Els deutes no s'eliminaren, el flux de renda cap a altres grups socials prestadors continuà i augmentà, però les circumstàncies diverses de les famílies pageses va permetre una circulació continuada dels deutes d'unes a altres segons si la situació familiar era millor o pitjor. Una conjuntura familiar favorable -estratègies familiars acertades, rendiments i preus elevats etc- a la qual cal incorporar una autoexplotació màxima de la unitat familiar en la línia apuntada en altres llocs, podia permetre tor-

nar préstecs o comprar terra a una altra família que la seva conjuntura no fos tan favorable. Pocs anys després la situació es podia invertir i la família amb dificultats, després d'un esforç enorme, recupera tot allò que havia venut o tant sols eliminava els seus deutes. Es produí així un procés de circulació interna dins del propi grup social que, per una banda garantia el flux de renda cap a altres grups i per l'altra, l'autoexplotació de les petites explotacions per sortir d'una situació de dificultat de la qual era impossible emergir i que, en definitiva, contribuïa a augmentar el volum d'aquell flux. En aquest sentit caldrà estudiar alguns tipus d'endeutaments.

Aquest caràcter estructural ja era assenyalat per Marx quan definia el capital usurari com a forma característica del predomini de la petita producció (179). Per nosaltres l'endeutament té també caràcter usurari coincidint amb Terrades "s'origina degut a uns dèficits de subsistència i no degut a una crèdits per la producció. Per tant, com que el préstec no entra necessàriament en un procés d'augment de valor, qualsevol interès esdevé usura" (180). Tot préstec l'interès del qual és simplement una disminució del valor d'una explotació és usurari sigui l'interès que sigui. Aquest estarà en funció de la plus-vàlua de l'explotació agrícola, més enllà d'aquest màxim el camperol pot preferir abandonar l'explotació (181). En aquesta línia no estem d'acord amb Fernández de Pinedo que considera usura quan els interessos són "alts -què vol dir "alts" en una societat determinada?- (182), ni en Clavero que la defineix "en su sentido más amplio, propio de la época, de logro, beneficio o interés" (183).

L'endeutament no és un tret característic solament de la petita explotació. Cal estendre els plantejaments que hem fet a la petita menestralia urbana, que té uns comportaments similars a la petita explotació pagesa. L'endeutament d'alguns masos mereix una anàlisi a part, els quals acabaran desapareixent en benefici de la burgesia urbana i de l'Església, i fins i tot de sectors de la noblesa.

El caràcter estructural i usurari permet convertir l'endeutament, en un element important de l'extracció d'excedent tant de forma directa -els interessos pagats- com indirecta -augment de l'autoexplotació per fer front-. En contraposició d'aquesta necessitat, calia que aparaguessin els grups socials capaços de prestar. Segons el tipus de mecanisme utilitzat serà un o altre, però la societat bagenca definirà institucions que es sustentaran damunt de la necessitat estructural del préstec: els beneficis eclesiàstics

les Causes Pies per donzelles maridar i bona part dels ingressos eclesiàstics es mantindran amb pensions de censals. Sense aquesta necessitat estructural, aquestes institucions no haurien sobreviscut. I calia que aquesta necessitat es reproduís per a reproduir-se també les institucions.

A nivell metodològic es presenten diverses dificultats derivades en part de les fonts utilitzades. Hem utilitzat fonamentalment els protocols notarials -buidatge de 1770 i 1850- i el llibre Mestre de Censals de la Seu (184). Hem buidat les escriptures de censals, vendes a carta de gràcia, deutoris, compra-vendes etc. i, a part de poder definir els contractes i el predomini d'un o altre, les escriptures no recullen la història de l'endeutament. Normalment especifiquen els motius de l'operació i gràcies a ells es pot reconstruir parcialment la història, però mai hi ha notes sobre l'evolució posterior. La firma d'un préstec, a partir d'aquesta situació, no permet saber si es tracta d'augment d'endeutament o d'un préstec per invertir, ni conèixer el futur del mateix. Aleshores podem parlar d'endeutament i en realitat és possible que s'estigui produint un altre fenomen. Un buidatge molt més extensiu podria resoldre aquests problemes però caldria una inversió de temps molt important.

Aquesta problemàtica del desenllaç dels deutes es recolzada per l'estudi dels conflictes de deutes suscitats de 1770 a 1774 a l'Arxiu de la Cúria, el qual obre llum als interrogants que abans no quedaven resolts (185).

Finalment hem utilitzat el llibre Mestre de Censals de la Seu de Manresa, en el qual estan anotats des de 1713 els censals creats per la Seu, a qui, història dels mateixos, data de consignació, data de lluïció si es produí, pensió que pagava i procedència del capital. Arriba fins ed 1876 data en què amb tinta blava diferent de la utilitzada fins aleshores s'anoten els censals lluïts. Al final del llibre s'anoten les peces de terra comprades, el motiu, el venedor, el preu i la venda en cas que s'hagués realitzat. No és, per tant, un llibre conjuntural, sinó el control de les rendes de censals i permet analitzar des de diversos aspectes els préstecs.

Sempre que ha estat possible s'ha intentat reconstruir històries familiars per tal de seguir l'evolució del deute: la qual cosa hem recolzat en els protocols notarials.

L'endeutament constitueix una autèntica teranyina entre grups socials i les figures jurídiques amagen a vegades l'autèntica realitat (un censal lluït per un comerciant pot ésser conseqüència de la venda d'una peça de terra d'un pagès a aquell per lluir deutes que es carrega el comerciant).

Descobrir-la no serà fàcil però per entendre l'estructura agrària bagenca és fonamental.

Els mecanismes d'endeutament que estudiarem al Bages seran els següents: els censals, les vendes a carta de gràcia (VCG), els debitoris i les compra-vendes.

5.3.1 Els censals (186).

El censal és un préstec legal, per un temps indefinit (fins que el censatari vulgui retornar els diners), sancionat públicament pels notaris, pel qual es paguen interessos anuals, sota la hipoteca de la generalitat de béns o d'alguna finca en particular (187). La diferència amb el cens consignatiu castellà, almenys a nivell jurídic, és que en el censal es distingia el crèdit de la pensió i de la hipoteca, mentre que en el cens consignatiu no hi havia un deutor personal "sino que es la propia cosa la gravada con la pensión, sin existencia de relación personal" (188). La hipoteca que s'establia no cobria el capital -a tornar segons la voluntat del censatari- sinó les pensions. La figura catalana donava molt més joc a la pràctica quotidiana que el seu homònim castellà i, per tant, una circulació més ràpida ja que no tenien lligams directes amb la peça de terra hipotecada.

La filosofia de l'Església no permetia el préstec i, per tal de camuflar aquesta pràctica, es generà un llenguatge eufemístic que confonia la finalitat del contracte (189). Es simulava una venda, qui rebia els diners venia a qui els deixava el dret a cobrar un interès i qui deixava els diners comprava el dret a cobrar l'interès. Aquest s'anomenava pensió. La creació del censal rebia el nom d'"encarregació" i el retorn del capital prestat, redempció, lluïció o quitació. Una variació del censal era el violari que es caracteritzava en l'extinció del préstec sense retorn del capital al cap d'una o dues vides del censatari i els seus successors. La pensió solia ésser més elevada (190).

Brocà assenyala que a Catalunya no regeix el "motu proprio" de Pius V, segons el qual el diner s'havia de rebre en el moment de firmar el contracte. Aquesta particularitat va permetre la creació de nous censals a partir de pensions vençudes i la conversió de qualsevol deute en un altre tipus de deute o el retorn fragmentat dels diners (191). El marge de maniobra que permetia aquesta particularitat influí amplament en el contracte al Bages.

Els trets essencials del contracte eren doncs: préstec de diners a un interès determinat, retorn indefinit d'aquells mentre es satisfés l'interès pactat i hipoteca general de béns que sols garantien les pensions vençudes i no el capital.

Quatre elements, a voluntat de les parts, modificaven o feien més oneros el contracte: l'interès, la hipoteca, les fiances i el pacte de millora.

-L'interès del censal. Brocà creu que "la pensión ha de ser razonable, es decir arreglada a la costumbre del país, pues las leyes no fijaban su proporción con el capital" (192). Gairebé tots els autors donen referències de fixació per part de la corona de l'interès vigent. Garcia Sanz diu que al s.XIV era del 7,14 %, al XV, del 5 %, al XVI, del 6,66 %, al XVII, del 5 % i al XVIII, del 3 % (193). Els violaris es mantenien en el 14,3 %.

A Catalunya la reducció fou més tardana. L'aplicació del 5 % es va mantenir fins la Pragmàtica del 9 de Juliol de 1750, en què es reduí al 3 % com ja s'havia fet als altres pobles de la Corona. Es plantegen dues qüestions: si aquest interès fixat es complia a la pràctica i les conseqüències de la reducció.

Per Garcia Sanz, s'ha comprovat que l'interès patia pressions diferents i oscil·lava segons les circumstàncies econòmiques de cada lloc i cada moment (194). Suau exposa per Mallorca una reducció del 8 al 5 % a finals del s.XVII, però el 1726 encara subsistien interessos del 8 % (195). A Galícia, malgrat el caràcter oficial del 3 % no és estrany trobar interessos més baixos del 2,5 % i el 2,25 % (196). Al partit d'Erandio al País Basc l'interès dels censals calculats per dècades evoluciona del 2,51 % a un màxim del 4,46 % (197).

Al Bages, en canvi, en la documentació sobre censals utilitzada, sembla que es compleixen amb tot rigor els percentatges establerts, és a dir, el 5 % per abans de 1750 i el 3 % per després. Els 45 censals creats el 1770, tots són al 3 %. La comptabilitat de la Causa Pia Vila del Soler ja estudiada en referir-se al cobrament de pensions, indica que va haver-hi reducció del 5 al 3 % i els censals anotats i els ingressos concorden amb aquesta pràctica (198). Dels pocs censals que el llibre Mestre de la Seu anota el capital junt a la pensió, l'interès rebut correspon sempre al 5 o al 3 %. En un hi trobem la següent nota: "Se advierteix que sent est lo primer censal que se ha esmersat despres de la publicacio de la Real Pragmatica sanció acerca la reducció dels censals a tres per cent, en lo acte de dit esmers hi es la promesa que en cas que sa Magestat moderas dita Pragmatica,

o per algun temps permetes los esmersos de censals a 5 % pagaran per rahó de dit censal los 5 % o alló per cent a que se permetra fer dits esmersos fahedors" (199). El text indica un acatament de la pragmàtica i, al mateix temps, l'intent d'introduir una clàusula que modifiqués el percentatge si canviessin les lleis. Als contractes de 1770, aquesta clàusula no l'hem trobat pas.

Podem afirmar que al Bages, l'interès aplicat als censals tant a nivell notarial com en documentació privada, es corresponia amb el que estava fixat legalment.

Tot i així caldria estudiar els llevadors i especialment les trameses de capital per detectar si es lliuraven menys diners dels que constaven oficialment. Caldria també valorar com un interès no quantificable les relacions de dependència que el préstec o la perspectiva d'aconseguir-lo podia ocasionar.

Més difícil de determinar sense estudiar arxius privats són les conseqüències d'aquesta reducció. Torras, quan estudia la família Padró d'Igualada, ha constatat que abans de 1750, totes les operacions de préstec es feien mitjançant censals, de 1750 a 1780 no n'hi ha cap i a partir de 1780, els préstecs són privats. El 1768 havien lluit el 84 % dels censals que posseïen i sembla que la inversió es destinà a la compra de terres, establiments d'aigua i concessió de terres a rabassa. Conclou que la rebaixa del 5 al 3 % va permetre que els capitals es desviessin cap a l'agricultura o a la indústria (200). Aquesta opinió concorda amb la de Ramon Lozano de Dou de Cervera que el 1809 afirmava: "Gran parte del atraso que padeció Castilla se ha atribuido a que dando los juros siete por ciento se desvió a ellos el dinero, que debía emplearse en el adelantamiento de agricultura, artes practicas y comercio. Por la misma razon perjudicó el rédito del dinero a censo en cinco por ciento y en todas partes, pero especialmente en Cataluña desde la rebaja del cinco al tres por ciento ha sido rapidísimo el progreso de la industria" (201). Però a Castella la rebaixa havia estat anterior i la prosperitat no s'havia produït.

Giralt creu que una conseqüència de la reducció fou la decadència de la institució a excepció potser de les comunitats religioses i la recerca d'altres sortides pel capital (202). Caldria estudiar casos concrets com ha fet Torras sobre el Padró per clarificar el problema.

Al Bages és probable que es produís el que ha assenyalat Giralt. L'evolució del capital total invertit a censal per la Seu de Manresa fou el se-

güent:

<u>Any</u>	<u>Capital</u>	<u>Índex</u>	<u>Índex en cadena</u>
1712	121719,8 ll.	100,-	100,-
1720	147615,5 ll.	121,3	121,3
1730	167518,1 ll.	137,6	113,5
1740	219161,1 ll.	180,1	130,8
1750	252763,- ll.	207,7	115,3
1760	281547,5 ll.	231,3	111,4
1770	303515,9 ll.	249,4	107,8
1780	315009,4 ll.	258,8	103,8
1790	332233,6 ll.	272,9	105,5
1800	350964,6 ll.	288,3	105,6

D'aquestes dades es desprèn que el tall de 1750 no significà pas disminuir el capital, sinó tot el contrari. A llarg termini el creixement s'alentí; en quaranta anys el capital s'havia doblat i en cinquanta encara no s'havia multiplicat per tres, en xifres absolutes de 1712 a 1750 s'incrementà el capital en 130000 ll. i fins a 1800 no arriba a les 100000. Disminució de ritme però no sabem si solament degut a la reducció d'interès.

Un altre element que pot complementar aquesta anàlisi és la inversió de capitals en terres per la Seu:

<u>Any</u>	<u>Compres</u>	<u>Capital</u>
Fins a 1720	7	8062 ll. 17 s.
1721-1730	5	7199 ll. 18 s.
1731-1740	17	25528 ll. 7 s.
1741-1750	8	14442 ll. 3 s.
1751-1760	3	2980 ll. 19 s. (*)
1761-1770	7	3564 ll. 15 s.
1771-1780	3	1600 ll. (*)
1781-1790	3	3500 ll.
1791-1800	1	231 ll. 18 s.

(*) Una compra no consta preu.

La màxima inversió de capitals en terres no és com es podia esperar a partir de 1750, a conseqüència de la reducció de l'interès dels censals, sinó en les dècades 1730-1740 i 1740-1750 que -molt per damunt de la resta s'arriba a 25528 ll. i 14442 ll., les altres dècades no s'arriba a 10000 ll. Més aviat sembla que la reducció de l'interès forçava a invertir el capital en censals per refer el volum de renda anterior (203).

En aquesta institució eclesiàstica, la reducció de l'interès no va afectar el seu volum de censals sinó que va continuar augmentant-lo al mateix temps que reduïa el volum d'inversió en terres.

La Causa Pia Vila del Soler que estudiarem al capítol 6, reinvertí pensions en forma de capital per augmentar la renda (204), però els censals

continuaren essent l'eina predominant. A l'Hospital de Sant Andreu, i ho veurem més endavant, els ingressos provinents de les pensions era el més important.

Si deixem de banda les institucions eclesiàstiques, el capital laic invertit en censal al Bages a partir d'alguns inventaris, no va ésser mai important ni abans ni després de la reducció. Alguns exemples així ho indiquen:

		<u>Capital</u>	<u>Pensions</u>
Mas Canals de Montesquiú	1699	1220 ll	6l
Miquel DALMAU Blanquer	1712	1636 ll	81 ll 17 s
Tomas MOLLET Dr. Medicina	1719	2384 ll	119 ll 4 s
Manuel CALCINA Ciutadà Honrat	1734	942 ll	47 ll 2 s
Maurici SOLER, Blanquer	1737	1060 ll	53 ll
Joan Bta. SOLER, Blanquer	1745	291 ll	14 ll 11 s
Agnès PARERA filla de veler	1777	2487 ll 11s	74 ll 12 s
Josep A. SOLER DE LA PLANA ciutadà honrat.	1792	6369 ll 15s 4d	191 ll 1 s 11d

Aquests individus, membres de la burgesia local o de la petita noblesa, tenien poca quantitat de diner invertit a censal si es compara amb la quantitat de terres que posseïen o capital invertit en altres negocis.

Agnès Parera, per exemple, tenia invertit en una companyia de velers 31025 ll 10s (205). Els diners invertits pels Soler de la Plana són una ridícula al costat de 22593 ll 15s. de diner efectiu, 7500 ll invertides en companyies i una capacitat d'embotar vi a l'any de 1181 carques de vi (206).

Caldria aprofundir a partir d'exemples concrets la incidència de la reducció però a partir de les dades aportades veiem que afectà poc a les institucions eclesiàstiques estudiades. El capital privat, en canvi, ja tenia d'entrada pocs diners invertits en aquests tipus de préstecs que representava un caracter marginal dels seus ingressos. El canvi en el mecanisme del préstec es produiria ben entrat el segle XIX amb la substitució dels censals pels deutoris.

-La hipoteca. El préstec de diners veuria garantit sempre per una hipoteca que podrà ésser general sobre tots els béns o una finca en particular. El caracter general era més ambigü i podia permetre augmentar l'endeutament amb els altres prestadors sense saber-ne. El 1770, de 45 creacions de censal, 41 obliquen tots els béns (el 91,1% dels casos), mentre que en quatre ocasions s'hipoteca una peça en concret.

La tendència i millora de la garantia pel prestador fou de concretar la hipoteca en una finca concreta. El 1850, els 16 censals creats hipotequen

una peça de terra o una casa. L'evolució en aquest sentit és clara (207).

-Els fiadors. Simplement garantien el préstec. Si el principal o el que havia rebut els diners no pagava se n'havien de fer càrrec els fiadors o fermances. Aquest problema es plantejà entre Josep Santamaria, pagès de Súria que no podia pagar i les dues fermances, Jaume Vilella i Aleix Pla que, a falta de béns d'aquell, havien de pagar les pensions (208). Anava lligat però als béns que posseïa el censatari si eren suficients o no per cobrir el préstec.

A vegades però, es firmava com a fiador i a continuació es redactava una altra escriptura en què el censatari es comprometia a lluir el préstec a un temps determinat i/o treure indemne al fiador de la firma (209). Al Bages aquest tipus d'escriptures no abunden però se'n troben algunes. Jaume Puig, pagès de Mura que havia firmat com a fermaça per Jaume Soler, pagès i hereu del Mas Soler de Mura, ho havia fet amb la reconeixença de que en Soler quitaria el censal en el termini de quatre anys i si no ho feia li donaria 10 Q. de terra per rompre del mas i el censal se l'encarregaria en Puig (210).

-El pacte de millora. Si els eufemismes lingüístics havien desdibuixat el censal com a préstec, la clàusula del pacte de millora acabava amb la pretesa capacitat del censatari de retornar els diners quan volgués. Consistia en pactar que en un nombre determinat d'anys, el censatari milloraria la seguretat del censal amb la hipoteca de noves finques o amb l'augment del nombre de fiadors. Si no ho feia havia de pagar una multa que equivalia al capital del censal, és a dir, és llua. Es convertia així en un préstec a curt termini (211).

El 1770, el pacte de millora estava totalment generalitzat:

	<u>Censals</u>	<u>%</u>
-Millorar hipoteca	2	4,4
-Millorar hipoteca dins 3 anys	18	40,-
-Millorar hipoteca dins 4 anys	17	37,8
-Millorar hipoteca dins 10 anys	1	0,2
-No consta	7	15,6
	<hr/>	<hr/>
	45	100,-

La millora s'havia de fer al cap de tres o quatre anys, en el 77,8 % dels casos. El 1850, les 16 creacions pacten millora en 12 ocasions (2 a 2 anys, 4 a 3 anys, 4 a 4 anys i 2 a 5 anys).

Cal preguntar-se sobre l'aplicació pràctica d'aquesta clàusula. En els protocols de 1770 i altres documents hi ha referències a la necessitat de

complir-la:

-Joan Cases, pagès de Manresa va crear a favor de la vídua de Magí Vi-lar i Font, ciutadà honrat, un censal de 975 ll. de capital i 29 ll. 5s. de pensió l'any 1761. Es comprometeren a millorar-lo en un termini de tres anys. Havien passat vuit anys i per això, mitjançant la justícia, requerien el compliment de la clàusula o el pagament de la multa (212).

-Joan Vilatersana, pagès, hereu del Mas Oms de Monistrol de Calders, havia creat un censal a Antoni Planell i Pahissa, pagès de Mura, de 1095 ll. i 32 ll. 18s. de pensió amb la clàusula de millora de les hipoteques i fiances dins dos anys, la qual cosa no havia realitzat i es requeria que ho fes o que pagués la multa (lluïció del censal) (213).

El pacte de millora era una amenaça pels censataris i la clàusula neces-sària per convertir un préstec de durada indefinida en un préstec a curt termini. Per un petit pagès o un artesà, era difícil augmentar la hipoteca o les fermances que demanava el prestador, perquè tenia pocs béns i, de-riuat d'això, li costava trobar nous fiadors.

A/ Els censalistes.

Estudiarem tres aspectes: per una banda els grups socials que deixen di-ners a censal, per l'altra, la importància de les pensions sobre la renda total d'aquests grups, i en darrer lloc, l'origen del capital deixat a cen-sal.

El censal era un instrument jurídic utilitzat per tots els grups socials. La forma més típica i la més generalitzada consistia en el préstec dels di-ners; altres, més sofisticades, consistien en la conversió d'un deute o d'un preu en capital que produeix una renda o censal. Aquesta versatilitat obli-ga a relativitzar algunes creacions de censal.

En línies generals, a la segona meitat del XVIII i primera meitat del XIX, el censalista més important és l'església i totes les institucions que al seu voltant es desenvolupen (beneficis eclesiàstics, Causes Pies, Confra-ries, Hospitals etc.), a continuació molt allunyats, cal situar els altres grups socials benestants, ciutadans honrats, burgesia urbana i hisendats rurals. Cal remarcar que és gairebé un monopoli eclesiàstic (214). Algun autor l'ha classificat de "banc de crèdit de l'època" (215).

Els eclesiàstics formaven part de la classe dominant bagenca, garantien

l'alienació ideològica i participaven de l'extracció d'excedent, que no passava per la propietat de la terra, sinó per la seva qualitat de prestadors

En el capítol següent veurem els lligams de parentiu i la contribució a la seva reproducció.

Des d'aquesta perspectiva la renda derivada dels censals de les institucions eclesiàstiques ocupava una part important i caldria demanar als historiadors més interès pel concepte "censal" a l'hora de definir els ingressos eclesiàstics, a vegades diluït en altres apartats (216.).

Alguns exemples d'altres indrets i després del Bages, mostren clarament aquesta importància:

-Un Memorial del braç eclesiàstic el 1716 deia: "convirtiendlo la mayor parte de sus rentas en censos y censales que se perciben de los seglares" (217).

-En el període 1805-1816, a la Diòcesi de Barcelona, els censals significaven el 43,5 %. Eren el primer ingrés seguit dels delmes amb el 34,3 % (218).

-Al País Basc, pel clergat regular de Lequeitio, els censals suposaven el 1801 el 43,1 % dels ingressos i a Motrico, el 1779, el 57,7 % (219).

-Pels convents barcelonins, l'estudi d'E. Badosa aporta dades interessants sobre els ingressos que significaven els censals per a aquells:

.Vall Hebron:	1757-1761	39 %	/	1829-1833	30 %
.Agustins calçats:	1794-1798	27 %	/	1814-1818	21 %
.Jonqueres:	1838	36 %	/	1855	32 % (220)

L'ingrés significava la tercera part de la renda d'aquests convents.

Al Bages podem centrar-nos en tres exemples: la Seu de Manresa, l'Hospital de St. Andreu i St. Benet de Bages.

Coneixem els ingressos de la Seu de Manresa l'any 1841, en un estat que es realitzà per definir el que estava subjecte a desamortització i el que no ho estava. Per aquest motiu pot ésser que no reculli fidelment la realitat (221). Les entrades de les Quotidianes Distribucions i del Cabildo es recullen en el quadre 5.30

El quadre presenta alguns problemes interpretatius. En els censals de les Quotidianes es declara un ingrés corrent, pensions endarrerides i pensions incobrables. El segon capítol dels censals de les Quotidianes, el més important dins dels censals, no creiem que es refereixi a pensions acumulades perquè aleshores no donaria el capital total invertit, sinó simplement el total dels endarreriments, per altra banda un balanç dels ingressos anuals

QUADRE 5.30
Ingressos de la Seu de Manresa el 1841.

QUOTIDIANES DISTRIBUCIONS			
CONCEPTE	CAPITAL	RENDA	%
Lloguers de cases		2629 rals	2,3
Terres		24237 rals	20,9
Censals	352000	10560 rals	9,1
Pensions endarrerides	2515200	75460 rals	65,-
Pensions incobrables	106666	3200 rals	2,8
TOTAL		116086 rals	
CABILDO			
Lloguers de cases		1336 rals	20,2
Terres		960 rals	14,5
Censals		4305 rals	65,2
TOTAL		6601 rals	

teòrics no hauria d'incorporar els diners que es debien d'altres exercicis.

Els censals, doncs, eren l'ingrés més important de les Quotidianes (el 76,9 %) i del Cabildo (65,2 %), dades que confirmen la importància dels censals en les institucions eclesiàstiques.

A St. Benet de Bages, en canvi, els censos i censals tenien una importància insignificant en el primer terç del segle XIX. El quadre 5.1 recull els ingressos i el quinquenni ^{que} assoleix el màxim percentatge es situa en el 2,4 %, el 1801-1805 i el 1820-1824. Eren molt més importants els ingressos procedents dels delmes.

A l'Hospital de St. Andreu de Manresa en canvi, els censals eren un ingrés fonamental (Quadre 5.31), significaven el 54,5 % del total anual i 47233 ll. de capital invertit a censal (222).

QUADRE 5.31
Ingressos de l'Hospital de St. Andreu de Manresa el 1834.

CONCEPTE	CAPITAL	RENDA	%
Terres		893 ll.10s.	34,4
120 censals	47233 ll.4s.	1416 ll.19s.11d.	54,5
Rifa de porcs		150 ll.	5,7
Almoines		90 ll.10s.	3,5
Part de les rendes d'un benefici per cuidar els malalts.		50 ll.	1,9
TOTAL		2600 ll.19s.11d.	

Els beneficis eclesiàstics, que estudiarem en el capítol següent, es mantien també a base d'invertir el capital en censals, igual que les Causes Pies. D'aquesta manera els censataris contribuïen de forma directa a mantenir

els fills segons de les classes dominants. En el llibre dels lloquers i censos del Mas Vila del Soler d'Artés de la segona meitat del segle XIX, estan anotades les "escriptures del benefici" que afavoria un capellà de la família. El capital era de 1755 ll. 10s. i estava deixat en 23 censals, el darrer dels quals havia estat creat l'any 1872, força després que l'any 1859 la família haqués aconseguit l'exempció de la desamortització (223). I hem escollit aquest exemple per a la pervivència íntegra de la institució. A Sallent, els censals eren la forma d'obtenir una renda per a mantenir els beneficiats i Canales assenyala també el mateix fenomen per la Diòcesi de Barcelona (224).

Els censals eren també la fórmula que permetia el manteniment de determinats rituals religiosos com a Sallent que es mantenien cercles de ciris davant de cada altar a partir de rendes d'alguns censals (225). I tenim notícia d'algunes confraries que part dels seus ingressos provenien també de pensions de censals (226).

Finalment, els censalistes dels censals creats l'any 1770 foren els següents:

-Beneficis eclesiàstics	6
-Comunitat de Preveres	13
-Causes Pies	5
-Rectors de poble	12
-La Seu de Manresa	2
-Administradors Capella de Valldaura	1
-Administradors Hospital d'Artés	1
-Convent de St. Francesc	1
-Confraria de St. Nicolau	1
-Pagesos	3

Dels 45 censals, 42 (el 93,3 %) eren creats per institucions vinculades a l'Església i solament tres per laics, en aquest cas pagesos.

Si fem la mateixa anàlisi de les 48 lluçions i qui foren els receptors del capital tornat, la composició era la següent:

-Beneficis eclesiàstics	2
-Comunitats de Preveres	5
-Rectors	4
-Convents	4
-Causa Pia	3
-Paborde de la Seu	13
-Administradors de l'Hospital	3
-Administradors Capella de Valldaura	1
-Administradors Confraria de Sta. Anna	1
-Doctor en Drets	3
-Pagesos	4
-Cirugià	1
-Paraire	1

-Ciutadà honrat 2
-Teixidor de lli 1

En aquest cas, de 48, 36 (el 75 %) estaven vinculats a institucions eclesiàstiques i la resta a grups benestants de la societat baqenca.

A partir d'aquest recull de dades podem afirmar que fonamentalment les institucions eclesiàstiques utilitzaven el censal com a mecanisme d'obtenció d'ingressos, en definitiva una extracció de renda a altres grups socials.

Els censals no eren exclusius dels eclesiàstics. Cal valorar el pes que aquells tenien en els laics. S'haurien de fer estudis a partir de documentació privada per resseguir tota l'evolució o un buidatge exhaustiu a partir d'inventaris en els protocols notariais. A nivell d'aproximació hem intentat analitzar el fenomen a partir d'alguns d'aquests inventaris.

-El Mas Canals de Montesquiú de St. Joan de Vilatorrada tenia el 1699, 10 censals creats amb un capital de 1220 ll. que proporcionaven 61 ll. anuals de pensió (227).

-Miquel Dalmau, blanquer, membre de la burgesia manresana, tenia el 1712, 19 censals creats, amb un capital de 1662 ll. i 83 ll. 2s. de pensions anuals. Per contrastar amb aquesta quantitat posseïa 2485 ll. 16 s. en efectiu, 1013 ll. 15s. 7d. que diversos sabaters de Berga, Solsona, Sallent i Igualada li devien; posseïa abundants objectes d'or i plata, 34,5 jornals de terra entre regadiu i vinya, cases, hort i una adoberia al Torrent Mirabile, on desenvolupava el seu ofici (228).

-Tomàs Mòllet, Dr. en medicina, un blanquer que havia escalat socialment a la categoria d'artistes, tenia el 1719, 24 censals creats per un capital de 2384 ll. que redituava 119 ll. 4s. a l'any. Tenia 26,5 jornals de terra, era propietari del mas Mollet, de diverses cases i una adoberia al raval de Valldaura (229).

-Emmanuel Calcina, ciutadà honrat, tenia el 1734, 942 ll. deixades a 13 censataris. Quantitat molt minsa si ho comparem amb la propietat de tres masos (Graell, Corrons i Pladesans a Salelles i St. Salvador de Guardiola), 7 jornals de regadiu a Manresa, 67 jornals de vinya a la cinquena part de fruits i una capacitat d'emmagatzemar vi de 180,5 cargues (230).

-Maurici Soler, blanquer del raval de St. Andreu, tenia creats 6 censals que suposaven 1060 ll. invertides en préstecs. A més posseïa, 9 j. de regadiu, 14 l. de vinya, el Mas Junyent de Camps, un molí polvorer a la vora del Cardener i una adoberia (231).

-Joan Baptista Soler, blanquer, el pare d'un dels velers més importants de Manresa, tenia creats el 1745, 3 censals de capital total 291 ll. Els

seus negocis estaven en altres activitats: seda, aiguardent, comerç de vi (232).

-El Mag. Sr. Joan Rou i de Pedrals, ciutadà honrat, domiciliat a Manresa, en el seu inventari de l'any 1765 no cita cap censal. És en canvi, propietari de terres sobretot (233).

-Joan March, botiguer, prenia inventari el 1777 dels béns de la seva muller Agnès Parera, filla d'un blanquer i pubilla. S'especifiquen 21 censals que signifiquen un capital de 2487 ll. lls. Contrasta amb aquesta quantitat, no solament les peces de terra i cases que aquella aportà, sinó que tenia invertit 34118 ll. amb una Cia. que formaven Magí Oms i Francesc Ignasi Oms, velers i retiraren 31025 ll. de la Cia. que el pare de l'Agnès formava amb Josep Soler, Josep Sacristà, Joan Suanya i Pau Sacristà. Com es veu les quantitats deixades a censal eren irrisòries (234).

-A l'inventari del Magn. Josep Argullol i Vidal, ciutadà honrat i domiciliat a Manresa, un dels individus de la petita noblesa local més importants, no hi ha cap referència a diners deixats a censal (235).

-Josep Antoni Soler de la Plana, un altre dels petits nobles locals importants, sabem pel seu inventari que tenia 6369 ll. deixades a censal, i alhora 7500 ll. invertides en diverses Cies., 22593 ll. 15s. en efectiu, 8 masos a diversos indrets, cases i terres a Manresa i l'element que sintetitza el seu poder econòmic, 52 bótes que podien emmagatzemar 1181 cargues de vi (236).

La conclusió que es desprèn de tots els casos és idèntica: els censals tenen en aquests grups socials molt poca importància al costat de les terres o de l'activitat industrial. Tal vegada, els inventaris no permeten copsar-ho, foren més importants a la primera meitat del segle XVIII i la reducció de l'interès i la dinàmica econòmica que proporcionava més beneficis en altres sectors, convertí, per aquests grups, la pràctica dels préstecs a censal en marginal.

B/ Els censataris.

Els estudiarem a partir dels creats l'any 1770 i 1850, i a partir del llibre Mestre de la Seu.

Els 45 censals creats l'any 1770 es repartiren entre les següents professions:

-Pagès	25
<u>-Artesans</u>	
.veler	6
.teixidor de llana	1
.teixidor de lli	1
.paraire	4
.clavetaire	1
.encepador	1
.mestre de cases	1
<u>-Altres</u>	
.comerciants	2
.apotecari	1
.vídua	1

El 55,6 % són pagesos i el 33,3 % artesans, especialment del tèxtil. El 1850 de 16, 10 -el 62,5 %- foren creats a pagesos. Aquestes dades mostren una situació contraposada als censalistes, els principals censataris són els pagesos i artesans.

El quadre 5.32 recull a doble entrada els censals creats a la Seu de 1713 a 1876 per professions i àrees geogràfiques. Si analitzem els totals, el 34,3% foren creats als pagesos (caldría afegir-hi 2,5% de pagesos amb mas), el 22,2% a artesans, el 13,8% a artesans del tèxtil, segueixen els desconeguts amb un 10,2% i després els comerciants, 8,5%. Si comparem amb la columna del capital que aquests grups han rebut de la Seu a censal es copsa una asimetria a favor d'alguns grups. Els comerciants, per exemple, el 8,5% dels censals signifiquen el 13,6% del capital o el 2,4% creats a la petita noblesa signifiquen el 8,3% del capital; en canvi el 22,2% foren creats als artesans i equival a l'11,4% del capital o els pagesos que guarden una relació de 34,4%/ 29,5% al contrari dels que tenen mas 2,5%/ 5,8%.

En tot el quadre apareix aquesta característica que es pot sintetitzar dient que els grups socials que ocupen el lloc més baix a l'escala social són majoritàriament els que reben més diners a censal però en petites quantitats, en canvi, pagesos de mas, comerciants i petita noblesa, en firmen pocs com a censataris però solen ésser de quantitats considerablement més elevades.

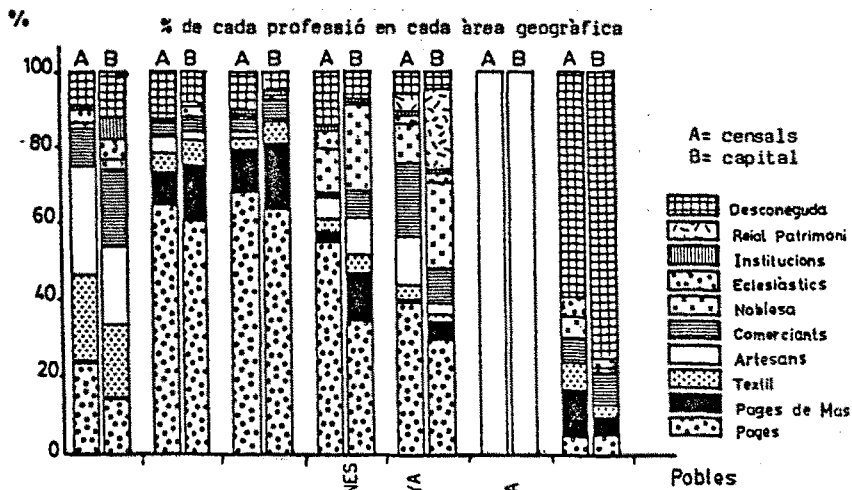
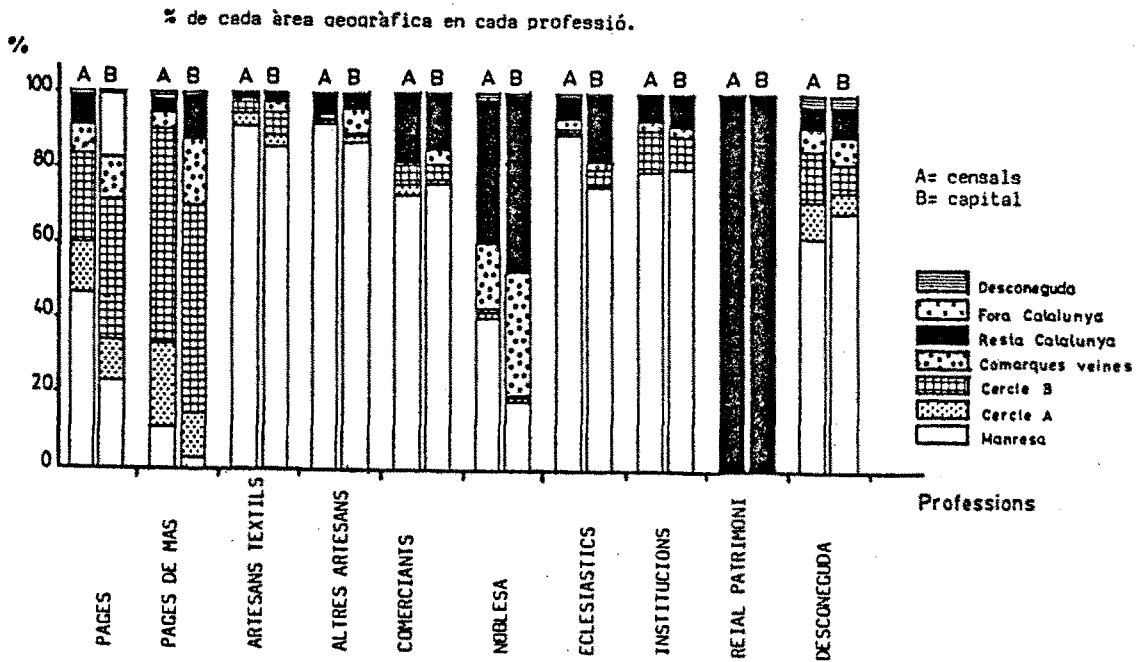
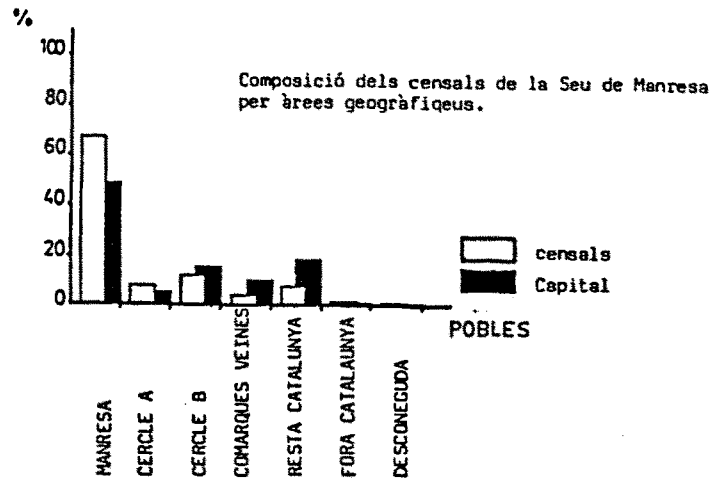
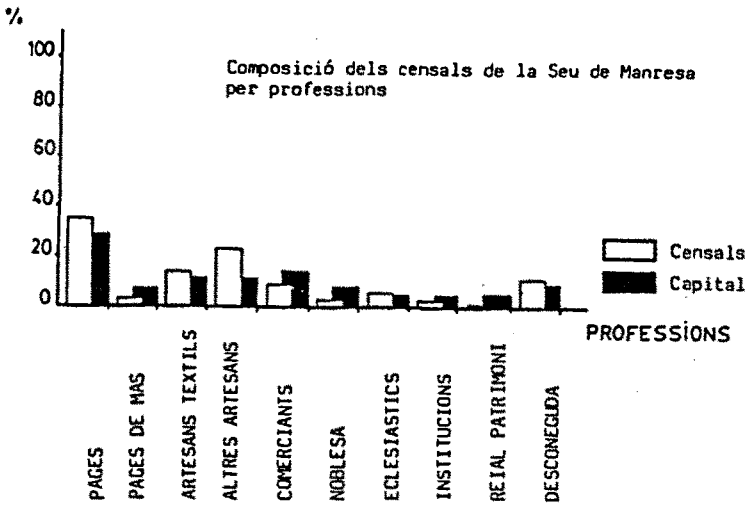
Si analitzem el quadre pels totals segons àrees geogràfiques, a Manresa ciutat és d'on són el 67,8% dels censataris, un 7,5% cercle A que equival als pobles i parròquies de la rodalia més immediata, un 12,7% del cercle B o la resta de la comarca, un 3,7% de comarques veïnes. un 7,5% de la resta de Catalunya i un 0,6% de desconeguts (237). El quadre 5.33 recull

PROFESSIO	MANERSA		CERCLES A		CERCLES B		COMARQUES VEÏNES																	
	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)												
PAGES	447	23,5	46,4	59514,5	14,1	23,5	135	64,-	14,-	20222,3	60,3	11,1	240	67,2	24,9	85775,8	63,8	33,9	58	55,2	6,-	32016,4	36,5	12,7
PAGES DE MAS	7	0,4	9,9	1000,-	0,2	2,-	16	7,6	22,5	6909,5	14,9	13,8	40	11,2	56,3	26705,8	19,9	53,4	3	2,9	4,2	9700,-	11,1	19,4
ART. TEXTILS	351	18,5	90,5	85089,3	20,2	85,8	12	5,7	3,1	3223,6	6,9	3,3	13	3,6	3,4	5429,3	4,-	5,5	4	3,8	1,-	2850,-	3,3	2,9
ARTESANS ALTRES	576	30,3	92,8	84453,1	20,-	86,7	9	4,3	1,5	1275,-	2,7	1,3	5	1,4	0,8	731,-	0,5	0,8	7	6,7	1,1	6850,-	7,8	7,-
COMERCiants	174	9,2	73,1	86067,-	20,4	73,8	8	3,8	3,4	1912,-	4,1	1,6	13	3,6	5,5	6025,9	4,5	5,2	2	1,9	0,8	5375,-	6,1	4,6
NOBLESA	27	1,4	40,9	12760,8	3,-	17,9	1	0,5	1,5	1028,3	2,2	1,4	1	0,3	1,5	150,-	0,1	0,2	12	11,4	18,2	22622,-	25,8	31,7
ECLÉSIASTICS	105	5,5	88,2	23512,6	5,6	75,8	1	0,5	0,8	140,-	0,3	0,5	1	0,3	0,8	1000,-	0,7	3,2	3	2,9	2,5	423,-	0,5	1,4
INSTITUCIONS	35	1,8	79,6	17830,8	4,2	81,8	-	-	-	-	-	-	5	1,4	11,4	1535,-	1,1	7,-	1	1,-	2,3	800,-	0,9	3,7
REAL PATRIMONI	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DESCONEGUDA	180	9,5	63,2	51552,6	12,2	64,2	29	13,7	10,2	3948,4	8,5	4,9	39	10,9	13,7	7036,3	5,2	8,8	15	14,3	5,3	7111,4	8,1	8,9
TOTAL	1902	100,-	67,8	421780,7	100	49,3	211	100	7,5	46459,1	100	5,4	357	100	12,7	134389,1	100	15,7	105	100	3,7	87777,8	100	10,3

PROFESSIO	RESTA. CATALUNYA		FORA CATALUNYA		DESCONEGUDA		TOTAL														
	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)	CENS. (1)	(2)	EXTENSIO (3)	(4)					
PAGES	82	39,1	8,5	47255,3	29,2	18,7	-	-	-	1	5,9	0,1	200,-	5,4	0,1	963	34,3	100	252784,3	29,5	100
PAGES DE MAS	3	1,4	4,2	5525,-	3,4	11,1	-	-	-	2	11,8	2,8	150,-	4,-	0,3	71	2,5	100	49990,3	5,8	100
ART. TEXTILS	7	3,3	1,8	2455,2	1,5	2,5	-	-	-	1	5,9	0,3	100,-	2,7	0,1	388	13,8	100	99177,4	11,6	100
ARTESANS ALTRES	22	10,5	3,5	4065,-	2,5	4,2	2	100	0,3	90,-	100	0,1	-	-	-	621	22,2	100	97464,1	11,4	100
COMERCiants	40	19,1	16,8	16891,6	10,5	14,5	-	-	-	1	5,9	0,4	335,-	9,-	0,3	238	8,5	100	116606,5	13,6	100
NOBLESA	24	11,4	36,4	34727,5	21,5	48,7	-	-	-	1	5,9	1,5	60,-	1,6	0,1	66	2,4	100	71348,6	8,3	100
ECLÉSIASTICS	8	3,8	6,7	5831,7	3,6	18,8	-	-	-	1	5,9	0,8	100,-	2,7	0,3	119	4,2	100	31007,3	3,6	100
INSTITUCIONS	3	1,4	6,8	1629,-	1,-	7,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44	1,6	100	21794,8	2,6	100
REAL PATRIMONI	9	4,3	100	35431,6	21,9	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	0,3	100	35431,6	4,1	100
DESCONEGUDA	12	5,7	4,2	7879,8	4,9	9,8	-	-	-	10	58,8	3,5	2782,9	74,7	3,5	285	10,2	100	80311,4	9,4	100
TOTAL	210	100	7,5	161691,7	100	18,9	2	100	0,1	90,-	100	0,1	3727,9	100	0,4	2804	100	100	855916,3	100	100

(1) sobre el total de censals per àrea geogràfica
 (2) % sobre el total de censals per professió
 (3) % sobre el total de censals per àrea geogràfica
 (4) % sobre el total de censals per professió

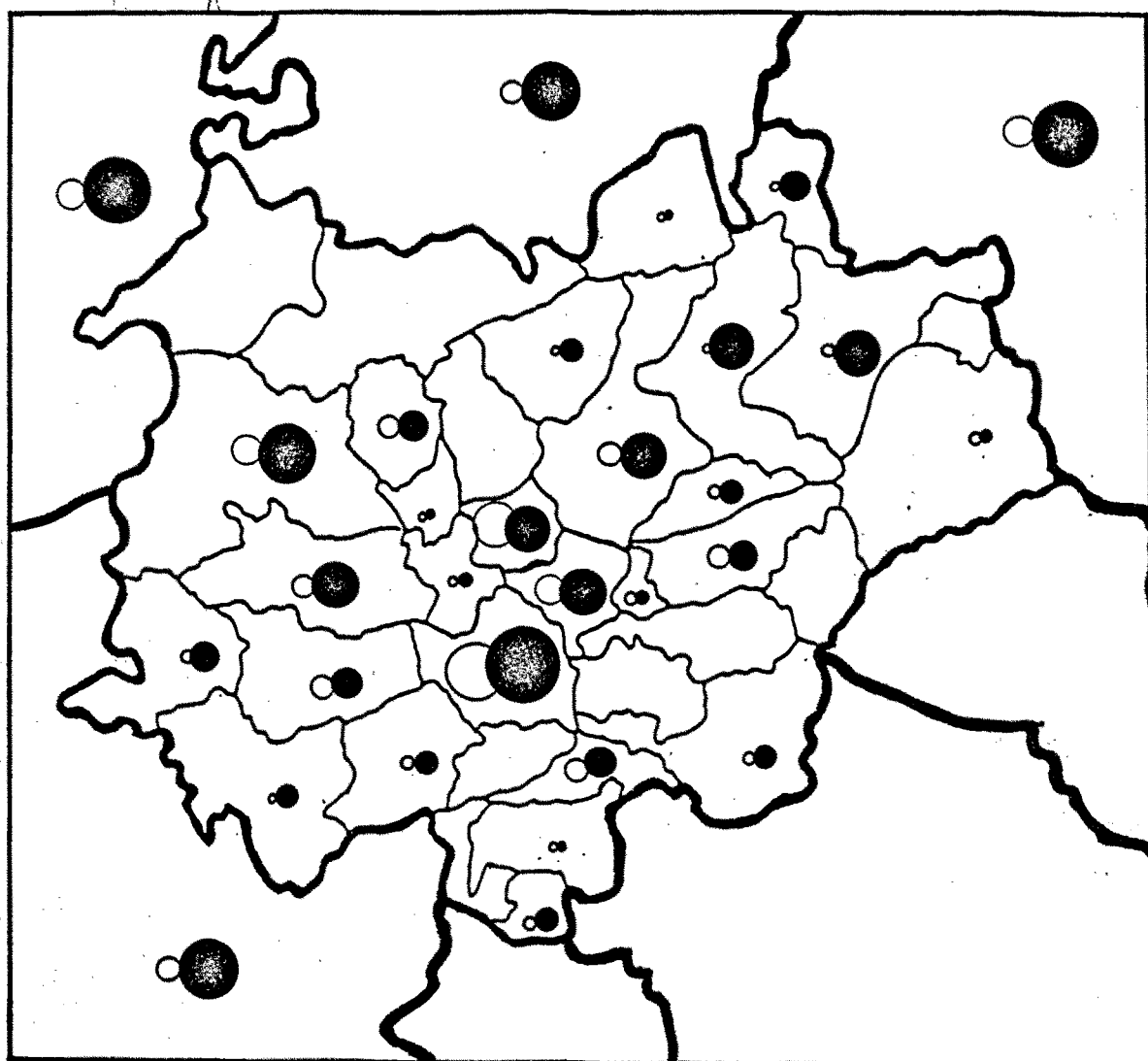

Censataris de la Seu de Empirera per pobles i professions (1711-1876)

POBLE	PAGES		PAGES DE MAS		ART. TEXTILS		ALIBRES ARTISANS		COMERCANTS		NOBRESA		ECLESIASTICS		INSTITUCIONS		DESCRIBIDA		TOTAL		
	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	CENS.	CAPITAL	
BARRESA	147	59514,5	7	1000,-	351	85089,3	576	84453,1	174	86067,-	27	12760,8	105	23512,6	35	17830,8	180	51552,6	1902	42170,7	
ILADECAVALLS	9	942,-	5	3950,-	1	60,-					1	1028,3	1	140,-			3	500,-	5	2,4	
AVARQUES	16	426,6	4	517,-	1	200,-											1	40,-	13	6,2	
CAJADELL	30	8031,9	2	200,-	11	3163,6	9	1275,-	8	1912,-							12	1352,9	22	10,4	
ST. FRUITOS	42	7132,-	1	62,5													10	1705,5	45	21,3	
SARPIENOR	24	4420,-	2	180,-													3	350,-	81	35,4	
ST. VICENÇ C.	8	1135,-	2	300,-															29	13,7	
ST. MARTI TOR	6	2092,8																	10	4,7	
SALELLS	135	28022,3	16	6909,5	12	3223,6	9	1275,-	8	1912,-	1	1028,3	1	140,-			29	3948,4	6	2,8	
TOTAL CERCLE	240	85775,8	40	26705,8	13	5429,3	5	731,-	13	6025,9	1	150,-	1	1000,-	5	1535,-	39	7036,3	357	1,1	
TOIA	3	500,-	1	200,-	1	200,-											3	135,9	11	3,1	
T. FEU S.	1	1680,-	3	502,6													2	451,7	8	2,2	
ALIBERS	18	1856,-	2	200,-	4	1460,-	1	52,-	2	1300,-	1	150,-					1	30,-	22	6,2	
ALLEST	23	983,6	4	1460,-													6	1760,-	37	10,4	
ST. SALV. G.	9	1320,5	1	100,-													1	550,-	10	2,8	
URA	14	2409,-	5	7480,-													1	550,-	18	5,-	
VINYO	5	6985,-	2	480,-													2	200,-	10	2,8	
GULLAR	16	6760,-	2	2070,-													2	200,-	19	5,3	
ST. MATEU B.	27	6529,2	5	8853,3													5	151,-	32	9,-	
URIA	15	3170,-	4	4147,-													5	357,-	28	7,8	
ASTELLADRAL	11	1762,4	15	2315,7													2	300,-	18	5,-	
ST. N. OLO	5	4014,-	3	2315,7													3	224,-	20	5,6	
ASTELLATALLAT	29	8916,5															3	224,-	29	8,1	
ONOLLOSA	21	5671,7															2	80,-	28	7,8	
ASTELLIBELL	3	771,-															1	80,-	4	1,1	
ALSABENY	3	675,-	2	254,-	1	200,-	1	100,-	1	41,-							2	1050,-	7	2,-	
ROCS	5	736,5	1	605,8													1	600,-	13	3,6	
ARGANELL	15	2476,-	1	1166,7													6	1046,7	16	4,5	
CHRISTEOL M.	3	132,-															1	800,-	11	3,1	
ALLIUS	8	450,-															1	70,-	3	0,8	
ASTELLFOLLIT	3	2635,-															1	70,-	9	2,5	
AIA	3	520,-																	4	1,1	
TOTAL CERCLE	240	85775,8	40	26705,8	13	5429,3	5	731,-	13	6025,9	1	150,-	1	1000,-	5	1535,-	39	7036,3	357	1,1	
ARGUEDÀ	8	9523,7	1	9000,-	1	400,-	1	400,-	1	450,-	8	937,-	1	200,-			4	1590,-	23	21,9	
OLSONES	40	16416,-	1	100,-	1	200,-	2	150,-	1	4925,-	1	8925,-	1	200,-			6	3950,-	53	50,5	
VOIA	10	6076,7	1	600,-	3	2680,-	4	6300,-	3	4300,-	3	4300,-	2	223,-			5	1571,4	29	27,6	
TAL	58	32016,4	3	9700,-	4	2880,-	7	6850,-	2	5375,-	12	22622,-	3	423,-			15	7111,4	105	10,5	
ARCELONA (4)	17	3046,-	2	5465,-	3	263,5	10	1698,3	19	10365,-	21	27527,5	6	5701,7	2	1529,-	8	4698,8	97	46,2	
SOMA	45	30970,3	1	60,-	2	680,-	4	586,7	1	100,-	1	1200,-	1	30,-			1	100,-	56	26,7	
FRONA	2	1088,-															1	24,-	12	5,7	
LEIDA	15	11311,-															2	3057,-	37	17,6	
IRRAGONA	3	840,-															3	346,-	8	1,8	
TAL	82	47255,3	3	5925,-	7	2455,2	22	4045,-	40	16981,6	24	34727,5	8	5931,7	3	1629,-	12	7879,8	210	1,7	
URA CATALUNYA																			2	90,-	
ISCONEGUDA	1	200,-	2	150,-	1	100,-			1	335,-	1	60,-	1	100,-			10	2782,9	17	3127,9	
TAL GENERAL	963	252784,3	71	49990,3	398	99177,4	621	97464,1	238	116606,5	66	71348,6	119	31007,3	44	21794,8	285	70311,4	2804	1,4	855916,3

(1) El capital sempre va donat en lliures.
 (2) % sobre els censals totals del grup
 (3) % sobre el capital total del grup
 (4) Cal afegir 9 censals/ 39431,6 ll. del Reial Patrimoni. En el total hi és nummat.

CENSITARIS I CAPITALS DE LA SEU DE MANRESA (1713-1876)

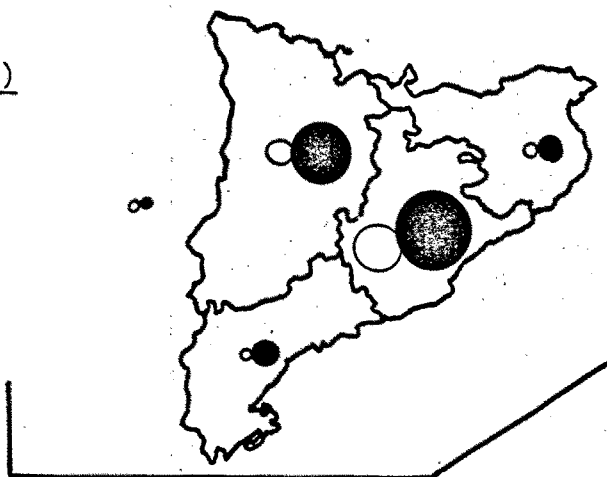

Nº Censals

- 0 a 10
- 11 a 20
- 21 a 40
- 41 a 80
- 81 a 100
- + de 100

Capital (en ll.)

- 0 a 1000
- 1000 a 2000
- 2000 a 4000
- 4000 a 8000
- 8000 a 16000
- 16000 a 32000
- 32000 a 64000
- + 64000

la residència dels censataris de la Seu a partir del qual hem definit aquesta classificació. En la relació amb el capital es produeix un fenomen similar a l'esmentat anteriorment sobretot a l'apartat "Resta de Catalunya" en el qual el capital és el 18,9% del total i els censataris el 7,5%. Petita noblesa, eclesiàstic, Reial Patrimoni (238) per la mateixa explicació abans esmentada deuen molt més capital, i resideixen fora de Manresa.

Volem apuntar altres notes sobre el quadre 5.32. A Manresa hi resideixen el 67,8% dels censataris però curiosament per dessota d'aquesta mitjana hi queden els pagesos i la noblesa. Els censataris pagesos viuen bona part d'ells -tant amb mas com sense- a les rodalies de la ciutat, la noblesa, en canvi la trobem a les comarques veïnes o a la resta de Catalunya. En canvi artesans tèxtils i la resta d'artesans són majoritàriament manresans -el més del 90% del total-, així com els eclesiàstics 88,2% i els comerciants 73,1%.

QUADRE 5.34

Censals creats i famílies censatàries a la seu de Manresa, 1713-1876.

PROFESSIÓ	MANRESA			CERCLE A			CERCLE B			COMARQUES VEÏNES			RESTA CATALUNYA			FORA CATAL.			DESCONEGUDA			TOTAL		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
PAGÈS	447	310	69,4	135	105	77,8	240	162	67,5	58	33	56,9	82	43	52,4	-	-	-	1	1	100,-	963	654	67,9
PAGÈS DE MAS	7	3	42,9	16	9	56,3	40	14	35,-	3	3	100,-	3	2	66,7	-	-	-	2	1	50	71	32	45,1
TÈXTIL	351	228	65,-	12	12	100,-	13	11	84,6	4	4	100,-	7	7	100,-	-	-	-	1	1	100,-	388	263	67,8
ARTESANS	576	350	60,8	9	9	100,-	5	5	100,-	7	6	85,7	22	19	86,4	2	1	50	-	-	-	621	390	62,8
COMERCIANTS	174	89	51,2	8	6	75,-	13	11	84,6	2	2	100,-	40	26	65,-	-	-	-	1	1	100,-	238	135	56,7
NOBLESA	27	8	29,6	1	1	100,-	1	1	100,-	12	5	41,7	24	10	41,7	-	-	-	1	1	100,-	66	26	39,4
ECLESIÀSTICS	105	78	74,3	1	1	100,-	1	1	100,-	3	3	100,-	8	5	62,5	-	-	-	-	-	-	119	89	74,8
INSTITUCIONS	35	11	31,4	-	-	-	5	5	100,-	1	1	100,-	3	2	66,7	-	-	-	-	-	-	44	19	43,2
REIAL PATRIM.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	2	22,2	-	-	-	-	-	-	9	2	22,2
DESCONEGUDA	180	146	81,1	29	26	89,7	39	36	92,3	15	13	86,7	12	11	91,7	-	-	-	10	6	60,-	285	241	84,6
TOTAL	1902	1222	64,3	211	169	80,1	357	246	68,9	105	70	66,7	210	127	60,5	2	1	50	17	12	70,6	2804	1851	66,-

(1) Censals totals per professió i pobles.

(2) Censals per família per professió i pobles.

(3) % (2)/(1)

Els pagesos dels cercles A i B representen més del 60% dels censataris i si hi afegim els pagesos amb mas, arriba al 75%. Proporció totalment diferent a la de Manresa, on tenen més pes els artesans.

Una quantitat important d'aquests censals creats per la Seu va anar a famílies que ja en tenien altres ^{de} creats. Per això i fins on ha estat possible idetinficar-les hem elaborat el quadre 5.34. Recollim els censals creats per professions i àrees geogràfiques a la primera columna, a la segona les

famílies que poseeixen censals de cada professió i la tercera la disminució entre ambdues si considerem la data de la primera columna igual a 100. Observem el total, de 2804 censals hem passat a 1851, és a dir, al 66% de la primera data, per tant correspon 1,51 censals per censatari. La concentració més gran es produeix en la Noblesa (39,4%), Institucions (43,2%), pagès de mas (45,1%) i comerciants (56,7%), per dessota de la mitjana global. Mentre la resta de grups els censals estan escampats en moltes famílies. En aquelles la concentració de risc en uns determinats individus és molt elevat perquè tenien patrimoni suficient per respondre i, en cas de fallida, quedar-se la propietat i assumir els deutes, en canvi els petits suposaven un volum de renda important però era arriscat concentrar el risc perquè els béns totals difícilment ressonien pel capital, pensions degudes i costes de l'execució judicial.

QUADRE 5.35

Censals per família censatària. La Seu de Manresa 1713-1876.

Nº CENSALS	FAMÍLIES	%	CAPITAL	%
1	1357	73,3	438553,4	51,2
2	295	15,9	155186,6	18,1
3	97	5,2	54334,7	6,4
4	56	3,-	58559,7	6,8
5	19	1,-	29772,5	3,5
6	13	0,7	11606,6	1,4
7	6	0,3	30865,7	3,6
8	2	0,1	36166,3	4,2
9	---	---	---	---
10	1	0,05	970,-	0,1
11	1	0,05	2600,-	0,3
12	1	0,05	4550,-	0,5
15	1	0,05	4147,-	0,5
25	1	0,05	16812,8	2,-
35	1	0,05	11791,-	1,4
	1851		855916,3	

El quadre 5.35 recull els censals que posseïa cada família censatària a la Seu de Manresa de 1713 a 1876. De 1851 famílies el 73,3% en tenen un, 295 -el 15,9%- dos, 97 (el 5,2%), tres i 102 (el 5,6% restant) més de tres. Per damunt de 10 sols hi havien 5 famílies. La immensa majoria de famílies sols tenen de la Seu un censal i gairebé el 90% com a molt dos.

A partir d'aquestes dades es pot afirmar que el major nombre de censataris eren pagesos, seguit dels artesans del tèxtil i la resta de l'artesanat. Tant els uns com els altres patien un endeutament estructural vers el grup

social que els explotava, els pagesos de mas i la burgesia que els feia recórrer al préstec per poder subsistir. Però la Seu preferia concentrar el risc en altres grups socials també necessitats de préstecs com la petita noblesa, alguns comerciants o pagesos de mas. En cas de dificultats greus la Seu podia assumir el patrimoni.

Queda finalment alguna referència a les institucions municipals com a censataris. A Sallent a finals del segle XVII eren molt nombrosos els censals que feia l'Ajuntament a la Comunitat de Cardona, al Col·legi de St. Ignasi de Manresa, a la Cort eclesiàstica de Solsona, a l'Hospital de Barcelona, a la Comunitat de Sallent, etc. El 1666, a exemple d'altres municipis, acordaren "destinar els fruits emolumentals, un any a pagar pensions i l'altre a redimir censals, seguint en aquests, no l'ordre d'antiguitat sino l'extracció per sort" (239). És un exemple bagenc però referit al segle XVII.

Segons el Llibre Mestre de la Seu, l'Ajuntament de Manresa tenia carregats de la Seu 25 censals que equivalien a un capital de 16812 ll 16s. Òbviament al marge d'altres censalistes. Per retornar aquest capital l'Ajuntament havia firmat una concòrdia amb la Seu l'any 1721 que consistia en lluir anualment una quantitat de 1000 ll d'algun censal extret a sort. Si sobrepassava aquesta quantitat es guardava el sobrant per l'any vinent. Pel que sembla el sistema va funcionar perquè el 1876 sols en queda un de corrent, i en els altres s'especifica a costat de la data de lluïció "extret a sort" (240).

Caldria resseguir més exemples. D'aquests es dedueixen la importància de l'endeutament a censal de les administracions municipals més aviat típic de la segona meitat del s. XVII que al segle XVIII i amb l'aprofitament de l'augment dels ingressos a partir de l'arrendament dels emoluments del comú, permetia una lluïció progressiva i pactada d'aquells censals. La pregunta sorgeix si en el segle XVIII es van endeutar o com sembla deduir-se del cas de Manresa, no fou així.

Els censals a administracions municipals, des del moment que les pensions són pagades pel comú i els ingressos d'aquest provenen de la imposició municipal per la via normal de l'arrendament d'alguns drets que paquen els ciutadans, es convertien en un mecanisme d'extracció d'excedent a la comunitat pagesa en el seu conjunt i globalment. Part dels recursos col·lectius de la comunitat anaven a altres grups socials prestadors .

C/ La durada i el capital

L'ampli mostrari que significa el llibre Mestre de la Seu serveix per a estudiar la durada i el volum de capital prestat a censal. En el marge esquerre de cada anotació de censal s'indicava la data de lluçió o el nou destí dels diners lluçits. Aquesta data acompanyada de la data de creació del censal gairebé sempre explicitada permetia calcular la durada d'alguns censals. Sorgeixen però dos problemes, en primer lloc, que alguns des de la data de creació a la data de lluçió havia passat per diverses mans i, en segon lloc, que en despreciar els no lluçits podia distorsionar l'anàlisi de la durada perquè els lluçits podrien representar una excepció d'una situació de llarga durada generalitzada. Vàrem optar per dues sortides :

a) Considerar que la data de lluçió ve definida no sols quan el censalista recobra els diners sinó l'any que s'encarrega a un altre individu el mateix censal.

b) Elaborar un quadre en el que consideréssim quan havien durat els censals no lluçits si l'any 1876 ho haguessin estat, així ens fem una idea del mínim que havien durat.

El quadre 5.36 recull la durada dels censals que foren realment lluçits durant el període 1713-1876. El 59,3% dels censals creats foren lluçits, d'aquests el 46,8% havia durat menys de 50 anys, el 33,9% entre 50 i 100 anys, el 12,8% de 101 a 150 anys, el 5,3% de 150 a 200 i el 1,3% més de 200 anys. El 80,7% del total havien estat lluçits abans dels 100 anys de durada. Si interrelacionem les dades amb el capital lluçit, els de menys de 50 anys suposaven el 64,4% del capital (el 46,8% dels censals) mentre que en els grups posteriors aquesta relació s'invertia. És a dir que duraven més anys els censals més petits mentre que els censals de molt capital eren lluçits abans. Aquesta relació s'observa també en la columna de la mitjana de capital per censal que és més alta quan menys durada tenen els censals.

El quadre 5.37 recull la durada dels censals corrents el 1876, és a dir que no havien estat lluçits. Per poder determinar els anys que feia que havien estat creats hem considerat aquell any com a possible data de lluçió. Per tant, és la durada mínima ja que foren lluçits posteriorment a aquell any.

QUADRE 5.36

Durada dels censals a la Seu de Manresa 1713-1876, lluits durant el període.

DURADA ANYS	CENSALS LLUITS	%	CAPITAL LLUIT (11.)	%	MITJANA
0 a 10	123	7,4	76428,8	15,3	621,4
11 a 20	165	9,9	80871,4	16,2	490,1
21 a 30	136	8,2	51040,8	10,2	375,3
31 a 40	186	11,2	61237,7	12,3	329,2
41 a 50	168	10,1	52311,1	10,5	311,4
TOTAL	778	46,8	321889,8	64,4	
51 a 60	129	7,8	41336,3	8,3	320,4
61 a 70	130	7,8	35909,5	7,2	276,2
71 a 80	119	7,2	30684,8	6,2	257,9
81 a 90	97	5,8	16588,8	3,3	171,-
91 a 100	89	5,4	15459,8	3,1	173,7
TOTAL	564	33,9	139979,3	28,-	
101 a 125	127	7,6	19609,3	3,9	154,4
126 a 150	86	5,2	9088,1	1,8	105,7
TOTAL	213	12,8	28697,4	5,7	
151 a 175	61	3,7	4474,2	0,9	73,3
176 a 200	27	1,6	2566,2	0,5	95,-
TOTAL	88	5,3	7040,4	1,4	
+ de 200	21	1,3	1954,6	0,3	93,1
TOTAL GENERAL	1664	59,3 (1)	499561,5	499561,5	300,2
Desconexim data creació	172		14040,9		
Desconexim data lluitió	32		12313,9		
Ròssecs	94		19024,5		

(1) % Sobre total de censals creats.

QUADRE 5.37

Censals de la Seu de Manresa corrents el 1876. Durada considerant que fossin lluits el 1876.

DURADA ANYS	CENSALS PER LLUIR	%	CAPITAL CORRENT (11.)	%	MITJANA
0 a 10	1	0,1	900,-	0,32	900,-
11 a 20	3	0,3	980,-	0,3	326,7
21 a 30	25	2,7	15228,4	4,8	609,1
31 a 40	20	2,2	3741,9	1,2	187,1
41 a 50	46	5,-	15822,1	5,-	344,-
TOTAL	95	10,2	36672,4	11,5	
51 a 60	36	3,9	22854,6	7,2	634,9
61 a 70	76	8,2	32351,4	10,2	425,7
71 a 80	63	6,8	57940,1	18,2	919,7
81 a 90	54	5,8	38670,7	12,1	716,1
91 a 100	48	5,2	21674,3	6,8	451,5
TOTAL	277	29,9	173491,1	54,5	
101 a 125	133	14,3	46371,7	14,6	348,7
126 a 150	111	12,-	28440,1	8,9	256,2
TOTAL	244	26,3	74811,8	23,5	
151 a 175	122	13,2	13975,9	4,4	114,6
176 a 200	80	8,6	10214,-	3,2	127,7
TOTAL	202	21,8	24189,9	7,6	
+ 200	55	5,9	5509,-	1,7	100,2
Per lluir, però desconexim data	55	5,9	3704,6	1,2	67,4
TOTAL GENERAL	928	100	318378,9	318378,9	343,1

El resultat que obtenim és força diferent a l'anterior quadre. Dels 2804 censals creats, eren corrents el 1876, 928, el 33,1 %. Tenien menys de 50 anys el 1876, el 10,2 %, de 50 a 100, el 29,9 %, de 101 a 150, el 26,3 %, de 151 a 200 el 21,8 % i més de 200, el 5,9 %. La situació és en part contradictòria. Cal tenir present, i explicarsobretot la baixa de 0 a 50 anys; ens estem referint en realitat als censals creats a partir de 1826 i que el 1876 tindrien cinquanta anys, període que com constatarem després patia ja una crisi notable de creació de censals i de substitució per altres mecanismes de crèdit. Sorprèn la quantitat de censals que resten des de començaments del segle XVIII i que duraven més de cent cinquanta anys. Es podria atribuir a una falla de la font que no anotés la data de lluïció però el seu caràcter de Llibre Mestre sobre el que estava basat la situació dels censals, veiem difícil que es pogués produir. Així doncs, els dos quadres es complementarien. El primer indicaria que era freqüent la lluïció o el traspass a un altre individu per part del censatari entre els 50 i els 100 anys, el segon indicaria una base àmplia de censals no lluïts encara el 1876 i que superarien amplament aquest sostre dels 100 anys. D'una manera o d'una altra, el retorn del capital es produïa després d'un llarg període d'haver-se creat. En realitat era implícit a la seva definició: el censal no perseguia el retorn del capital sinó la percepció continuada d'una renda. Potser per això, els censals lluïts eren reinvertits de nou o s'acceptava que els mateixos censataris es passessin d'uns a altres el censal. La Seu intentava actuar quan es deixava de pagar les pensions, és a dir, quan l'objectiu fonamental no s'acomplia. Tot i així, el propi llibre especifica 94 censals rònecs que significaven un capital de 19024 ll. L'acció judicial i l'adquisició de terres per deutes de censals fou també una pràctica habitual com veurem.

Després de l'anàlisi de la durada el Llibre Mestre de la Seu permet també analitzar els censals segons el capital. S'anotava a cadascun la pensió i no sempre el capital. A partir de la pensió i del canvi d'interès del 5 al 3 % el 1750 hem calculat el capital que s'havia prestat en casa cas. En el quadre 5.38 els censals s'han classificat segons el capital.

Els censals de 51 a 100 ll. són els més nombrosos, representen el 32 % del total, a continuació segueixen els de 26 a 50 ll. que signifiquen el 14,2 %. El 53,3 % són censals que estan per dessota de les 100 ll. i per damunt de les 1000 ll. localitzem el 5,6 % dels censals. Òbviament el capital total que cada grup ocupa és inversament proporcional, és a dir, que

QUADRE 5.38

Censals segons el capital de creació a la Seu de Manresa 1713-1876.

GRUPS	CENSALS	%	CAPITAL	%
0 a 25 ll.	255	9,1	4111,4	0,5
26 a 50 ll.	397	14,2	15879,2	1,9
51 a 100 ll.	896	32,-	80387,9	9,4
101 a 150 ll.	236	8,4	31524,2	3,7
151 a 200 ll.	273	9,7	52219,6	6,1
201 a 300 ll.	202	7,2	54539,9	6,4
301 a 500 ll.	210	7,5	89606,9	10,5
501 a 1000 ll.	180	6,4	129989,8	15,2
1001 a 2000 ll.	95	3,4	145998,5	17,1
2001 a 4000 ll.	39	1,4	120561,8	14,1
més de 4001 ll.	21	0,8	131097,1	15,3
	2804		855916,3	

la major part del capital està acumulat entre els censals de més capital (el 5,6 % que estan per sobre de les 1000 ll. acumulen el 46,5 % del capital total prestat). Per matisar aquestes observacions en el quadre 5.39 es recull per professions els censals de 26 a 100 ll. i els de més de 1000 ll. Hem escollit dos grups extrems per ressaltar el contrast que resulta sorprenent: en el grup de 26 a 100 ll. els pagesos, artesans tèxtils i la resta volten el 50 % del seu grup, mentre que comerciants, petita noblesa i institucions volten el 25 %. En el grup de més de 1000 ll. els termes s'inverteixen, pagesos i artesans volten el 5 %, la noblesa el 31,8 % i els comerciants l'11,3 %.

QUADRE 5.39

Censals per professions segons el capital de creació a la Seu de Manresa, 1713-1876.

PROFESSIÓ	GRUP DE 26 a 100 ll.				GRUP DE + DE 1000 ll.					TOTAL				
	CENS.	(1)	(2)	CAPITAL (3) (4)	CENS.	(1)	(2)	CAPITAL (3) (4)	CENS.	CAPITAL				
PAGÈS	484	37,4	50,3	37063,9	38,5	14,7	44	28,4	4,6	109571,-	27,6	43,4	963	252784,3
PAGÈS DE MAS	37	2,9	52,1	2858,5	3,-	5,7	11	7,1	15,5	39444,-	9,9	78,9	71	49990,3
TÈXTEL	161	12,5	41,5	11616,5	12,1	11,7	17	11,-	4,4	26549,3	6,7	26,8	388	99177,4
ARTESANS	354	27,4	57,-	26549,-	27,6	27,2	8	5,2	1,3	16566,-	4,2	17,-	621	97464,1
COMERCIANTS	61	4,7	25,6	4793,9	5,-	4,1	27	17,4	11,3	61357,8	15,4	52,6	238	116606,5
NOBLESA	7	0,5	10,6	446,-	0,5	0,6	21	13,6	31,8	55504,-	14,-	77,8	66	71348,6
ECLESIÀSTICS	43	3,3	36,1	2846,-	3,-	9,2	4	2,6	3,4	12527,8	3,2	40,4	119	31007,3
INSTITUCIONS	11	0,9	25,-	812,-	0,8	3,7	2	1,3	4,6	5000,-	1,3	22,9	44	21794,8
REIAL PATRIMONI	--	--	--	--	--	--	5	3,2	55,6	33480,7	8,4	94,5	9	35431,6
DESCONEGUDA	135	10,4	47,4	9281,3	9,6	11,6	16	10,3	5,6	37656,8	9,5	46,9	285	80311,4
TOTAL	1293			96267,1	11,2		155			397657,4	46,5		2804	855916,3

- (1) % sobre el total de censals del grup
(2) % sobre el total de censals de la professió.
(3) % sobre el total de capital del grup
(4) % sobre el total de capital de la professió.

A nivell de capital total els resultats són idèntics. En el grup de 26 a 100 ll., pels pagesos suposa el 14,7 % del grup, l'11,7 % dels artesans tèxtils i el 27,2 % de la resta d'artesans. Pels comerciants el 4,1 %, per

la noblesa el 0,6 % i per les institucions el 3,7 %. En el grup oposat de més de 1000 ll. mentre pels pagesos significa el 43,4 % i pels artesans el 26,8 % i el 17 %. Pels comerciants s'elevava al 52,6 % i la noblesa el 77,8 %.

Aquestes dades permeten extreure una clara conclusió: pels pagesos -si exceptuem els masos- i l'artesanat reben en préstec censals de poc capital (no superior a 100 ll.), mentre que comerciants, petita noblesa i institucions solen endeutar-se per quantitats més elevades, superiors a les 1000 ll.

Tot i la importància social dels petits préstecs que són clarament majoritaris, no podem oblidar des del punt de vista de la renda estreta la importància dels préstecs més elevats. Els de més de 1000 ll. proporcionaven el 46,5 % de la renda de censals i representaven en canvi el 5,5 % dels censals.

El quadre 5.40 recull els censals creats per la Seu de Manresa de més de 3000 ll. Són en total 48 gairebé tot a mans de petita noblesa, burgesia urbana, pagesos de mas, algun eclesiàstic i alguna institució. Algun veler que apareix -Francesc Coma i Soler- malgrat considerar-lo entre artesans tèxtils, formava part de la burgesia urbana. Malgrat que a nivell de capital esdevinguin importants, numèricament eren poc significatius.

Si retornem als 45 censals creats l'any 1770 i comptem com es distribuïa el capital el resultat és el següent:

-de 0 a 100 ll.	23
-de 101 a 200 ll.	12
-de 201 a 400 ll.	9
- més de 400 ll.	1

De nou el predomini del petit préstec (el 51,1 %, són menys de 100 ll. i si incorporem els de 100 a 200 s'arriba al 77,8 %.)

Aquesta mateixa sensació hom la té en estudiar el capital dels censals de la Causa Pia Vila del Soler. Dels 31 censals creats el més elevat era de 60 ll. (241). D'altres 29 censals creats per mantenir el Benefici de la casa de paçes Vila del Soler a la localitat d'Artés, el més alt és de 251 ll. i de la resta, 20 estan per dessota de les 100 ll. (242).

Encara que la Seu pogués prestar diners a la petita noblesa o comerciants es podia entendre per la importància econòmica de la institució; però els préstecs de petites quantitats són els majoritaris i es dirigien a pagesos i artesanat urbà per satisfer la demanda estructural. Per això en d'altres

QUADRE 5.40

Censals creats per la Seu de Manresa de més de 3000 ll., 1713-1876.

CENSATARI	ANY CREACIÓ	ANY LLUÏCIO	CAPITAL	OBSERVACIONS
Salvador Abadal, pagès St. Joan d'Avinyó	1739	1774	6200 ll.	
Felip N. Aguilar Ubach i Balasch	1762	1767	3065 ll. 3s. 6d.	
Josep Altimiras, pagès St. Joan d'Oló	--	1769	3000 ll.	
D ^a Maria d'Amigant i de Farners	1741	--	5000 ll.	Per pagar dot a la seva germana
Dn. Josep d'Amigant i Leonardo	1778	--	6000 ll.	Per dot a la seva germana
Magí Balaguer, traçiner	1815	1829	3000 ll.	Per quitar VCG d'un camp de regadiu
Agnès i Marià Batlles	1834	1839	3380 ll. 8s.	
D ^a Raimunda i Dn. Josep de Bordons i de Mata de Solsona	1767	1802	8925 ll.	Per quitar censal
Joan Cardona pagès de St. Antolí (Cervera)	1818	--	3780 ll.	
Joan Cirera, hereu del Mas Cirera de Borredà	1744	1801	9000 ll.	
Dn. Manuel de Síscar i Fiviller	1772	1793	5500 ll.	Dret per redimir castell
D ^a Gertrudis Rocabruna				
Francesc Coma i Soler, veler	1803	1876	3000 ll.	
Il. Sr. D. Joan de Cruïlles Sitjà i de Sarrera	1756	1795	4000 ll.	Part del dot a la seva filla
Bernat Servitja/Carles Vorés, botiguers	1754	1755	3333 ll. 6s. 8d.	
Carles Vorés, negociant/ Josep Grau/ Ignasi Bovets, veler				
Sebastià Dardet	1839	1875	3380 ll. 8s.	
Francesc Dols/Dr. Josep Balaguer/ Francesc Mateu/Josep Vilaplana/Valenti Jover d'Agramunt	1709	1759	3000 ll.	
Josep i Francesc Espinalt, pagès de St. Joan d'Oló	1740	1750	3064 ll.	
Pere M. Febrés	1855	--	6109 ll. 8s.	
Anton febrés, pagès de St. Martí del racó	1818	--	4200 ll.	
Francesc Figueras	1850	--	3300 ll.	Per compra del molí
Josep Font, paperer de la Pobla de Claramunt	1787	1850	3300 ll.	Quitar VCG i engrandir el molí
Josep Fontcuberta i Vilaroger, d'Oristà	1800	--	4200 ll.	Per quitar censals
Joan Gatvellas, daquer i comerciant Solsona	1813	--	4925 ll.	
Ramon Iglesias, pagès de St. Cugat del Racó	1794	--	7233 ll.	Per quitar censals i VCG
Reial Caixa d'Amortització	1807	--	6000 ll.	
Reial Caixa d'Amortització	1805	--	10985 ll.	Venda hostel de l'Alba
Reial Caixa d'Amortització	1806	--	4349 ll.	Venda béns del Rnd. Angla
Reial Caixa d'Amortització	1805	--	10233 ll.	Venda hostel del Sol
Capítol i Canonges de la Seu	1745	1754	3027 ll. 16s.	Despeses d'una gràcia apostòlica
Ajuntament de Manresa	1713	1768	3000 ll.	
Jaume March, botiguer	1774	1779	3978 ll. 1s.	
Joan Mas, pagès de Serrahima	1762	--	4000 ll.	Per quitar censals
Francesc de Millas i Peguera, marquès de Vilana	1779	--	3200 ll.	Per pagar llegítima
Josep Puig, pagès de Castelladral	1803	--	3700 ll.	S'encarrega diversos censals
Ignasi Pujol, pagès de Balenyà	1800	--	5330 ll.	Per quitar VCG
Tomàs Rallat, notari	1793	1808	5030 ll.	Quitar censals i VCG
Ignasi Reixach, pagès de St. Genís d'Oris	1801	1801	3100 ll.	quitar deutes
Josep Ribas i Serra de Barcelona	1768	--	3000 ll.	Per comprar CG
Valenti Riera del Solà	1708	1793	3000 ll.	
Josep Sella, pagès d'oristà	1792	--	4225 ll.	Part de la dècima de fruits que es cobren a Prats de Lluçanès.
D ^a Vicenta Solà i Solernou	1847	--	3000 ll.	
M ^a Angela Soler i Mateu, Vda. Ignasi Soler	1814	--	3375 ll.	
D. Francesc Anton de Sullà i de Berart, Tremp	1750	--	3400 ll.	
Martí Tresserra, pagès de Capolat	1808	1826	5000 ll.	És una VCG
Joan i Pau Verdaguer, pagesos d'Avinyó	1757	1776	6450 ll.	Revenda del Mas Posa
Joan Vilalta i Pou, pagès de la Quar	1749	1803(part)	3700 ll.	
Vicenç Vilatersana i Solà, pagès de Mujalt	1792	--	6200 ll.	Per quitar censals i recobrar les herbes
Carles Vorés, botiguer/Simó Dalmau, negociant	1755	1768	4000 ll.	
Josep Grau/Ignasi Bovets/ Josep Bovets, velers				

institucions -potser no tant fortes econòmicament- la major part de censals creats estan per sota de les 100 ll.

-La procedència del capital.

En les institucions eclesiàstiques que com hem vist controlaven la major part del préstec a censal, el capital provenia sobretot de la fundació de misses i aniversaris per part de particulars, que s'havien de celebrar anualment per una caritat -cost del servei- determinada. El fundador podia pagar anualment el cost del servei i es convertia així amb una pensió anual que podia ésser capitalitzada o bé mantenir el servei i traspasar la pensió a una altre grup social que es fes càrrec de la pensió, és a dir transformar-lo en censal. A vegades els documents expliciten que el fundador pagarà el capital la pensió del qual equival al cost anual del servei i serà deixat en forma de censal a algú. Una altra possibilitat és la consignació de censals creats per particulars, és a dir, el traspàs del capital i les pensions que rebia un individu a la Seu perquè pogués acomplir els serveis encomanats.

Podem aportar molts exemples en aquest sentit: l'àvia de l'hereu del Mas Tosa de Callús havia disposat el següent: "Item a llahor y gloria de Ntre. Sr. Deu Jesucrist y de tota la Curia Celestial y Sta. Teresa per be y repos de la mia anima de mos pares, marits y antepassats y de qui jo sia tinguda y obligada, instituesch y fundo y perpetuament dir y celebrar vull y man en la Igl. Parroquial de Callus per lo Rnd. Rector o altre de sua voluntat, lo dia corresponent a mon obit quiscun any, si impedit no sera, o lo dia antes o despres (...) un aniversari en lo qual vull digan ab una missa cantada, un nocturno, laudes ab la absolta, com esta disposat en nostre ordinari". Per això els marmessors havien d'invertir 24 ll. a censal per poder celebrar l'aniversari. Fundava també dues misses pels dies següents que necessitaven un capital de 14 ll. L'any 1770 l'hereu del Mas Tosa feia donació al rector de 48 ll. per aquests aniversaris i un que fundà -capital 10 ll.- per sufragi de la seva ànima (243).

Entre molts altres exemples que es podrien aportar escollim el del Mas Torras de Cornet. El seu oncle, el Rnd. Isidre Torras i Gonfaus, rector de Cornet va nomenar-lo hereu de tots els seus béns. En el testament de l'oncle capellà entre altres coses es testava el següent:

-fundació de 3 aniversaris de caritat 1 ll. que havia de celebrar el Rector de Cornet.

- 9 misses resades de caritat 7 sous.

Suposava un cost anual 6 ll. 6 s. i per això el capellà consignava "de mos bens la quantitat de dos centas y sinch lliuras Barna. La qual quantitat vull sia deposada per los sobreexpressats mos Marmessors en lo Arxiu de la sobreexpressada Pare Iglesia de Sta. maria de Cornet a efecte de que sian esmersades a for de censal en lloch tuto y segur (...) y vull que en la clausula del esmers y en las que de ell se subseguiran sia posada la clausula de esmers perpetuo" (244).

El mecanisme abans esmentat queda clarament exposat. Però l'hereu del capellà no disposarà el capital efectiu, sinó que consignarà censals ja creats. Des d'aleshores el nou censalista seria el rector de Cornet (245).

Aquest sistema de llegat testamentari era probablement la via més important d'incorporació de capital de les institucions eclesiàstiques de tot tipus. El procés es reproduïa a cada generació amb la mort de diversos particulars. El Llibre Mestre de Censals de la Seu després de cada censal sol recollir la procedència dels diners i majoritàriament provenen d'aquest procés descrit. El capital per invertir havia d'augmentar contínuament a conseqüència de la reproducció generacional del procés. Era la contribució de la resta de grups socials -ho veurem més detalladament en el capítol següent- al manteniment dels fills segons de les classes dominants bagenques.

És evident que el capital es podia incrementar també amb la reinversió de les pensions cobrades i la conversió en capital també a partir dels beneficis procedents d'explotacions agràries -que s'havien adquirit a conseqüència d'endeutaments derivats de censals-, es podien convertir en capital nou i augmentar el volum de capital. A la Causa Pia Vila del Soler, per exemple, part de les pensions cobrades es reinvertiren en nous censals tal vegada per refer-se de la baixa de l'interès (246).

Per Fernández de Pinedo, la font de capitals no es trobava dins del sistema creditici, procedien de la monetització de la renda de la terra i dels delmes. "Una parte de los excedentes captados a traves de la renta y los diezmos seria reintroducida en el capo vía de los préstamos" (247). Al Bages, és probable que aquest fenomen es produís a la Seu, però el capital privat que provenia d'arrendaments o renda de la terra, la inversió es feia si de cas en altres tipus de préstecs (vendes a carta de gràcia i debitoris).